

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ

εκδδα

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

**ΚΣΤ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ
ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ**

ΤΙΤΛΟΣ

Η Εξέλιξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην
Ελλάδα - Διαδάγματα και Προοπτικές

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: Κοινωνική Φροντίδα

Επιβλέπουσα:

Μαρίνη Φωτεινή

Σπουδάστρια:

Σωφρονά Αγγελική

ΑΘΗΝΑ - 2020

**Η εξέλιξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα
Διδάγματα και Προοπτικές**

ΕΣΔΔΑ, Αγγελική Σωφρονά © 2020 – Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

ΔΗΛΩΣΗ

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής».

Αθήνα, 20/9/2020

Υπογραφή

Αγγελική Σωφρονά

Περίληψη

Η στενή σύνδεση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας με την κοινωνική καινοτομία οδήγησε από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 στη λήψη μέτρων ενίσχυσης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, ως απάντηση στις κοινωνικές προκλήσεις εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι τόσο η παρουσίαση της εξέλιξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, ως προς το θεσμικό πλαίσιο, τις δημόσιες πολιτικές υποστήριξης, και την κατάσταση του τομέα, όσο και η αποτίμηση της υλοποίησης και λειτουργικότητας των προβλεφθέντων μέτρων, και η διατύπωση προτάσεων για την ενίσχυση του πεδίου. Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε βασίστηκε στην επεξεργασία πρωτογενών δεδομένων του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.) της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο) του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, και στην επισκόπηση δευτερογενών πηγών. Βασικά συμπεράσματα είναι ότι παρά τη φιλοδοξία του υφιστάμενου θεσμικού πλαισίου να ενισχύσει την κοινωνική επιχειρηματικότητα, τόσο οι περιορισμοί που θεσπίζει όσο και η ελλειμματική εφαρμογή των θεσμικών και επιχειρησιακών υποστηρικτικών μέτρων, σε συνδυασμό με το δυσμενές οικονομικό περιβάλλον και την απειρία των φορέων του πεδίου, λειτουργούν ανασταλτικά ως προς την ανάπτυξή του.

Λέξεις-Κλειδιά: Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, Κοινωνική Καινοτομία, Δημόσιες Πολιτικές, Κοινωνική Ένταξη, Κοινωνική Φροντίδα.

Abstract

The close link between social entrepreneurship and social innovation has led since the beginning of the 2010s to the development of measures to strengthen social enterprises at European and national level, in response to the social challenges caused by the economic crisis. The purpose of this paper is both to present the development of social entrepreneurship in Greece, in terms of the institutional framework, public support policies, and the situation of the sector, as well as to evaluate the implementation and functionality of the planned measures, and to formulate proposals for strengthening the field. The methodology followed was based on the processing of primary data of the Social Entrepreneurship Register (S.E.R.) of the Directorate of Social and Solidarity Economy (SSE) of the Ministry of Labour and Social Affairs, and the review of secondary sources. Key conclusions are that despite the ambition of the existing institutional framework to strengthen social entrepreneurship, both the restrictions it imposes and the lack of implementation of institutional and operational support measures, combined with the adverse economic environment and the inexperience of actors in the field, act as inhibitors to its development.

Keywords: Social Entrepreneurship, Social and Solidarity Economy, Social Innovation, Public Policies, Social Integration, Social Care.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα της διπλωματικής εργασίας, κ. Μαρίνη Φωτεινή για την καθοδήγηση και την υποστήριξή της σε όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας. Επίσης, ευχαριστώ τα στελέχη της Διεύθυνσης Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, για τη συνεισφορά τους με την παροχή πρόσβασης στα πιο πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, και για την ενημερωτική συζήτηση μου είχαμε.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	3
Abstract	4
Κατάλογος Πινάκων και Διαγραμμάτων	8
Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών	9
Εισαγωγή.....	11
Κεφάλαιο 1 ^ο Η Έννοια της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας	13
1.1 Η Οριοθέτηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια	13
1.2 Η Οριοθέτηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.....	18
Κεφάλαιο 2 ^ο Το Θεσμικό Πλαίσιο για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 21	
2.1 Οι Εκ του Νόμου (Ex Lege) Κοινωνικές Επιχειρήσεις	23
2.1.1 Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) του άρθρου 12 του ν. 2716/1999	23
2.1.2 Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) του ν. 4430/2016....	26
2.1.3 Οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (Συν.Εργ.) του ν. 4430/2016.....	29
2.1.4 Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Ένταξης (Κοι.Σ.Εν.) του άρθρου 143 του ν. 4600/2019.....	30
2.2 Η Θεσμικά «Αόρατη» (De Facto) Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.....	31
Κεφάλαιο 3 ^ο Δημόσιες Πολιτικές για την Υποστήριξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.....	33
3.1 Το Θεσμικό και Επιχειρησιακό Πλαίσιο των Πολιτικών Υποστήριξης.....	33
3.2 Τα Θεσμικά και Επιχειρησιακά Μέτρα Υποστήριξης.....	34
3.2.1 Διοικητική Υποστήριξη και Εποπτεία	34
3.2.2 Διαμόρφωση Υποστηρικτικών Πολιτικών	36
3.2.3 Πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στη Χρηματοδότηση	36
3.2.4 Πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Αγορά Δημοσίων Συμβάσεων	39
3.2.5 Συμπράξεις των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.....	41
3.2.6 Κέντρα Στήριξης Φορέων Κ.Α.Α.Ο.	42
3.2.7 Υποστήριξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων από την Τοπική Αυτοδιοίκηση....	43
3.2.8 Φορείς Συλλογικής Εκπροσώπησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.....	43
3.2.9 Εθελοντική Υποστήριξη των Δραστηριοτήτων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων	44
3.2.10 Εκπαίδευση και Δικτύωση στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα	44
3.3 Το ΕΣΠΑ 2014 – 2020 στο πλαίσιο του Σχεδίου Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Α.Ο. 2017-2023.....	45
Κεφάλαιο 4 ^ο Χαρτογράφηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα.....	48

4.1 Η εικόνα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων βάσει του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.).....	48
4.2 Η εικόνα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων βάσει των Ετήσιων Απολογιστικών Στοιχείων.....	49
4.2.1 Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων σε Εθνικό Επίπεδο..	50
4.2.2 Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων ανά Περιφέρεια.....	51
4.2.3 Οι Κλάδοι Οικονομικών Δραστηριοτήτων με τα υψηλότερα Βασικά Μεγέθη ..	53
4.2.4 Η Διαχρονική Εξέλιξη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων ως προς τα Βασικά Μεγέθη.....	54
4.3 Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων στο Πεδίο της Κοινωνικής Φροντίδας	58
4.3.1 Η Κατηγορία των Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος	58
4.3.2 Η Κατηγορία των Δραστηριοτήτων Βοήθειας Με Παροχή Καταλύματος.....	61
4.3.3 Η Διαχρονική Εξέλιξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στο Πεδίο της Κοινωνικής Φροντίδας	61
5 ^ο Κεφάλαιο Συμπεράσματα και Προτάσεις για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.....	63
5.1 Θεσμικό Πλαίσιο	63
5.1.1 Θεσμική Οριοθέτηση της Έννοιας της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.....	63
5.1.2 Άρση Περιοριστικών Διατάξεων και Ενεργοποίηση Υποστηρικτικών Μέτρων 64	
5.2 Διαμόρφωση Δημόσιων Πολιτικών για την Ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας.....	67
5.3 Πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στη Χρηματοδότηση	67
5.4 Προώθηση των Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς.....	68
5.5 Δομές Υποστήριξης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων	69
5.6 Ευαισθητοποίηση των Φορέων της Δημόσιας Διοίκησης και Συνεργασία με Εκπαιδευτικά Ιδρύματα	71
5.7 Αξιοποίηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στα Πεδία της Ενεργοποίησης Ευάλωτων Ανέργων και Καινοτομικής Κοινωνικής Φροντίδας	72
Επίλογος	73
Βιβλιογραφία	74

Κατάλογος Πινάκων και Διαγραμμάτων

Πίνακες

Πίνακας 1: Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτος 2018)	50
Πίνακας 2: Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων ανά Περιφέρεια (Έτος 2018)	51
Πίνακας 3: Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη 2016, 2017)	56
Πίνακας 4: Βασικά Μεγέθη των Δραστηριοτήτων των Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος (Έτος 2018)	59
Πίνακας 5: Βασικά Μεγέθη των Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος (Έτη 2016, 2017, 2018)	61

Διαγράμματα

Διάγραμμα 1: Αριθμός Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2012-2018)	54
Διάγραμμα 2: Σύνολο Κύκλου Εργασιών (Ευρώ) Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2013-2018)	55
Διάγραμμα 3: Αριθμός Εργαζομένων (ΕΜΕ) Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2013-2018)	55
Διάγραμμα 4: Ύψος Ζημιών (Ευρώ) Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2015-2018)	56
Διάγραμμα 5: Κατανομή των Ενεργών Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. ανά Κατηγορία στις Περιφέρειες της Χώρας για το Έτος 2016	57

Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών

Α.Α.Δ.Ε.	Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων
Α.Ε.Π.	Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν
Α.Κ.	Αστικός Κώδικας
Α.Μ.Ε.Α.	Άτομα Με Ειδικές Ανάγκες
Α.Μ.Κ.Ε.	Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία
ΑμεΑ	Άτομα με Αναπηρία
Γ.Ε.Μ.Η.	Γενικό Εμπορικό Μητρώο
Γ.Σ.	Γενική Συνέλευση
Δ.Σ.	Διοικητικό Συμβούλιο
Δ.Ο.Υ.	Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία
Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ.	Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων
Ε.Α.Π.	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Κ.Ε.	Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη
Ε.Κ.Τ.	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
Ε.Μ.Α.Φ.Κ.Α.Ο.	Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας
Ε.Μ.Ε.	Ετήσια Μονάδα Εργασίας
ΕΠΑνΑΔ – ΔΒΜ.	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού – Διά Βίου Μάθηση
ΕΠΑνΕΚ.	Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία
Ε.Π.Ε.	Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης
Ε.Ο.Π.Υ.Υ.	Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας
Ε.Σ.	Εποπτικό Συμβούλιο
Ε.Σ.Η.ΔΗ.Σ.	Εθνικό Σύστημα Ηλεκτρονικών Δημοσίων Συμβάσεων
Ε.Σ.Κ.Ε.	Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Κοινωνική Ένταξη
Ε.Σ.Π.Α.	Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης
Ε.Σ.Υ.	Εθνικό Σύστημα Υγείας
Ε.Τ.Ε.ΑΝ.	Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης
e-Ε.Φ.Κ.Α.	Ηλεκτρονικός Εθνικός Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης
Η.Π.Α.	Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής
Ι.Κ.Ε.	Ιδιωτική Κεφαλαιουχική Εταιρία
Κ.Α.Δ.	Κωδικός Αριθμός Δραστηριότητας
Κ.Α.Λ.Ο.	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κ.Η.Μ.ΔΗ.Σ.	Κεντρικό Ηλεκτρονικό Μητρώο Δημοσίων Συμβάσεων
Κοι.Σ.Εν.	Κοινωνικός Συνεταιρισμός Ένταξης
Κοιν.Σ.Επ.	Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση

Κοι.Σ.Π.Ε.	Κοινωνικός Συνεταιρισμός Περιορισμένης Ευθύνης
Μ.Κ.Ε.	Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας
Μ.Μ.Ε.	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
Ν.Π.Δ.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου
Ν.Π.Ι.Δ.	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
Ο.Α.Ε.Δ.	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
Ο.Ε.	Ομόρρυθμη Εταιρεία
Ο.Τ.Α.	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Δ.	Προεδρικό Διάταγμα
Π.Ε.Π.	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Π.Ο.Ε.Κοι.Σ.Π.Ε.	Πανελλήνια Ομοσπονδία Ενώσεων Κοι.Σ.Π.Ε.
Π.Ο.Κοιν.Σ.Επ.	Πανελλήνια Ομοσπονδία Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων
Π.Ο.Κοι.Σ.Π.Ε.	Πανελλήνια Ομοσπονδία των Κοι.Σ.Π.Ε.
Π.Υ.Μ.	Περιφερειακός Υποστηρικτικός Μηχανισμός
Συν.Εργ.	Συνεταιρισμός Εργαζομένων
Τ.Ε.Ψ.Υ.	Τομεακή Επιτροπή Ψυχικής Υγείας
Τ.Π.&Δ.	Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων
Το.Ψ.Υ.	Τομέας Ψυχικής Υγείας
Υ.Α.	Υπουργική Απόφαση
Φ.Π.Α.	Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
S.E.U.K.	Social Enterprise United Kingdom

Εισαγωγή

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα άρχισε να εξαπλώνεται στις αρχές της δεκαετίας του 1990 κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, για να προσελκύσει ακόμη πιο έντονα το ενδιαφέρον της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας και των πολιτικών ηγεσιών κατά τη δεκαετία του 2000. Η σύνδεσή της με την κοινωνική καινοτομία, υπό την έννοια της εύρεσης νέων τρόπων κάλυψης των κοινωνικών αναγκών που δεν ικανοποιούνται από την αγορά ή από τον δημόσιο τομέα, ή την επίτευξη της απαιτούμενης αλλαγής συμπεριφοράς για την αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων, οδήγησε από τις αρχές της δεκαετίας του 2010 στη λήψη μέτρων υποστήριξης και προώθησης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο, κυρίως ως μέσο για την καταπολέμηση της εντεινόμενης φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού εξαιτίας της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008.

Στην Ελλάδα, η ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας αποτέλεσε έναν από τους βασικούς στόχους της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας του 2016 στο πεδίο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.). Ο ν. 4430/2016 (Α'205) θέσπισε ένα νέο πλαίσιο σχεδιασμού και συντονισμού των πολιτικών Κ.ΑΛ.Ο. και προέβλεψε μία σειρά ειδικών μηχανισμών παρακολούθησης και υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η παρουσίαση της εξέλιξης του τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, από τις πτυχές του θεσμικού πλαισίου, των υποστηρικτικών δημόσιων πολιτικών και ιδίως των μεταρρυθμίσεων που προωθήθηκαν με τον ν. 4430/2016, της διερεύνησης του βαθμού υλοποίησης και λειτουργικότητάς τους, της αποτύπωσης της κατάστασης του τομέα βάσει κύριων μεγεθών, καθώς και η διατύπωση συμπερασμάτων και προτάσεων για την ενίσχυσή του.

Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για την εκπόνηση της εργασίας στηρίζεται στην επεξεργασία τόσο πρωτογενών όσο και δευτερογενών πηγών. Ειδικότερα, στις πρωτογενείς πηγές συμπεριλαμβάνονται επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε στη Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.) του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, για λήψη των πιο πρόσφατων διαθέσιμων στοιχείων από το Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.), συζήτηση με στελέχη για επιβεβαίωση ευρημάτων της προσωπικής έρευνας της γράφουσας, και επεξεργασία κανονιστικών κειμένων (νόμων, προεδρικών διαταγμάτων, υπουργικών

αποφάσεων κ.α.). Οι δευτερογενείς πηγές συνίστανται σε έρευνα γραφείου, η οποία περιελάμβανε βιβλιογραφική επισκόπηση και μελέτη εθνικών και ευρωπαϊκών εκθέσεων.

Η εργασία διαρθρώνεται σε πέντε επιμέρους κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο επισημαίνεται η απουσία διεθνώς ενός κοινώς αποδεκτού ορισμού της έννοιας της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και επιχειρείται η οριοθέτησή της στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια και στο Εθνικό επίπεδο.

Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά το θεσμικό πλαίσιο που διέπει την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Κατόπιν μίας συνοπτικής αναδρομής στη θεσμική κατοχύρωση του τομέα, παρουσιάζονται οι εκ του νόμου (*ex lege*) κοινωνικές επιχειρήσεις, ενώ γίνεται αναφορά και στη θεσμικά «αόρατη» (*de facto*) κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Στο τρίτο κεφάλαιο συγκεντρώνονται τα προβλεφθέντα υποστηρικτικά μέτρα για την ενίσχυση του τομέα στην Ελλάδα, βάσει του θεσμικού πλαισίου και των επιχειρησιακών σχεδίων δράσης, και διερευνάται ο βαθμός υλοποίησής τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο επιχειρείται η χαρτογράφηση της υφιστάμενης κατάστασης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στη χώρα, καθώς και της διαχρονικής της εξέλιξης, βάσει στοιχείων που παρασχέθηκαν προς επεξεργασία από το Μ.Κ.Ε. για τα φορολογικά έτη 2017 και 2018, και των Ετήσιων Εκθέσεων της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο αποτιμάται η υλοποίηση και λειτουργικότητα των δημόσιων πολιτικών για την κοινωνική επιχειρηματικότητα σε συνδυασμό με την κατάσταση του τομέα διαχρονικά, και διατυπώνονται προτάσεις για την υποστήριξή του.

Κεφάλαιο 1^ο Η Έννοια της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Η έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας δεν οριοθετείται διεθνώς με έναν κοινώς αποδεκτό ορισμό, καθώς η γρήγορη ανάπτυξη της βιβλιογραφίας στο εν λόγω πεδίο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (Η.Π.Α.) και στην Ευρώπη οδήγησε στη διατύπωση και υιοθέτηση πληθώρας ορισμών και προσεγγίσεων της έννοιας (Defourny and Nyssens, 2008), διακρίνοντας μάλιστα σε Ευρωπαϊκό και Αμερικανικό υπόδειγμα (Defourny and Nyssens, 2010). Παράλληλα, στην Ελλάδα η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν ορίζεται ρητώς στο ισχύον θεσμικό πλαίσιο, ήτοι στον ν. 4430/2016 (Α΄205) «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις», αλλά η ελληνική έννομη τάξη την ταυτίζει με τη νομική μορφή του φορέα που την ασκεί. Επομένως, η οριοθέτησή της συνιστά πρόκληση.

1.1 Η Οριοθέτηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια

Στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια ενώ πολλά κράτη έχουν θεσπίσει ειδικές νομικές μορφές ως οχήματα για την άσκηση κοινωνικής επιχειρηματικότητας, δεν υπάρχει ένας κοινός δεσμευτικός ορισμός. Από την επισκόπηση του τρόπου λειτουργίας και των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων, αυτές φαίνεται να θέτουν την επίτευξη κοινωνικού ή κοινωνιακού στόχου κοινού συμφέροντος ως πρωταρχικό σκοπό της εμπορικής τους δραστηριότητας, ο οποίος, μάλιστα, συχνά εκφράζεται με υψηλό επίπεδο κοινωνικής καινοτομίας, επανεπενδύουν τα κέρδη τους κυρίως στην υλοποίηση του εν λόγω κοινωνικού στόχου, και εφαρμόζουν δημοκρατικές ή συμμετοχικές αρχές ως προς τον τρόπο οργάνωσης ή το σύστημα κυριότητας, αποσκοπώντας στην κοινωνική δικαιοσύνη (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Συνεπώς, πρόκειται για επιχειρήσεις που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες ή/και αγαθά και υπηρεσίες σε ένα ευάλωτο κοινό, όπως πρόσβαση στη στέγαση, στην περίθαλψη, στην απασχόληση και την κατάρτιση, βοήθεια στους ηλικιωμένους ή τα άτομα με ειδικές ανάγκες (Α.Μ.Ε.Α.), ένταξη των ευπαθών ομάδων, φύλαξη παιδιών, διαχείριση της εξάρτησης, κ.λπ., ή/και επιχειρήσεις που παρέχουν αγαθά ή υπηρεσίες άλλου είδους πλιν των κοινωνικών, αλλά ο τρόπος παραγωγής επιδιώκει έναν κοινωνικό στόχο, όπως η κοινωνική και επαγγελματική ένταξη μέσω της πρόσβασης στην εργασία μειονεκτούντων ατόμων, ιδίως λόγω της χαμηλής ειδίκευσής τους ή κοινωνικών ή

επαγγελματικών προβλημάτων που προκαλούν ο αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011).

Στο σημείο αυτό αξίζει να διακριθεί η έννοια της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας από συγγενείς έννοιες. Κατά πρώτον, σε σχέση με την έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας, η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα αποτελεί μέρος της, αλλά οι δύο όροι δεν είναι ταυτόσημοι. Η Κοινωνική Οικονομία είναι έννοια γένους και συμπεριλαμβάνει καταρχήν τις κοινωνικές επιχειρήσεις, συγκαταλέγοντας κι άλλους φορείς. Η χρήση του όρου δεν είναι ενιαία σε εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο, καθώς διαφοροποιείται εννοιολογικά ανάλογα με την εθνική παράδοση και κουλτούρα (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015). Σύμφωνα με έγκυρα κριτήρια διεπιστημονικής ανάλυσης (Defourny et al, 1999; Moulart and Nussbaumer, 2005), προσδιορίζεται ως το πλέγμα οργανωμένων δραστηριοτήτων φορέων που καλύπτουν τον χώρο μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα της οικονομίας, αποτελώντας ένα σύνθετο πεδίο δραστηριοποίησης οργανισμών ιδιωτικού δικαίου, όπως οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, τα σωματεία, τα ιδρύματα, οι αλληλασφαλιστικές εταιρίες, οι συνεταιρισμοί, και οι κοινωνικές επιχειρήσεις που δεν έχουν τη μορφή συνεταιρισμού.

Αναφορικά με τη συμβατική / κλασική επιχειρηματικότητα, η ειδοποιός διαφορά της κοινωνικής επιχειρηματικότητας συνίσταται στο ότι πρωταρχικός σκοπός της δεν είναι η απόδοση της υπεραξίας (κέρδους) στους ιδιοκτήτες του κεφαλαίου (εταίρους, μέλη, μετόχους), αλλά η επίτευξη ενός θετικού κοινωνικού αντικτύπου. Κρίσιμα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι η ικανότητα να επινοούν καινοτόμες και δυναμικές λύσεις σε σύνθετα προβλήματα ή ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, και η προώθηση των κοινωνικών διαστάσεων της οικονομικής ανάπτυξης, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015; Κυριακίδου και Σαλαβού, 2014; Σαρρή και Τριχοπούλου, 2017).

Ως προς τις κλασικές εθελοντικές οργανώσεις του Τρίτου Τομέα, ο οποίος εντάσσεται, επίσης, στον ευρύτερο τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, οι κοινωνικές επιχειρήσεις διαφοροποιούνται ως προς την επιχειρηματική οπτική και τον υψηλό βαθμό οικονομικής αυτονομίας, καθώς επιδιώκουν την οικονομική τους βιωσιμότητα δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στα έσοδα από την άσκηση επιχειρηματικής / εμπορικής δραστηριότητας, ενώ οι εθελοντικές οργανώσεις του Τρίτου Τομέα αντλούν το σύνολο ή το μεγαλύτερο μέρος

των εσόδων τους από χαριστικές πράξεις, ήτοι ιδιωτικές δωρεές και κρατικές επιχορηγήσεις (Defourny et al, 2014).

Τέλος, σχετικά με τους κοινούς συνεταιρισμούς, βασικό διαφοροποιητικό στοιχείο είναι ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις επανεπενδύουν τα κέρδη τους κυρίως σε κοινωνικούς σκοπούς, ενώ οι κοινοί συνεταιρισμοί αν και ασκούν επιχειρηματικότητα με κοινωνικό πρόσημο, γεγονός που τους συγκαταλέγει στον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας, διανέμουν το σύνολο των κερδών στα μέλη τους και εστιάζουν, κυρίως, στην εξυπηρέτησή τους έναντι ευρύτερων κοινωνικών αναγκών (Borzaga and Spear, 2004).

Ιστορικά η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη έχει την αφετηρία της στις αρχές της βιομηχανικής επανάστασης, καθώς τότε εντοπίζονται τα πρώτα κοινωνικο-επιχειρηματικά μορφώματα. Πρωτοπόρος «κοινωνικός επιχειρηματίας» του 18^{ου} αιώνα θεωρείται ο Robert Owen, ιδιοκτήτης υφαντουργείων στο New Lanark της Σκωτίας, ο οποίος αντιδρώντας στις εξοντωτικές συνθήκες εργασίας των βιομηχανικών εργατών και ιδιαίτερα των ανήλικων, αποφάσισε να περιορίσει το δικαίωμά του σε διανομή κερδών, επενδύοντας το μεγαλύτερο μέρος των κερδών της επιχείρησης στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των εργατών του. Κατασκεύασε για τους εργαζομένους του σπίτια, σχολεία, εκκλησίες, παιδικούς σταθμούς, ιατρεία κ.λπ. και απαγόρευσε την παιδική εργασία στις επιχειρήσεις του. Η δράση του ενέπνευσε τη δημιουργία των πρώτων παραγωγικών συνεταιρισμών στην Αγγλία της βιομηχανικής εποχής (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015; Borzaga and Defourny, 2001).

Στη σύγχρονη εποχή, η άσκηση κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην ευρωπαϊκή ήπειρο άρχισε να αναπτύσσεται τη δεκαετία του 1970, ενώ στις αρχές του 1990 εξαπλώθηκε θεαματικά κυρίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, προσελκύοντας το ενδιαφέρον αφενός της ακαδημαϊκής κοινότητας και αφετέρου των πολιτικών ηγεσιών. Πολλά κράτη θέσπισαν νομοθεσία για την οργάνωση και λειτουργία ειδικών νομικών μορφών κοινωνικής επιχειρηματικότητας κατά τις δεκαετίες του 1990 (Ιταλία, Βέλγιο, Πορτογαλία και Ισπανία) και του 2000 (Γαλλία, Ελλάδα, Φινλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο) (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

Στον ακαδημαϊκό διάλογο οι όροι «Κοινωνική Επιχείρηση» και «Κοινωνικός Επιχειρηματίας» αναδεικνύονται σχετικά αυτοτελώς στις αρχές της δεκαετίας του 1990 (Borzaga and Defourny, 2001; Nyssens, 2006), οπότε ο όρος Κοινωνική Επιχείρηση χρησιμοποιήθηκε για να προσδιορίσει τις νέου τύπου οργανώσεις που διέφεραν από τις

παραδοσιακές - μη επιχειρηματικά προσανατολισμένες - οργανώσεις της Κοινωνικής Οικονομίας.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας σχετικά με την κοινωνική επιχειρηματικότητα αυξήθηκε σημαντικά, ενώ περιπτώσεις ιδιαίτερα επιτυχημένων και καινοτομικών κοινωνικών επιχειρήσεων προσέλκυσαν την προσοχή των διεθνών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης (Μ.Μ.Ε.). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο οικονομολόγος Muhammad Yunus, στον οποίο απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Ειρήνης το 2006 για την ίδρυση της πρώτης τράπεζας μικροπίστωσης (Grameen Bank) ως τεχνική ενδυνάμωσης των ευπαθών ομάδων στο Μπαγκλαντές (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

Επιχειρώντας τη διατύπωση ενός συνεκτικού ορισμού της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε ακαδημαϊκό επίπεδο, σύμφωνα με την προσέγγιση του Ευρωπαϊκού Δικτύου Έρευνας για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα (European Social Enterprise Research Network - EMES), οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι: «Ιδιωτικοί μη κερδοσκοπικοί φορείς που παρέχουν αγαθά ή υπηρεσίες που συνδέονται άμεσα με τον δεδηλωμένο τους σκοπό να εξυπηρετήσουν το κοινωνικό όφελος», οι οποίοι «βασίζονται σε συλλογικές δυναμικές, εμπλέκοντας διάφορες ομάδες συμμετεχόντων στα όργανα διοίκησής τους, αποδίδουν μεγάλη σημασία στην αυτονομία τους και αναλαμβάνουν οικονομικούς κινδύνους που συνδέονται με την δραστηριότητά τους» (Defourny and Nyssens, 2008, σελ. 5).

Ωστόσο, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κοινωνικής επιχειρηματικότητας παρουσιάζουν ετερογένεια στα διάφορα εθνικά περιβάλλοντα, και ως εκ τούτου μπορούν να διαφοροποιούνται από τον ανωτέρω ακαδημαϊκό ορισμό (Hulgård, 2010), ο οποίος δεν εξαντλεί το περιεχόμενο της έννοιας «κοινωνική επιχειρηματικότητα», αλλά προσφέρει ένα κοινό σημείο εκκίνησης του επιστημονικού διαλόγου (Defourny and Nyssens, 2012, σελ. 13).

Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ε.Ε.) στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», έχει υιοθετηθεί ένας μη δεσμευτικός για τα κράτη μέλη ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015), που χρησιμοποιείται με δυναμικό τρόπο, καθώς αποσυνδέει την άσκηση κοινωνικής επιχειρηματικότητας από το νομικό καθεστώς του εκάστοτε φορέα.

Στην παρ. 1 του άρθρου 2 του Κανονισμού 1296/2013 ορίζεται ως «Κοινωνική Επιχείρηση» μία επιχείρηση, ανεξαρτήτως νομικής μορφής, η οποία:

α) σύμφωνα με το καταστατικό της ή με άλλο κανονιστικό έγγραφο με το οποίο ορίζεται η ίδρυση της επιχείρησης, έχει ως πρωταρχικό της στόχο μάλλον την επίτευξη μετρήσιμου, θετικού κοινωνικού αντικτύπου, παρά τη δημιουργία κέρδους για τους ιδιοκτήτες, τα μέλη και τα ενδιαφερόμενα μέρη της, όπου η επιχείρηση:

i) παρέχει υπηρεσίες ή αγαθά που δημιουργούν κοινωνική ανταπόδοση· και/ή

ii) χρησιμοποιεί μέθοδο παραγωγής αγαθών ή υπηρεσιών που ενσωματώνει τον κοινωνικό της στόχο·

β) χρησιμοποιεί τα κέρδη της πρωτίστως και κυρίως για την επίτευξη του πρωταρχικού της στόχου, και διαθέτει προκαθορισμένες διαδικασίες και κανόνες για κάθε διανομή των κερδών στους μετόχους και τους ιδιοκτήτες, ούτως ώστε να διασφαλισθεί ότι τυχόν διανομή των κερδών δεν υπονομεύει τον πρωταρχικό στόχο· και

γ) αποτελεί αντικείμενο διαχείρισης με επιχειρηματικό, υπεύθυνο και διαφανή τρόπο, ιδίως με τη συμμετοχή των εργαζομένων, των πελατών και/ή των ενδιαφερομένων μερών που επηρεάζονται από τις επιχειρηματικές της δραστηριότητες.

Όπως αναφέρεται στην επικαιροποιημένη Έκθεση για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και τα Οικοσυστήματά τους στην Ευρώπη, που δημοσίευσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Borzaga et al, 2020, σελ. 29-31), καθώς και στην Έκθεση Χώρας για την Ελλάδα (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019, σελ. 97-99), ο ανωτέρω ορισμός κατηγοριοποιεί τα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής επιχείρησης σε τρεις διαστάσεις:

- Την **επιχειρηματική / οικονομική**, η οποία συνίσταται στην άσκηση σταθερών και συνεχών οικονομικών δραστηριοτήτων, παρουσιάζοντας τυπικά χαρακτηριστικά κοινά σε όλες τις επιχειρήσεις,
- Την **κοινωνική**, προσδιοριζόμενη από τον σκοπό ή / και τα παρεχόμενα προϊόντα. Βασική επιδίωξη είναι η ικανοποίηση κοινωνικού σκοπού, είτε της εξυπηρέτησης της κοινότητας, είτε μίας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων που μοιράζεται μία ειδική ανάγκη. Το «κοινωνικό» θεωρείται υπό ευρεία έννοια, συμπεριλαμβάνοντας την παροχή πολιτιστικών, υγειονομικών, εκπαιδευτικών και περιβαλλοντικών υπηρεσιών. Αναφορικά με τα προϊόντα, όταν δεν είναι αμιγώς προσανατολισμένες

στην κοινωνική και εργασιακή ένταξη μειονεκτούντων ατόμων, θα πρέπει να παρέχουν αγαθά / υπηρεσίες που να έχουν μία κοινωνική χροιά, και

- Τη **συμμετοχική ως προς τη διακυβέρνηση και την ιδιοκτησία (κοινωνικά μέσα)**, η οποία σχετίζεται με συγκεκριμένα μοντέλα διακυβέρνησης και δομές ιδιοκτησίας που ενισχύουν τη συμμετοχή των εμπλεκόμενων μερών στη λήψη αποφάσεων. Ο περιορισμός της διανομής κερδών, που μπορεί να εφαρμοστεί με διάφορους τρόπους, αποσκοπεί στη διασφάλιση εξυπηρέτησης του γενικού συμφέροντος.

Υπό την προϋπόθεση ότι η επιδίωξη ρητών κοινωνικών στόχων έχει προτεραιότητα έναντι των οικονομικών δραστηριοτήτων, οι ως άνω τρεις διαστάσεις μπορούν να συνδυαστούν με διαφορετικούς τρόπους, καθώς είναι ο ισορροπημένος συνδυασμός τους που έχει μεγαλύτερη σημασία κατά τον προσδιορισμό των ορίων της κοινωνικής επιχείρησης.

Η Επιτροπή, επιπλέον, κατά τα προηγούμενα στάδια της Μελέτης Χαρτογράφησης (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2015, 2016) έχει εξειδικεύσει και στο παρόν επικαιροποιήσει ένα σύνολο επιχειρησιακών κριτηρίων που προσδιορίζουν την κάθε διάσταση, και συνίστανται σε ενδεικτικό κατάλογο δεικτών και αρχικές ελάχιστες προϋποθέσεις.

1.2 Η Οριοθέτηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα

Η έννοια της «κοινωνικής επιχειρηματικότητας» δεν ορίζεται στην ελληνική έννομη τάξη, αλλά έμμεσα συνάγεται από το κανονιστικό πλαίσιο εφαρμογής του ν. 4430/2016. Ειδικότερα, βάσει του άρθρου 1 της Υπουργικής Απόφασης (Υ.Α.) 61621/Δ5.2643/2017 (Β'56) σχετικά με την τήρηση και λειτουργία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.) από τη Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, μόνο τρεις νομικές μορφές εγγράφονται στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.) που αποτελεί υπο-μητρώο του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.ΑΛ.Ο., και αυτές είναι οι εξής:

Α) οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) (Άρθρο 14 του ν. 4430/2016, Α'205, και Άρθρο 2 του ν. 4019/2011, Α'216), οι οποίες ορίζονται ως οι Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν. 1667/1986, που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη συλλογική και την κοινωνική ωφέλεια, και διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα (Άρθρο 14, παρ. 1),

Β) οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) (Άρθρο 12 του ν. 2716/1999, Α'96), οι οποίοι αποτελούν ειδικό τύπο αστικού συνεταιρισμού, με τη μορφή του Νομικού Προσώπου Ιδιωτικού Δικαίου (Ν.Π.Ι.Δ.), με περιορισμένη ευθύνη των μελών τους, και αποσκοπούν στην κοινωνικο-οικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Χαρακτηρίζονται από διττή φύση, καθώς έχουν εμπορική ιδιότητα και είναι ταυτόχρονα Μονάδες Ψυχικής Υγείας που εντάσσονται στους Τομείς Ψυχικής Υγείας (Το.Ψ.Υ.), και εποπτεύονται από το Υπουργείο Υγείας μέσω της Διεύθυνσης Ψυχικής Υγείας. Με τον ν. 4430/2016 εντάσσονται αυτοδικαίως στην κατηγορία των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, και

Γ) οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (Συν. Εργ.) (Άρθρο 24 του ν. 4430/2016), οι οποίοι είναι οι Αστικοί Συνεταιρισμοί του ν. 1667/1986 που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη συλλογική ωφέλεια, ήτοι τον βιοπορισμό των μελών-εργαζομένων τους, μέσω της από κοινού παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών για τρίτους και των ισότιμων σχέσεων, και διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα (Άρθρο 24, παρ. 1).

Σύμφωνα με τον ν. 4430/2016, οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, όπως ιδίως αγροτικοί συνεταιρισμοί του ν. 4384/2016, αστικοί συνεταιρισμοί του ν. 1667/1984, Αστικές Εταιρίες των άρθρων 741 επ. του Αστικού Κώδικα (Α.Κ.) και λοιπές νομικές μορφές, θεωρείται φορέας Κ.Α.Λ.Ο., και κατά την ανωτέρω Υ.Α., εγγράφεται στο Ειδικό Μητρώο Άλλων Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Ε.Μ.Α.Φ.Κ.Α.Ο), επίσης υπο-μητρώο του Γενικού Μητρώου Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., εφόσον πληροί σωρευτικά τα ειδικά κριτήρια που απαριθμούνται από τον νόμο.

Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναφερθεί η σύσταση μίας επιπλέον κατηγορίας κοινωνικής επιχείρησης, του Κοινωνικού Συνεταιρισμού Ένταξης (Κοι.Σ.Εν.), με το άρθρο 143 του ν. 4600/2019 (Α'43) «Εκσυγχρονισμός και Αναμόρφωση Θεσμικού Πλαισίου Ιδιωτικών Κλινικών, Σύσταση Εθνικού Οργανισμού Δημόσιας Υγείας, Σύσταση Εθνικού Ινστιτούτου Νεοπλασιών και λοιπές διατάξεις». Οι Κοι.Σ.Εν. αποσκοπούν στην κοινωνικοοικονομική ενσωμάτωση και επαγγελματική ένταξη των ατόμων με προβλήματα εξάρτησης που παρακολουθούν προγράμματα κοινωνικής επανένταξης σε εγκεκριμένους φορείς του ν. 4139/2013 (Α'74), καθώς και των ατόμων που έχουν ολοκληρώσει επιτυχώς την παρακολούθηση θεραπευτικού προγράμματος και τους έχει χορηγηθεί αντίστοιχη βεβαίωση απεξάρτησης, και εντάσσονται αυτοδικαίως στην

κατηγορία των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης. Διαθέτουν διττή φύση, όπως και οι Κοι.Σ.Π.Ε., καθώς είναι αστικοί συνεταιρισμοί με εμπορική ιδιότητα και Μονάδες Κοινωνικής Ένταξης, και εποπτεύονται από τον Υπουργό Υγείας μέσω της Διεύθυνσης Αντιμετώπισης Εξαρτήσεων.

Ωστόσο, σημειώνεται ότι οι Κοι.Σ.Εν. δεν εγγράφονται στο Μ.Κ.Ε. της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο., ζήτημα που εγείρει προβληματισμό, καθώς θα έπρεπε το σύνολο των κοινωνικών επιχειρήσεων να εντάσσεται σε ένα ενιαίο μητρώο, για τη διευκόλυνση της παρακολούθησης της πορείας των φορέων και τον σχεδιασμό υποστηρικτικών πολιτικών.

Κεφάλαιο 2^ο Το Θεσμικό Πλαίσιο για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα

Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα κατοχυρώθηκε θεσμικά για πρώτη φορά με το άρθρο 12 του ν. 2716/1999 (Α'96) «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις», όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει, με το οποίο θεσμοθετήθηκαν οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) στο πλαίσιο της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης και της αποϊδρυματοποίησης.

Αρκετά χρόνια αργότερα, ο ν. 4019/2011 (Α'216) «Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις» (Άρθρα 1-17) θέσπισε ένα νέο μόρφωμα ως όχημα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.), στο πλαίσιο ρύθμισης για πρώτη φορά στην Ελλάδα του τομέα της κοινωνικής οικονομίας.

Η μορφή της συνεταιριστικής κοινωνικής επιχείρησης επιλέχθηκε μεταξύ των πλέον αντιπροσωπευτικών νομικών μορφωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, καθώς κρίθηκε ότι μπορεί να ικανοποιήσει τους βασικούς στόχους του νομοθετήματος που δεν ήταν άλλοι από α) τη δημιουργία θέσεων εργασίας και την κοινωνική ένταξη ευάλωτων ομάδων, β) την κάλυψη κοινωνικών αναγκών, ειδικότερα μέσω της ενίσχυσης της κοινωνικής και αλληλεγγύης επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής καινοτομίας, και γ) την ενίσχυση της τοπικής ανάπτυξης και της κοινωνικής συνοχής (Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου). Δεν είναι τυχαίο ότι το νέο θεσμικό πλαίσιο συνέπεσε με την εντατικοποίηση της ελληνικής κρίσης, την άνοδο των νέων κοινωνικών κινημάτων και τον επακόλουθο πειραματισμό με μορφές αλληλεγγύης και εναλλακτικών οικονομιών (Varvarousis and Kallis, 2017).

Ο νόμος διέκρινε τρεις κατηγορίες Κοιν.Σ.Επ. ανάλογα με τον ειδικότερο σκοπό τους:

α) τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, οι οποίες αφορούν στην ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες του Πληθυσμού¹, που πρέπει να αποτελούν τουλάχιστον το 40% των εργαζομένων,

¹ Στις «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού» ανήκουν οι ομάδες εκείνες που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια ή λόγω παραβατικής συμπεριφοράς, όπως άτομα με αναπηρίες (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι, και ανήλικοι παραβάτες. Εντάσσονται στην ευρύτερη κατηγορία των «Ευπαθών Ομάδων», μαζί με την υποκατηγορία των «Ειδικών Ομάδων», όπου ανήκουν οι ομάδες οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά

β) τις Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας, οι οποίες αφορούν στην παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών κοινωνικού - προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ), και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις, και

γ) τις Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού, οι οποίες αφορούν στην παραγωγή και παροχή προϊόντων και υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας, όπως πολιτισμός, περιβάλλον, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων κ.α.

Ωστόσο, λόγω του πολλαπλασιασμού των κοινωνικών επιχειρήσεων τα έτη που ακολούθησαν, και της διεύρυνσης των δραστηριοτήτων σε όλους τους οικονομικούς τομείς (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019), αναδείχθηκε η αναγκαιότητα νέου θεσμικού πλαισίου.

Βασικοί σκοποί του ν. 4430/2016 (Α'205), που διαδέχθηκε τον ανωτέρω νόμο, είναι η αποσαφήνιση του εννοιολογικού πλαισίου, των βασικών χαρακτηριστικών και του ρόλου της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.)², η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της Κ.ΑΛ.Ο. πέραν του προνοιακού και ενταξιακού χαρακτήρα σε όλο το φάσμα της οικονομικής δραστηριότητας, η διόρθωση στρεβλώσεων που παρατηρήθηκαν από την εφαρμογή του προηγούμενου νόμου, η αποταύτιση της Κ.ΑΛ.Ο από το νομικό σχήμα της Κοιν.Σ.Επ., καθώς η ίδια η εμπειρία έδειξε ότι το σχήμα αυτό χρησιμοποιήθηκε για πολύ ευρύτερες εφαρμογές, και η εισαγωγή της νέας νομικής μορφής του συνεταιρισμού εργαζομένων, ως απάντηση στην κοινωνική πραγματικότητα της λειτουργίας πληθώρας τέτοιων εγχειρημάτων, που έως τότε χρησιμοποιούσαν άλλα νομικά σχήματα (Κοιν.Σ.Επ., αστικός συνεταιρισμός, ομόρρυθμη εταιρεία [Ο.Ε.]) ελλείπει του κατάλληλου, ενώ παράλληλα δημιουργείται το νομικό σχήμα, για τη μεταβίβαση πτωχευμένων ιδιωτικών επιχειρήσεων στους εργαζομένους τους (Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου).

εργασίας, λόγω οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών αιτιών, όπως οι άνεργοι, οι αναλφάβητοι, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, κ.α. (ν. 4019/2011, Άρθρο 1, παρ.4).

² Ο νομοθέτης προσθέτει τον προσδιορισμό «αλληλέγγυα» στην ονομασία της Κοινωνικής Οικονομίας. Ως «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» ορίζεται το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον (ν. 4430/2016, Άρθρο 2, παρ.1).

Στην παρούσα φάση το θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα διέπεται από τα άρθρα 1-41 του ν. 4430/2016 (Α'205) όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει³, για τις Κοιν.Σ.Επ. και τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων (Συν.Εργ.), την εφαρμοστική Υπουργική Απόφαση 61621/Δ5.2643/2017 (Β'56) με την προσθήκη άρθρου υπ' αριθμ. 33 με την Υπουργική Απόφαση 61986/3269/2017 (Β'4757), το άρθρο 12 του ν. 2716/1999 (Α'96) για τους Κοι.Σ.Π.Ε., και το άρθρο 143 του ν. 4600/2019 (Α'43) για τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Ένταξης (Κοι.Σ.Εν.).

2.1 Οι Εκ του Νόμου (Ex Lege) Κοινωνικές Επιχειρήσεις

2.1.1 Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.) του άρθρου 12 του ν. 2716/1999

Οι Κοι.Σ.Π.Ε. δύνανται να αναπτύσσουν οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα και μπορούν ταυτόχρονα να είναι παραγωγικές, καταναλωτικές, εμπορικές, προμηθευτικές μονάδες, και να παρέχουν παντός είδους αγαθά και υπηρεσίες, επιλογή που εξυπηρετεί τον μη κατακερματισμό τους και την επιχειρηματική τους ανάπτυξη (Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου).

Για τη σύσταση τους απαιτείται άδεια σκοπιμότητας από τον Υπουργό Υγείας, ενώ χαρακτηρίζονται από κλειστό αριθμό (*numerus clausus*), καθώς σε κάθε Τομέα Ψυχικής Υγείας (Το.Ψ.Υ.) Αττικής και Θεσσαλονίκης λειτουργεί αποκλειστικά ένας Κοι.Σ.Π.Ε., ενώ στους υπόλοιπους Το.Ψ.Υ. δύνανται να λειτουργεί ένας Κοι.Σ.Π.Ε. ανά Περιφερειακή Ενότητα. Ο εν λόγω περιορισμός δικαιολογείται μεν από τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής που ισχύουν για αυτούς και από το γεγονός ότι αποτελούν Μονάδες Ψυχικής Υγείας του Το.Ψ.Υ., αλλά συνιστά περιοριστική ρύθμιση, καθώς θέτει εμπόδια στην ελεύθερη ανάπτυξή τους και δημιουργεί σχέσεις συγγένειας με τους αναγκαστικούς συνεταιρισμούς (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

Απαρτίζονται από τρεις κατηγορίες μελών που συμμετέχουν με ποσόστωση επί του συνόλου των εταίρων, και μπορεί να είναι:

³ Ο νόμος τέθηκε σε ισχύ στις 31.10.2016 (Α'205) και έχει τροποποιηθεί διαδοχικά από τα άρθρα 17 και 18 του ν. 4447/2016, άρθρο 148 του ν. 4483/2017, άρθρα 33 και 43 του ν. 4554/2018, άρθρο 196 του ν. 4555/2018 και άρθρο 52 του ν. 4633/2019.

α) Φυσικά πρόσωπα, ενήλικες ή ανήλικοι τουλάχιστον 15 ετών, οι οποίοι έχουν ανάγκη αποκατάστασης λόγω ψυχικής διαταραχής, όπως αυτή προσδιορίζεται από την αντίστοιχη Τομεακή Επιτροπή Ψυχικής Υγείας (Τ.Ε.Ψ.Υ.), και κατ' εξαίρεση, χωρίς να διαθέτουν την ικανότητα για δικαιοπραξία. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας αποτελούν τουλάχιστον το 35% του συνόλου των μελών,

β) Φυσικά πρόσωπα ενήλικες που εργάζονται στον χώρο της ψυχικής υγείας, συμπεριλαμβανομένων δημοσίων υπαλλήλων ή ψυχιάτρων ή ψυχολόγων κλάδου του Εθνικού Συστήματος Υγείας (Ε.Σ.Υ.), με ποσοστό όχι άνω του 45% του συνόλου των μελών, και

γ) Δήμοι, κοινότητες ή άλλα φυσικά ή νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, εφόσον προβλέπεται από το καταστατικό των συνεταιρισμών, και ειδικότερα τα νοσοκομεία του Ε.Σ.Υ., κυρίως τα Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, τα Γενικά Νοσοκομεία, τα Πανεπιστημιακά Ψυχιατρικά Νοσοκομεία, και τα Ν.Π.Ι.Δ. τα οποία έχουν αναπτύξει Μονάδες Ψυχικής Υγείας και υπάγονται στον κατά περίπτωση Τομέα Ψυχικής Υγείας. Τα μέλη αυτής της κατηγορίας δεν είναι δυνατόν να υπερβαίνουν το 20% του συνόλου των μελών.

Η συμμετοχή νομικών προσώπων εξασφαλίζει μία περιορισμένη έστω οικονομική βιωσιμότητα στους Κοι.Σ.Π.Ε., στη βάση εφαρμογής των αρχών της κοινωνικής αλληλεγγύης και της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης όσον αφορά τα νομικά πρόσωπα του ιδιωτικού τομέα (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015). Παράλληλα, δίνεται η δυνατότητα συμμετοχής και σε φυσικά πρόσωπα που δεν ανήκουν στις δύο ανωτέρω κατηγορίες, τα οποία θα μπορούσαν να προέρχονται από μειονεκτούντες ομάδες υψηλού κινδύνου κοινωνικού αποκλεισμού (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015), ή/και να ενδιαφέρονται για το αντικείμενο εργασίας του συνεταιρισμού (Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου).

Η εκ του νόμου δομή συγκρότησης των Κοι.Σ.Π.Ε. παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, και οφείλεται στο γεγονός ότι επιχειρούν να συνδυάσουν τον θεραπευτικό σκοπό με τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κοινωνικής επιχείρησης (κοινωνική ωφέλεια, πολυεταιρικήτητα, ετερογένεια των εταίρων, επ' αμοιβή απασχόληση των ψυχικά ασθενών μελών κ.α.) (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

Ως προς την αμοιβή, τα μέλη της πρώτης κατηγορίας μπορούν να εργάζονται στους Κοι.Σ.Π.Ε. και να αμείβονται ανάλογα με την παραγωγικότητα και τον χρόνο της εργασίας τους. Επιπλέον, κατά παρέκκλιση από την αρχή της επικουρικότητας,

παράλληλα με την αμοιβή τους από τους Κοι.Σ.Π.Ε. διατηρείται οποιαδήποτε αμοιβή ή παροχή λαμβάνουν, όπως σύνταξη γήρατος ή αναπηρίας, επίδομα πρόνοιας κ.α., ρύθμιση που παρέχει ασφάλεια σε πρόσωπα που η κατάσταση της υγείας τους εμφανίζει συχνά διακυμάνσεις και υποτροπές (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015), ενώ τα ανασφάλιστα απασχολούμενα μέλη ασφαλιζονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε.

Τα μέλη της δεύτερης κατηγορίας μπορούν να παρέχουν εργασία στους συνεταιρισμούς, με πλήρη ή μερική απασχόληση, χωρίς να αμείβονται από τους Κοι.Σ.Π.Ε., αλλά από τον υγειονομικό φορέα προέλευσής τους. Τους αποδίδονται μόνο οι δαπάνες στις οποίες υποβλήθηκαν λόγω της εργασίας τους στον συνεταιρισμό.

Επίσης, οι Κοι.Σ.Π.Ε. μπορούν να προσλαμβάνουν εργαζόμενους μη μέλη, οι οποίοι δεν έχουν δικαίωμα ψήφου, αλλά δικαιούνται να παρίστανται και να εκφέρουν τη γνώμη τους στη Γενική Συνέλευση (Γ.Σ.), εφόσον προβλέπεται στο καταστατικό.

Η εγγραφή νέων μελών και η αποχώρηση είναι ελεύθερη, εφόσον πληρούνται συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Τα μέλη διαθέτουν μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, το ύψος της οποίας προβλέπεται στο καταστατικό και είναι ίση για όλους, και υποχρεούνται να καταβάλουν εισφορά ανάλογη προς την καθαρή περιουσία του συνεταιρισμού. Το καταστατικό μπορεί, επίσης, να επιτρέπει την απόκτηση από κάθε μέλος έως πέντε προαιρετικών μερίδων και να ορίζει χωρίς περιορισμό τον αριθμό προαιρετικών μερίδων που μπορούν να αποκτήσουν νομικά πρόσωπα δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, σημαντικές δυνατότητες για την εξασφάλιση βιωσιμότητας των Κοι.Σ.Π.Ε.

Εφαρμόζεται δημοκρατικός τρόπος διακυβέρνησης, καθώς η διοίκηση ασκείται από τη Γενική Συνέλευση (Γ.Σ.) του συνόλου των μελών τα οποία έχουν δικαίωμα μίας ψήφου ανεξαρτήτως προαιρετικών μερίδων, το Διοικητικό Συμβούλιο (Δ.Σ.) και το Εποπτικό Συμβούλιο (Ε.Σ.).

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε., κατά παρέκκλιση με τις κοινωνικές επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν με τους μεταγενέστερους νόμους, δύνανται να αποδίδουν οικονομικό όφελος στα μέλη τους, καθώς μετά την αφαίρεση των αποθεματικών, το υπόλοιπο των καθαρών κερδών διανέμεται μεταξύ των μελών.

Επιπλέον, σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου, ρυθμίζονται ειδικά κίνητρα χάριν του σημαντικού σκοπού που καλούνται να πραγματοποιήσουν οι

Κοι.Σ.Π.Ε. Μπορούν να συμβάλλονται με τον ευρύτερο δημόσιο τομέα για παροχή αγαθών και υπηρεσιών, με την απαλλαγή των σχετικών συμβάσεων από κάθε κράτηση υπέρ τρίτου. Ακόμη, επιτρέπεται η παραχώρηση κατά χρήση από τον ευρύτερο δημόσιο τομέα στους Κοι.Σ.Π.Ε. αντικειμένων κινητών ή ακίνητων και κάθε μορφής εγκαταστάσεων.

Προβλέπεται, ακόμη, η δυνατότητα σύστασης Ένωσης από πέντε τουλάχιστον Κοι.Σ.Π.Ε., ενώ οι Ενώσεις και οι Κοι.Σ.Π.Ε. μπορούν να συστήσουν την Πανελλήνια Ομοσπονδία Ενώσεων Κοι.Σ.Π.Ε. (Π.Ο.Ε.Κοι.Σ.Π.Ε.) με σκοπό τη γενικότερη εκπροσώπηση και τον συντονισμό των δραστηριοτήτων της κοινωνικο-οικονομικής ενσωμάτωσης και της επαγγελματικής ένταξης ατόμων με ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Η εν λόγω Ομοσπονδία ιδρύθηκε στις 11 Φεβρουαρίου 2011 (ΠΟΚοιΣΠΕ 2020, <http://pokoispe.gr/index.html>, τελευταία επίσκεψη 25/8/2020), είναι πολύ δραστήρια και στο παρόν οι Κοι.Σ.Π.Ε. συνιστούν τον μόνο τομέα κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα που διαθέτει εθνική ομοσπονδία με καθολική αντιπροσωπευτικότητα.

Συμπερασματικά, αξίζει να λεχθεί ότι η θεσμοθέτηση των Κοι.Σ.Π.Ε. συνιστά ένα καινοτόμο εγχείρημα σε μία περίοδο που το πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της κοινωνικής οικονομίας εν γένει στη χώρα ήταν ακόμη αρύθμιστο.

2.1.2 Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.) του ν. 4430/2016

Ο νόμος 4430/2016 τροποποίησε την κατηγοριοποίηση των Κοιν.Σ.Επ., μειώνοντας τα είδη τους στα εξής δύο:

- α) τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, οι οποίες διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες⁴:
 - i) τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή, των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Κοινωνικές Ομάδες. Τουλάχιστον το 30% των μελών και των εργαζομένων τους πρέπει να ανήκουν σε αυτές τις κατηγορίες, και
 - ii) τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων, οι οποίες επιδιώκουν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή των ατόμων που ανήκουν στις Ειδικές Κοινωνικές

⁴ Ο ορισμός των Ευάλωτων και Ειδικών Ομάδων είναι ταυτόσημος με αυτόν του ν. 4019/2011.

Ομάδες. Τα άτομα αυτών των ομάδων πρέπει να αποτελούν τουλάχιστον το 50% των μελών και των εργαζομένων στις επιχειρήσεις αυτές.

β) τις Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, οι οποίες αναπτύσσουν δραστηριότητες «βιώσιμης ανάπτυξης», όπως η προώθηση της αειφορίας του περιβάλλοντος, η κοινωνική και οικονομική ισότητα, η ισότητα των φύλων, η προστασία και η ανάπτυξη των κοινών αγαθών κ.α, ή και παρέχουν «κοινωνικές υπηρεσίες γενικού συμφέροντος», όπως η παροχή κοινωνικής προστασίας σε ηλικιωμένους, βρέφη, παιδιά, ΑμεΑ και χρόνιες παθήσεις, χωρίς, ωστόσο, να υποκαθιστούν τις γενικές υποχρεώσεις του κράτους στην άσκηση της κοινωνικής πολιτικής.

Αξιίζει να αναφερθεί ότι ενώ στον προηγούμενο νόμο υπήρχε διακριτή κατηγορία επιχειρήσεων για την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, οι Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Φροντίδας, ο νέος νόμος τις εντάσσει στην ευρύτερη κατηγορία των Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, ανταποκρινόμενος ίσως στην πρακτική σύμφωνα με την οποία, ελάχιστες νεοϊδρυθείσες κοινωνικές επιχειρήσεις παρείχαν κοινωνικές υπηρεσίες, ενώ οι περισσότερες στόχευαν κυρίως στην αντιμετώπιση της ανεργίας μέσω παραγωγικών δραστηριοτήτων συλλογικού σκοπού (Adam, 2016). Ωστόσο, η έλλειψη διακριτής κατηγορίας δυσχεραίνει τον εντοπισμό τους από τους αρμόδιους διοικητικούς φορείς για τη μεταξύ τους συνεργασία στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών.

Για τη σύσταση Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας απαιτείται η συμμετοχή τουλάχιστον 5 προσώπων, φυσικών ή νομικών, και τουλάχιστον 7 αν πρόκειται για Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης. Η συμμετοχή νομικών προσώπων δεν μπορεί να υπερβαίνει το 1/3 του συνόλου των μελών της, ώστε να δίνεται προτεραιότητα στην ιδιωτική πρωτοβουλία των φυσικών προσώπων (Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου), ενώ δεν επιτρέπεται η συμμετοχή οργανισμών του ευρύτερου δημόσιου τομέα, με εξαίρεση τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, όπου μπορούν να είναι μέλη Ν.Π.Δ.Δ. και Ν.Π.Ι.Δ. κατόπιν έγκρισης του δημόσιου φορέα που τα εποπτεύει.

Κάθε μέλος διαθέτει από μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα στο κεφάλαιο της επιχείρησης, το ύψος της οποίας είναι ίσο για όλους και δεν μπορεί να είναι κατώτερο των 100 ευρώ. Επιπλέον, στο καταστατικό μπορεί να προβλέπεται η απόκτηση μέχρι 5 προαιρετικών μερίδων χωρίς δικαίωμα ψήφου, διασφαλίζοντας τον δημοκρατικό χαρακτήρα διακυβέρνησης. Η διοίκηση ασκείται από τη Γενική Συνέλευση των μελών και από τριμελή Διοικούσα Επιτροπή.

Τα κέρδη δε μοιράζονται στα μέλη, προς αποφυγή κερδοσκοπικών φαινομένων, εκτός αν αυτά είναι και εργαζόμενοι, ενώ εφαρμόζεται περιορισμός διανομής κερδών, καθώς διατίθενται ετησίως ως εξής:

- α. κατά ποσοστό 5% για τον σχηματισμό τακτικού αποθεματικού,
- β. κατά ποσοστό 35% διανέμονται στους εργαζομένους της επιχείρησης, εκτός αν τα 2/3 των μελών της Γενικής Συνέλευσης του Φορέα αποφασίσουν αιτιολογημένα τη διάθεση μέρους ή όλου του ποσοστού αυτού σε δραστηριότητες του στοιχείου γ,
- γ. το υπόλοιπο διατίθεται για τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και τη γενικότερη διεύρυνση της παραγωγικής δραστηριότητας του φορέα.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, ως πλεονεκτήματα που ενθαρρύνουν τη σύσταση Κοιν.Σ.Επ. εκτιμώνται οι μικρές απαιτήσεις καιφαιλαικής εισφοράς, η εκ του νόμου εμπορική τους ιδιότητα για τη διασφάλιση της βιωσιμότητάς τους, και η απαλλαγή από ασφαλιστικές ή φορολογικές υποχρεώσεις για τα μέλη που δεν είναι εργαζόμενοι.

Θεσπίζονται, ωστόσο, και ορισμένες υποχρεώσεις που απορρέουν από τη σύσταση και εγγραφή των Κοιν.Σ.Επ. στο Μ.Κ.Ε., οι οποίες συνοψίζονται στις εξής:

- Η καταχώριση στο Μητρώο ετησίως του προγραμματισμού, του απολογισμού και του ισολογισμού ή της Οικονομικής Κατάστασης Αποτελεσμάτων (Άρθρο 16, παρ. 1), διαδικασία που αν και είναι χρήσιμη για τη σύνταξη της Ετήσιας Έκθεσης για την Κ.Α.Λ.Ο. από την ομώνυμη Διεύθυνση, δεν παύει να είναι αρκετά γραφειοκρατική, προκαλώντας διοικητικά βάρη στις επιχειρήσεις.
- Η προσωπική ευθύνη των μελών της Κοιν.Σ.Επ. για τα χρέη της προς το Δημόσιο, καθώς ενώ για τις εταιρικές υποχρεώσεις ευθύνεται μόνο η Κοιν.Σ.Επ. με την περιουσία της, ειδικά για τις υποχρεώσεις προς το Δημόσιο, ο διαχειριστής ή ο πρόεδρος της διοικούσας επιτροπής ευθύνεται αλληλεγγύως και εις ολόκληρον με την Κοιν.Σ.Επ., διατηρώντας δικαίωμα αναγωγής κατά των λοιπών μελών τα οποία ευθύνονται έναντί του απεριόριστα και εις ολόκληρον (Άρθρο 16, παρ. 5).
- Η θέση περιορισμού στα έσοδα από συνεργασία με το Δημόσιο για τις Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, καθώς το ποσοστό των ακαθαρίστων εσόδων από τις δραστηριότητες τους που προέρχεται από Ν.Π.Δ.Δ. και Ο.Τ.Α. δεν

επιτρέπεται να υπερβαίνει το 65% των συνολικών εσόδων της επιχείρησης, υπολογιζόμενου σε τριετή βάση (Άρθρο 14, παρ. 8).

- Η θέσπιση υποχρεωτικής αναλογίας εργαζομένων – μελών και εργαζομένων – μη μελών, καθώς ο αριθμός των εργαζομένων – μη μελών δεν μπορεί να υπερβαίνει σε ποσοστό το 40% του συνόλου των εργαζομένων ή κατ' ανώτατο όριο το 50%, κατόπιν εγκρίσεως του Τμήματος Μητρώου Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., για την αντιμετώπιση έκτακτων εποχικών αναγκών και όχι παραπάνω από 6 μήνες (Άρθρο 18).
- Η ανελαστικότητα στη διάθεση του υπολοίπου των κερδών, καθώς μετά τον σχηματισμό αποθεματικού (5%) και την απόδοση του 35% ως μερίδιο στους εργαζομένους, το υπόλοιπο διατίθεται αποκλειστικά για τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τη διεύρυνση της παραγωγικής τους δραστηριότητας, και όχι σε άλλες μη παραγωγικές δράσεις για την προώθηση του σκοπού τους (Άρθρο 21).
- Η υποχρέωση από τη δεύτερη χρήση λειτουργίας τους, να παρουσιάζουν ετήσια δαπάνη μισθοδοσίας τουλάχιστον ίση με το 25% του κύκλου εργασιών της προηγούμενης χρήσης τους. Η υποχρέωση αυτή αφορά τους φορείς με κύκλο εργασιών και έσοδα επιχορηγήσεων της προηγούμενης ετήσιας χρήσης μεγαλύτερα από το 300% του ετήσιου κόστους μισθοδοτικής δαπάνης ενός υπαλλήλου πλήρους απασχόλησης, με βάση τον κατώτατο νομοθετημένο μισθό χωρίς επιδόματα (Άρθρο 3, παρ. 4).

2.1.3 Οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (Συν.Εργ.) του ν. 4430/2016

Για τη σύσταση Συν.Εργ. απαιτείται η συμμετοχή σε αυτόν τουλάχιστον τριών φυσικών προσώπων, ενώ ισχύουν τα όμοια με τις Κοιν.Σ.Επ. σχετικά με:

- Τη συμμετοχικότητα ως προς τη διακυβέρνηση και την ιδιοκτησία,
- Τον περιορισμό διανομής των κερδών,
- Την υποχρέωση καταχώρισης στο Μ.Κ.Ε. των ετήσιων οικονομικών στοιχείων,
- Την υποχρεωτική αναλογία εργαζομένων – μελών και εργαζομένων – μη μελών, με μείωση του ποσοστού του ανώτατου ορίου εργαζομένων – μη μελών στο 25% του συνολικού αριθμού των εργαζομένων,

- Την υποχρέωση από τη δεύτερη χρήση λειτουργίας τους να παρουσιάζουν ετήσια δαπάνη μισθοδοσίας τουλάχιστον ίση με το 25% του κύκλου εργασιών της προηγούμενης χρήσης τους, και
- Την προσωπική ευθύνη των μελών για οφειλές προς το Δημόσιο.

Αξιοσημείωτο είναι ότι κατά τους συγγραφείς της Έκθεσης για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και το Οικοσύστημά τους στην Ελλάδα (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019), που δημοσίευσε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εξαιρούνται οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων από το φάσμα κοινωνικών επιχειρήσεων, καθότι δε διαθέτουν ρητό κοινωνικό στόχο πέρα από την εξυπηρέτηση των αναγκών των μελών τους.

Ως προς τα φορολογικά και ασφαλιστικά κίνητρα των κοινωνικών επιχειρήσεων, οι εργαζόμενοι των Ευάλωτων Κοινωνικών Ομάδων συνεχίζουν να λαμβάνουν επιδόματα, παροχές και συντάξεις, οι Κοιν.Σ.Επ. και οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων δεν πληρώνουν τέλος επιτηδεύματος (Άρθρο 17, ν. 4577/2018, Α'199), και το μέρος των κερδών που διανέμεται στους εργαζόμενους φορολογείται ως εισόδημα από μισθωτές υπηρεσίες, το οποίο ως ένα ποσό είναι αφορολόγητο (ν. 4172/2013, Α'167).

2.1.4 Οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Ένταξης (Κοι.Σ.Εν.) του άρθρου 143 του ν. 4600/2019

Το πνεύμα και η δομή οργάνωσης των Κοι.Σ.Εν. είναι όμοια με αυτήν των Κοι.Σ.Π.Ε., και πιο συγκεκριμένα:

- Για τη σύστασή τους απαιτείται έγκριση σκοπιμότητας από τον Υπουργό Υγείας,
- Χαρακτηρίζονται από κλειστό αριθμό (numerus clausus),
- Είναι ελεύθερες ως προς την άσκηση οποιασδήποτε οικονομικής δραστηριότητας,
- Διαθέτουν καθορισμένη από τον νόμο δομή συγκρότησης με ποσοτώσεις, σύμφωνα με την οποία πρέπει να έχουν ως μέλος τους έναν τουλάχιστον από τους εγκεκριμένους φορείς του άρθρου 51 του ν. 4139/2013 (Α' 74), ενώ μέλη τους μπορούν να γίνουν:
 - α) φυσικά πρόσωπα, άνω των 18 ετών, με προβλήματα εξάρτησης, σε ποσοστό 35% τουλάχιστον του συνόλου των μελών,
 - β) ενήλικες εργαζόμενοι στους εγκεκριμένους φορείς και δημόσιοι υπάλληλοι, οι οποίοι μαζί με τον εγκεκριμένο φορέα δεν είναι δυνατόν να υπερβαίνουν το 45% του συνόλου των μελών, και

γ) θεραπευτικοί φορείς και φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα ή Ν.Π.Ι.Δ. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, οι οποίοι δε δύνανται να υπερβαίνουν το 20% του συνόλου των μελών,

- Τα εργαζόμενα μέλη της πρώτης κατηγορίας αμείβονται ανάλογα με την παραγωγικότητα και τον χρόνο εργασίας τους, συνεχίζοντας να εισπράττουν επιδόματα και παροχές που τυχόν λαμβάνουν, ενώ τα μέλη της δεύτερης κατηγορίας δεν αμείβονται από τους Κοι.Σ.Εν.,
- Διανέμουν κέρδη στα μέλη τους, και
- Ακολουθούν τις αντίστοιχες διατάξεις του άρθρου 12 του ν. 2716/1999 σχετικά με τον δημοκρατικό τρόπο συμμετοχής των μελών και διακυβέρνησης, καθώς και λοιπά ζητήματα.

Η ίδρυση διακριτής κατηγορίας κοινωνικής επιχείρησης με τα ανωτέρω χαρακτηριστικά, παρά το γεγονός ότι στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων συμπεριλαμβάνονται ως δυνητικά μέλη τα άτομα με προβλήματα εξάρτησης, δηλώνει προφανώς την αντιμετώπισή τους από τον νομοθέτη ως θεραπευόμενους που χρήζουν ιδιαίτερης μεταχείρισης, καθώς όπως αναφέρεται στην Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου, «η επαγγελματική ένταξη / επανένταξη των ατόμων που ολοκληρώνουν μια μακρά και επίπονη προσπάθεια απεξάρτησης αποτελεί τον σημαντικότερο δείκτη ενίσχυσης και διατήρησης του θεραπευτικού αποτελέσματος».

Επιπλέον, σύμφωνα με ενημέρωση από τη Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. και κατόπιν προσωπικής αναζήτησης της γράφουσας στον ιστότοπο της Διεύθυνσης Αντιμετώπισης Εξαρτήσεων και ευρύτερα στο διαδίκτυο, δεν έχει ιδρυθεί κανένας Κοι.Σ.Εν. προς το παρόν.

2.2 Η Θεσμικά «Αόρατη» (De Facto) Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Πέραν των νομικών μορφών που αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, υπάρχουν νομικές μορφές οι οποίες διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα, και αν τροποποιήσουν καταλλήλως το καταστατικό τους, θέτοντας ως προτεραιότητα την επίτευξη κοινωνικού σκοπού, περιορίζοντας τη διανομή κερδών, και εφαρμόζοντας δημοκρατικό τρόπο διακυβέρνησης, μπορούν να λειτουργήσουν στην πράξη (de facto) ως κοινωνικές επιχειρήσεις, χωρίς ωστόσο να αναγνωρίζονται ως τέτοιες από το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο.

Ενδεικτικά παραδείγματα είναι οι αστικοί, αγροτικοί και αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί, οι Εταιρείες Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε.), οι Ομόρρυθμες Εταιρείες (Ο.Ε.), και οι Ιδιωτικές Κεφαλαιουχικές Εταιρίες (Ι.Κ.Ε.) (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019).

Επιπροσθέτως, η ελληνική νομοθεσία έμμεσα θέτει εμπόδια στην άσκηση κοινωνικής επιχειρηματικότητας από τις Αστικές Μη Κερδοσκοπικές Εταιρείες (Α.Μ.Κ.Ε.) και τα Ιδρύματα, καθώς εκ του νόμου δεν τους επιτρέπεται η απόκτηση εμπορικής ιδιότητας, και επιπλέον τα Ιδρύματα είναι σύνολα περιουσίας αφιερωμένης σε κοινωφελή σκοπό και όχι ενώσεις προσώπων, όπως απαιτείται από την ελληνική έννομη τάξη για τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. (Varvarousis and Tsitsirigkos, 2019).

Τα ανωτέρω έρχονται σε αντίθεση με πολλές χώρες της Ε.Ε., όπου η κοινωνική επιχειρηματικότητα ασκείται από ποικίλες νομικές μορφές, υπό την προϋπόθεση της πλήρωσης συγκεκριμένων κριτηρίων στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας τους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015; Borzaga et al, 2020, σελ. 56).

Κεφάλαιο 3^ο Δημόσιες Πολιτικές για την Υποστήριξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνδέεται με υψηλό επίπεδο κοινωνικής καινοτομίας (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2011), η οποία προσδιορίζεται ως αξιοποίηση της ευρηματικότητας για την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών που δεν ικανοποιούνται από την αγορά ή από τον δημόσιο τομέα, ή για την επίτευξη της απαιτούμενης αλλαγής συμπεριφοράς για την αντιμετώπιση των κυριότερων κοινωνικών προκλήσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2010, σελ. 25-26). Χάριν αυτής της δυνατότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων, και υπό την πίεση των κοινωνικών προκλήσεων που ενέσκηψαν ως απόρροια της παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης του 2008, τόσο η Ε.Ε. όσο και τα κράτη μέλη, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, ανέπτυξαν μία σειρά πολιτικών προώθησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

3.1 Το Θεσμικό και Επιχειρησιακό Πλαίσιο των Πολιτικών Υποστήριξης

Ήδη από τη θεσμοθέτηση των Κοι.Σ.Π.Ε. και εν συνεχεία με τη ρύθμιση του πλαισίου της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας με τους ν. 4019/2011 και ν. 4430/2016, θεσπίστηκε μία σειρά υποστηρικτικών μέτρων για την ανάπτυξη του πεδίου, τα οποία στην πλειοψηφία τους είναι κοινά με τη διαφορά ότι ενώ ο ν. 4019/2011 στοχεύει στις Κοιν.Σ.Επ., ο ν. 4430/2016 συμπεριλαμβάνει ως δυνητικούς δικαιούχους τους φορείς Κ.Α.Ο. εν συνόλω. Μάλιστα στον τελευταίο αφιερώνεται διακριτό κεφάλαιο: «Γ΄: ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ» με δέκα σχετικά άρθρα.

Με τον ν. 4430/2016 συστάθηκε στο Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, διακριτή διοικητική μονάδα για την Κ.Α.Ο (Άρθρο 36), η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, στην οποία υπαγόταν η Διεύθυνση Κ.Α.Ο. Κύρια αρμοδιότητά της ήταν η κατάρτιση και παρακολούθηση υλοποίησης της Εθνικής Στρατηγικής για την Κ.Α.Ο. Ωστόσο, η εν λόγω Ειδική Γραμματεία καταργήθηκε με το προεδρικό διάταγμα (π.δ.) 84 της 17^{ης} Ιουλίου 2019

(Α΄123) και έκτοτε η Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. υπάγεται στη νεοσύστατη Γενική Γραμματεία Εργασίας στο Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων⁵.

Επιπλέον, σε επιχειρησιακό επίπεδο η κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική οικονομία έχουν αποτελέσει τον πυρήνα στρατηγικών σχεδίων του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, αλλά και μέσα για την εξυπηρέτηση των στόχων της Ενεργητικής Ένταξης⁶ του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου για την Κοινωνική Ένταξη (Ε.Σ.Κ.Ε., 2014) του ανωτέρω Υπουργείου. Τόσο το Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2013) όσο και το Σχέδιο Δράσης για την ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο. 2017-2023, που αναπτύσσεται στην Ετήσια Έκθεση 2017 και επικαιροποιείται στην Ετήσια Έκθεση 2018 της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο. περιλαμβάνουν δράσεις ίδρυσης υποστηρικτικών δομών σε κεντρικό και περιφερειακό επίπεδο, επιχορηγήσεων και χρηματοδοτικών εργαλείων, όπως ειδικό ταμείο, μικροπιστωτικά ιδρύματα κ.α. Παράλληλα, ανάλογες παρεμβάσεις περιλαμβάνονται και στο Μέτρο 3.2.3 «Πρόσβαση των ευάλωτων ομάδων ανέργων σε δράσεις Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας» του Άξονα 3 «Προώθηση της ένταξης των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου για την Κοινωνική Ένταξη (2014).

Ωστόσο, όπως θα αναλυθεί ακολούθως, υπάρχει έλλειμμα υλοποίησης των υποστηρικτικών πολιτικών, καθώς ελάχιστα από τα προβλεπόμενα μέτρα έχουν τεθεί σε εφαρμογή επί του παρόντος.

3.2 Τα Θεσμικά και Επιχειρησιακά Μέτρα Υποστήριξης

3.2.1 Διοικητική Υποστήριξη και Εποπτεία

Με σκοπό την απλοποίηση και επιτάχυνση της διαδικασίας εγγραφής στο Μ.Κ.Ε. με την οποία συντελείται η σύσταση των κοινωνικών επιχειρήσεων, εκκίνησε η λειτουργία της ειδικής διαδικτυακής πύλης (e kalo) στον ιστότοπο της Διεύθυνσης Κ.Α.Λ.Ο. για την

⁵ Με το π.δ. 81 (Α΄119) της 9^{ης} Ιουλίου 2019 το Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης μετονομάστηκε σε Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων.

⁶ Η Ενεργητική Ένταξη σχηματοποιήθηκε το 2008 με την έκδοση της Σύστασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής «Ενεργητική ένταξη των ατόμων που είναι αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας», COM(2008) 369/3-10-2008, και συνδυάζει την επαρκή ενίσχυση του εισοδήματος, την προώθηση στην απασχόληση χωρίς αποκλεισμούς και την πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες φροντίδας για τα άτομα των ευπαθών ομάδων του πληθυσμού.

ηλεκτρονική υποβολή αιτήσεων προς το Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (Υ.Α. 61986/3269/2017, Β'4757). Ενώ το Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας⁷ είχε συσταθεί με τον ν. 4019/2011, και λειτουργούσε από τον Νοέμβριο του 2012, οι αιτήσεις προς αυτό υποβάλλονταν σε έντυπη μορφή και διεκπεραιώνονταν εγγράφως μέσω ταχυδρομικής αποστολής βεβαιώσεων και αντιγράφων Καταστατικού, διαδικασία που συνεπαγόταν ανάγκη αυτοπρόσωπης παρουσίας και κόστος τόσο για τους φορείς όσο και για το Δημόσιο. Το ηλεκτρονικό Μητρώο Κ.ΑΛ.Ο. τέθηκε σε πλήρη παραγωγική λειτουργία στις 10 Φεβρουαρίου 2018, και έκτοτε το σύνολο των διαδικασιών εγγραφής σε αυτό διεκπεραιώνονται ηλεκτρονικά. Ακόμη, στη διαδικτυακή πύλη της Διεύθυνσης διατίθεται αναλυτικό εγχειρίδιο χρήσης, καθώς και Πρότυπα Καταστατικά προς διευκόλυνση των φορέων (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018).

Η ηλεκτρονική πλατφόρμα είναι αρκετά εύχρηστη, ωστόσο χρειάζεται να γίνουν ακόμη κάποια βήματα στην αυτοματοποίηση των διαδικασιών. Είναι χρήσιμη η ολοκλήρωση της διασύνδεσης με τα υποσυστήματα του Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος ΕΡΓΑΝΗ του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και με τα Πληροφοριακά Συστήματα της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (Α.Α.Δ.Ε.) (taxisnet), καθώς και η διαμόρφωση των κατάλληλων αναφορών, ώστε να εξάγονται από το σύστημα ποιοτικά στοιχεία διαχείρισης του ανθρώπινου δυναμικού και να υπάρχει άμεση πρόσβαση σε οικονομικά στοιχεία των φορέων, προκειμένου να απαλλαγούν οι ίδιοι από την επιβάρυνση της ετήσιας αποστολής τους, αλλά και για τη διευκόλυνση της παρακολούθησης του πεδίου και της χάραξης υποστηρικτικών πολιτικών (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018).

Σύμφωνα με στελέχη της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο. επιχειρείται, επίσης, η ενοποίηση πολλών παρεμφερών και σχετιζόμενων διαδικασιών, όπως η έγκριση εγγραφής του φορέα στο Μ.Κ.Ε. και η έναρξη εργασιών στη Δημόσια Οικονομική Υπηρεσία (Δ.Ο.Υ), καθώς και η εγγραφή των Κοιν.Σ.Επ. στο Γενικό Εμπορικό Μητρώο (Γ.Ε.Μ.Η.) που απαιτείται με τον ν. 4635/2019 (Α'167).

⁷ Με το άρθρο 14 παρ.1 του ν. 4019/2011 συστάθηκε το Γενικό Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, δημόσιο βιβλίο τηρούμενο σε ηλεκτρονική μορφή στο Τμήμα Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας της Διεύθυνσης Κοινωνικής Προστασίας του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης. Το εν λόγω Μητρώο μετονομάστηκε σε Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο με το άρθρο 4 του ν. 4430/2016.

Η εποπτεία των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. ασκείται από το Τμήμα Παρακολούθησης και Ελέγχων Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. της ομώνυμης Διεύθυνσης, τις αρμόδιες υπηρεσίες των Περιφερειών για τα θέματα Απασχόλησης - Εμπορίου – Τουρισμού, και τη Γενική Γραμματεία Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων (ν. 4430/2016, Άρθρο 11), σχήμα πολύπλοκο που ενδέχεται να οδηγήσει σε αλληλοεπικαλύψεις και χρίζει απλοποίησης. Παράλληλα, βάσει της παρ. 8 του άρθρου 11, οι φορείς που είναι αδρανείς οικονομικά για περισσότερα από 2 έτη, δηλαδή όσοι δεν έχουν υποβάλει στο Μητρώο τα ετήσια οικονομικά στοιχεία που προβλέπονται στο άρθρο 16 του νόμου, διαγράφονται από αυτό.

3.2.2 Διαμόρφωση Υποστηρικτικών Πολιτικών

Για τη χάραξη υποστηρικτικών πολιτικών για την Κ.ΑΛ.Ο. συστάθηκαν με τον ν. 4430/2016 η Εθνική Επιτροπή για την Κ.ΑΛ.Ο. (Άρθρο 12), αρμόδια για τη γνωμοδότηση για την αναθεώρηση, την εξειδίκευση και την εφαρμογή του Εθνικού Σχεδίου Δράσης για την Κ.ΑΛ.Ο., και η Συντονιστική Επιτροπή για την Κ.ΑΛ.Ο. (Άρθρο 13), αρμόδια για την αξιολόγηση, την παρακολούθηση της εφαρμογής και την επικαιροποίηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κ.ΑΛ.Ο. Αμφότερες οι επιτροπές συγκροτούνται με απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, ο οποίος είναι Προεδρεύων, και απαρτίζονται από πληθώρα εκπροσώπων διαφορετικών φορέων. Ενδεικτικά μέλη της Εθνικής Επιτροπής είναι ο πρόεδρος της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛ.ΣΤΑΤ.), ο Διοικητής του Οργανισμού Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.), ένας εκπρόσωπος της Ένωσης Περιφερειών Ελλάδος (Εν.Π.Ε.) κ.α., ενώ η Συντονιστική Επιτροπή αποτελείται από εκπροσώπους εννέα Υπουργείων. Ωστόσο, τα ως άνω όργανα δεν έχουν συγκροτηθεί επί του παρόντος.

3.2.3 Πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στη Χρηματοδότηση

Για τη χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων, έχουν προβλεφθεί ειδικά χρηματοδοτικά εργαλεία ήδη από τον ν. 4019/2011 (Άρθρο 9) τα οποία επαναλαμβάνονται στον ν. 4430/2016 (Άρθρο 5, παρ. 1). Τα οικεία εργαλεία συνίστανται στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, που αναλύεται στο άρθρο 10 του ν. 4430/2016, στο Εθνικό Ταμείο Επιχειρηματικότητας και Ανάπτυξης (Ε.Τ.Ε.ΑΝ.), και στη δυνατότητα υπαγωγής τους στις διατάξεις του ν. 3908/2011 (Α'8) περί ενίσχυσης ιδιωτικών επενδύσεων.

Ωστόσο, το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας δεν έχει ιδρυθεί, παρά το ότι εξαγγέλλεται και στο Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2013), καθώς και στο Σχέδιο Δράσης για την ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο. 2017-2023, ενώ από το Ε.Τ.Ε.ΑΝ. υπάρχει αδυναμία χρηματοδότησης, σύμφωνα με επιστολή της Δικτύωσης Κοιν.Σ.Επ. στους Έλληνες ευρωβουλευτές με θέμα: «Σοβαρά προβλήματα του πεδίου της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα» (στο: <https://www.enallaktikos.gr/Article/52663/sos-gia-thn-koinwnikh-oikonomia-sthn-ellada---epistolh-ths-diktywshs-koinsep-stoys-ellhnes-eyrwboyleytes>, τελευταία επίσκεψη: 10/9/2020).

Ακόμη, για τη διευκόλυνση των κοινωνικών επιχειρήσεων στην παροχή εγγυήσεων για την πρόσβαση σε χρηματοδότηση και συμμετοχή σε διαγωνισμούς του δημοσίου, καθώς δυσκολεύονται λόγω του μικρού οικονομικού μεγέθους τους, προβλέφθηκε η δημιουργία δύο Ανοιχτών Καταπιστευτικών Λογαριασμών (Escrow Accounts) σε συνεργασία με το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων (Τ.Π.&Δ.), οι οποίοι θα χρηματοδοτούνται από εθνικούς πόρους του προϋπολογισμού των Δημοσίων Επενδύσεων, ύψους περίπου 6 εκ. Ευρώ (Σχέδιο Δράσης για την ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο. 2017-2023, Ειδική Γραμματεία Κ.Α.Λ.Ο., 2018). Ωστόσο, το μέτρο δεν έχει εφαρμοστεί.

Επιπροσθέτως, εκκρεμεί η έκδοση της προβλεπόμενης Υπουργικής Απόφασης για τον καθορισμό των τεχνικών ζητημάτων και των λεπτομερειών εφαρμογής του Εργαλείου Μέτρησης Κοινωνικού Αντικτύπου (ν. 4430/2016, Άρθρο 2, παρ. 10), δηλαδή του μοντέλου παρακολούθησης του κοινωνικού αποτυπώματος των φορέων, το οποίο θα ισχυροποιήσει τη θέση των κοινωνικών επιχειρήσεων τόσο ως προς τη δυνατότητα δανειοδοτήσεων όσο και ως προς τις δημόσιες συμβάσεις.

Τον Ιούνιο του 2020, εκδόθηκε ο ν. 4701/2020 (Α'128) «Πλαίσιο χορήγησης μικροχρηματοδοτήσεων, ρυθμίσεις χρηματοπιστωτικού τομέα και άλλες διατάξεις», ο οποίος ρυθμίζει το θεσμικό πλαίσιο ίδρυσης και λειτουργίας ιδρυμάτων μικροχρηματοδοτήσεων, συμπεριλαμβάνοντας ως δικαιούχους μικροπιστώσεων μεταξύ άλλων και τους φορείς Κ.Α.Λ.Ο. Οι πιστώσεις ανέρχονται μέχρι 25.000 ευρώ για την κάλυψη επενδυτικών αναγκών, την απόκτηση εξοπλισμού, ως κεφάλαιο κίνησης, ως αυτοτελείς εγγυήσεις κ.α., και προβλέπεται και η παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών επιχειρηματικής εκπαίδευσης και καθοδήγησης. Το παρόν μέτρο συνιστά μεν θετικό

βήμα για τη βιωσιμότητα και οικονομική ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων, αν και όψιμο, καθώς οι αναγγελίες ίδρυσης μικροπιστωτικών ιδρυμάτων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις ανατρέχουν στο Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2013), ωστόσο η διάταξη της παρ. 3 του άρθρου 17 του νόμου, σύμφωνα με την οποία το ίδρυμα μικροχρηματοδοτήσεων μπορεί να απαιτεί εγγύηση πριν από τη χορήγηση μικροχρηματοδότησης, προκαλεί προβληματισμό σχετικά με την ουσιαστική δυνατότητα συμμετοχής τους.

Επιπλέον, οι φορείς Κ.Α.Λ.Ο. με επιχειρηματική δραστηριότητα μπορούν να εντάσσονται σε προγράμματα στήριξης της επιχειρηματικότητας και σε προγράμματα του Ο.Α.Ε.Δ. για τη στήριξη της εργασίας (ν. 4430/2016, Άρθρο 5, παρ. 2).

Ωστόσο, και η εφαρμογή των ανωτέρω μέτρων παραμένει περιορισμένη. Στις 5/11/2018 η Επιτελική Δομή Ε.Σ.Π.Α. Απασχόλησης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, εξέδωσε προδημοσίευση πρόσκλησης υποβολής αιτήσεων χρηματοδότησης για επιχορήγηση των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. (Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/category/nea/prosklisis/>, τελευταία επίσκεψη 3/9/2020) με συνολική συγχρηματοδοτούμενη δαπάνη το ποσό των 27.878.654 ευρώ, αλλά η δημοσίευση της πρόσκλησης δεν προχώρησε.

Γενικότερα, παρά τις θεσμικές προβλέψεις και τις επαναλαμβανόμενες εξαγγελίες στα Σχέδια Δράσης, δεν έχει εφαρμοστεί κεντρική χρηματοδοτική πολιτική στοχευμένη στις κοινωνικές επιχειρήσεις, αλλά οι όποιες χρηματοδοτήσεις έχουν λάβει είναι στο πλαίσιο στήριξης συμβατικών επιχειρήσεων.

Σε αυτήν τη λογική και σε συνάφεια με τον αναπτυξιακό νόμο 4399/2016 (Α'117), δημοσιεύθηκαν στις 2/9/2020 δύο προσκλήσεις του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων που αφορούν και τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Η πρώτη συνίσταται στην ενίσχυση της «Γενικής Επιχειρηματικότητας», συνολικού προϋπολογισμού 350 εκατ. ευρώ, ενώ για τις Κοιν.Σ.Επ. προβλέπεται ως ελάχιστο επιλέξιμο ύψος το ποσό των 50.000 ευρώ. Η δεύτερη απευθύνεται σε «Πολύ Μικρές και Μικρές Επιχειρήσεις» συνολικού ποσού 150 εκατ. ευρώ, και αφορά επιχειρήσεις που απασχολούν λιγότερους από 10 εργαζόμενους και ο ετήσιος κύκλος εργασιών και/ή το σύνολο του ενεργητικού τους δεν υπερβαίνει τα 10 εκατ. ευρώ (Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων 2020, <http://www.mindev.gov.gr/>, τελευταία επίσκεψη 3/9/2020).

Σχετικά με την επιδότηση της εργασίας, και αυτή περιορίζεται σε μία πρόσκληση που εκδόθηκε από τον Ο.Α.Ε.Δ στις 27/6/2018, για επιχορήγηση επιχειρήσεων για την απασχόληση 10.000 ανέργων νέων ηλικίας 18-29 ετών, συμπεριλαμβάνοντας στους δικαιούχους μεταξύ άλλων και φορείς Κ.Α.Λ.Ο. (Ο.Α.Ε.Δ. 2020, <http://www.oaed.gr/nea>, τελευταία επίσκεψη 3/9/2020).

3.2.4 Πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Αγορά Δημοσίων Συμβάσεων

Αναφορικά με την οικονομική συνεργασία των κοινωνικών επιχειρήσεων με το Δημόσιο, αυτές ως φορείς Κ.Α.Λ.Ο., μπορούν να συνάπτουν προγραμματικές συμβάσεις με το Δημόσιο ή φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα συμπεριλαμβανομένων των Ο.Τ.Α. α΄ και β΄ βαθμού, για τη μελέτη και εκτέλεση έργων και προγραμμάτων κοινωνικής ωφέλειας που αναφέρονται στους καταστατικούς τους σκοπούς (Άρθρο 6 του ν. 4430/2016), δυνατότητα που προβλεπόταν και στον ν. 4019/2011, με τη διαφορά ότι επεκτείνεται και στη μελέτη και εκτέλεση έργων.

Σχετικά με την ανάπτυξη Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς⁸, ήδη στο Άρθρο 16 του ν. 4019/2011 προβλεπόταν η σύσταση Διυπουργικής Επιτροπής για την εκπόνηση και εφαρμογή Ολοκληρωμένου Σχεδίου Ενσωμάτωσης Πολιτικών Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς, με αρμόδιο το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, πρόβλεψη η οποία υιοθετείται και από το Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2013), όπου προτείνεται η σύσταση επιστημονικής ομάδας στήριξης της Διυπουργικής Επιτροπής. Ωστόσο, οι εν λόγω παρεμβάσεις δεν πραγματοποιήθηκαν. Η προώθηση σύναψης κοινωνικών συμβάσεων επαναλήφθηκε ως προτεραιότητα τόσο από την Εθνική Στρατηγική για τις Δημόσιες Συμβάσεις 2016-2020, της Ενιαίας Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Συμβάσεων (Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ.), όσο και από το Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο. 2017-2023 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2017), το οποίο πρότεινε τη λειτουργία ηλεκτρονικής Συμβουλευτικής Δομής φορέων Κ.Α.Λ.Ο. και αναθετουσών αρχών και την εξειδίκευση και εφαρμογή ενός

⁸ Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς είναι αυτές κατά τις οποίες οι αναθέτουσες αρχές στο στάδιο ανάθεσης λαμβάνουν υπόψη σημαντικές κοινωνικές πτυχές ως κριτήρια ανάθεσης, όπως οι ευκαιρίες απασχόλησης, η κοινωνική ένταξη ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, η ισότητα ευκαιριών, ο σχεδιασμός της προσβασιμότητας για όλους, η συνεκτίμηση των κριτηρίων αειφορίας, στα οποία περιλαμβάνονται θέματα ηθικού εμπορίου και η ευρύτερη εκούσια συμμόρφωση με την εταιρική κοινωνική ευθύνη (Ε.Κ.Ε.) (ν. 4019/2011, Άρθρο 16, παρ.1).

«Ολοκληρωμένου Σχεδίου ενσωμάτωσης πολιτικών δημοσίων συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς». Ωστόσο, επί του παρόντος δεν υπάρχει κάποια εξέλιξη στα ανωτέρω μέτρα.

Ο νόμος 4412/2016 (Α'147) ενσωματώνοντας στην ελληνική έννομη τάξη την ευρωπαϊκή Οδηγία 214/24/ΕΕ, θεσμοθέτησε τις «κοινωνικά υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις», διευκολύνοντας την πρόσβαση των κοινωνικών επιχειρήσεων στην αγορά δημοσίων συμβάσεων. Οι οικείες συμβάσεις συνίστανται στις κατ' αποκλειστικότητα ανατιθέμενες συμβάσεις σε οικονομικούς φορείς που έχουν ως κύριο καταστατικό σκοπό την επαγγελματική και κοινωνική ένταξη ατόμων ευάλωτων ομάδων (Άρθρο 20), διάταξη στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι Κοι.Σ.Π.Ε. και οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, την εφαρμογή ειδικού καθεστώτος ανάθεσης για δημόσιες συμβάσεις με αντικείμενο κοινωνικές και άλλες ειδικές υπηρεσίες (Άρθρα 5 και 107-110), και την ενσωμάτωση κοινωνικών ρητρών στις διαδικασίες ανάθεσης ή/και εκτέλεσης των δημοσίων συμβάσεων (Άρθρα 18 παρ. 2, 56 παρ. 1, 73 παρ. 2, 75 παρ. 1 στ. γ', 86 παρ. 2 και 3 και 130).

Αξιοσημείωτο είναι ότι στο άρθρο 110 δίνεται κατ' εξαίρεση η δυνατότητα στις αναθέτουσες αρχές να παραχωρούν κατ' αποκλειστικότητα και υπό ειδικές προϋποθέσεις, το δικαίωμα συμμετοχής σε διαδικασίες σύναψης δημοσίων συμβάσεων με αντικείμενο υγειονομικές, κοινωνικές, και πολιτιστικές υπηρεσίες σε κοινωνικές επιχειρήσεις που έχουν ως καταστατικό σκοπό την παροχή των συγκεκριμένων υπηρεσιών, αλλά περιορίζοντας τη δυνατότητα αυτή στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, παρά το ότι τέτοιος περιορισμός δεν τέθηκε από την Οδηγία 2014/24/ΕΕ, και με τον τρόπο αυτό αποκλείονται οι Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής Ωφέλειας που έχοντας ως καταστατικό σκοπό την παροχή κοινωνικών ή άλλων ειδικών υπηρεσιών, συνιστούν τη λογική επιλογή παρόχου για αυτές.

Λοιπές διατάξεις του νόμου που διευκολύνουν τη συμμετοχή των κοινωνικών επιχειρήσεων στις δημόσιες συμβάσεις είναι οι Προκαταρκτικές Διαβουλεύσεις με την Αγορά (Άρθρο 46), η Υπεργολαβία (Άρθρο 58), Η Υποδιαίρεση συμβάσεων σε τμήματα (άρθρο 59), και οι Συμπράξεις καινοτομίας (Άρθρο 31).

Τα πιο πρόσφατα δεδομένα ποσοτικών δεικτών περιλαμβάνονται στην Έκθεση Παρακολούθησης Δημοσίων Συμβάσεων στην Ελλάδα του έτους 2017 (Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ. 2018, <https://www.eaadhsy.gr/index.php>, τελευταία επίσκεψη 2/9/2020), όπου αναφέρεται ότι βάσει στοιχείων που περιήλθαν στην Αρχή από τη Γενική Γραμματεία

Εμπορίου του Υπουργείου Οικονομίας και Ανάπτυξης, για το 2017 εκτιμάται ότι 53 κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις σύναψαν 161 συμβάσεις με 66 Αναθέτουσες Αρχές/Αναθέτοντες Φορείς συνολικής αξίας περίπου 4 εκατ. ευρώ.

Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι δεν υπάρχουν στοιχεία αναφορικά με τις σχετικές διατάξεις της Οδηγίας 214/24/ΕΕ, καθώς δεν υπάρχει συγκεκριμένο πεδίο πληροφορίας προς συμπλήρωση στις φόρμες καταχώρισης στοιχείων στο Εθνικό Σύστημα Ηλεκτρονικών Δημοσίων Συμβάσεων (Ε.Σ.Η.ΔΗ.Σ.) και στο Κεντρικό Ηλεκτρονικό Μητρώο Δημοσίων Συμβάσεων (Κ.Η.Μ.ΔΗ.Σ.), κι ότι επιχειρείται να εισαχθεί σχετικό πεδίο στο Κ.Η.Μ.ΔΗ.Σ.

Πιο επίκαιρα δεδομένα θα περιλαμβάνονται στην επόμενη Έκθεσης Παρακολούθησης, η οποία, όπως αναφέρεται στην Ετήσια Έκθεση Πεπραγμένων της Ε.Α.Α.ΔΗ.ΣΥ. (2019, <https://www.eaadhsy.gr/index.php>, τελευταία επίσκεψη 2/9/2020) θα πρέπει να υποβληθεί στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή έως την 18η Απριλίου 2021, και θα καλύπτει αποτελέσματα παρακολούθησης για τη χρονική περίοδο από την 1^η/01/2018 έως 31/12/2020.

Τα ερευνητικά δεδομένα, ωστόσο, (Temple et al, 2017) επισημαίνουν την αργή πρόοδο εφαρμογής των σχετικών προβλέψεων του ν. 4412/2016 και την έλλειψη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των αναθετουσών αρχών. Επιπλέον, εκκρεμεί η έκδοση του π.δ. του άρθρου 20, σύμφωνα με το οποίο καθορίζεται το κατώτατο υποχρεωτικό ποσοστό των κατ' αποκλειστικότητα ανατιθέμενων συμβάσεων, καθώς και του άρθρου 110 για την ενεργοποίηση των αποκλειστικών συμβάσεων για κοινωνικές και άλλες ειδικές υπηρεσίες.

3.2.5 Συμπράξεις των Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ως φορείς Κ.ΑΛ.Ο. έχουν τη δυνατότητα να συμπράττουν μεταξύ τους για τη σύναψη συμβάσεων παροχής προϊόντων ή υπηρεσιών, τη σύσταση κοινοπραξιών, δευτέρου ή ανωτέρου βαθμού συνεταιρισμών κ.α. (ν. 4430/2016, Άρθρο 7).

Η δυνατότητα οικονομικής σύμπραξης είναι πολύ σημαντική για τη βιωσιμότητα και οικονομική ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς διευκολύνει τη συμμετοχή τους σε έργα υψηλότερων απαιτήσεων, στις οποίες δε θα μπορούσαν να ανταποκριθούν μεμονωμένοι φορείς δεδομένου του μικρού μεγέθους των εν λόγω επιχειρήσεων. Προς

τούτο είναι σημαντικό στις διακηρύξεις των δημοσίων συμβάσεων να συμπεριλαμβάνονται στους δυνητικούς δικαιούχους και ενώσεις οικονομικών φορέων, γεγονός που έχει συμβεί επιτυχώς σε κάποιες περιπτώσεις, όπως σε διακηρύξεις του Εθνικού Οργανισμού Παροχής Υπηρεσιών Υγείας (Ε.Ο.Π.Υ.Υ.) και του Ηλεκτρονικού Εθνικού Φορέα Κοινωνικής Ασφάλισης (e-Ε.Φ.Κ.Α.) για παροχή υπηρεσιών καθαριότητας κτιρίων (Ε.Ο.Π.Υ.Υ. 2020, <https://www.eopyy.gov.gr/>, και e-Ε.Φ.Κ.Α. 2020, <https://www.efka.gov.gr/el>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020).

3.2.6 Κέντρα Στήριξης Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.

Όσον αφορά τις δομές υποστήριξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αν και από το 2013 στο Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας προβλεπόταν η ίδρυση Περιφερειακών Υποστηρικτικών Μηχανισμών (Π.Υ.Μ.) για την υποστήριξη της δημιουργίας, λειτουργίας και ανάπτυξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο, ουδέποτε συστάθηκαν.

Στις 31/7/2018 εκδόθηκε πρόσκληση⁹ υποβολής αιτήσεων χρηματοδότησης για την ίδρυση 89 Κέντρων Στήριξης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, κατανεμημένων σε όλες τις περιφέρειες, στο πλαίσιο του Ε.Π. «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», ΕΣΠΑ 2014-2020, συνολικού ποσού 11.303.000,00 ευρώ για 30 μήνες, με δικαιούχους τους φορείς Κ.Α.Λ.Ο. (Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/category/nea/prosklisis/>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020). Η εκδοθείσα απόφαση¹⁰ στις 24/12/2018 ενέκρινε εν τέλει από τις 44 υποβληθείσες αιτήσεις, την ίδρυση 15 Κέντρων Στήριξης συνολικού προϋπολογισμού 1.904.882,39 ευρώ (Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/category/nea/page/5/>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020).

Μέχρι σήμερα έχουν δημιουργηθεί και λειτουργούν 11 Κέντρα Στήριξης Κ.Α.Λ.Ο. σε Αθήνα, Θεσσαλονίκη, Βόλο, Ιωάννινα, Ηράκλειο, Χανιά, Μυτιλήνη, Κέρκυρα,

⁹ Απόφαση Αρ. Πρωτ.: 4304/31-7-2018 του Αναπληρωτή Υπουργού Οικονομίας & Ανάπτυξης «Πρόσκληση υποβολής αιτήσεων χρηματοδότησης πράξεων για τη δράση «Κέντρα Στήριξης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας» του ΕΠ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», ΕΣΠΑ 2014-2020 (ΑΔΑ: ΩΣΥΟ465ΧΙ8-ΜΘ4).

¹⁰ Απόφαση Αρ. Πρωτ.: 8.11829/24-12-2018 του Υφυπουργού Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης «Τροποποίηση-συμπλήρωση και κατάρτιση οριστικού Καταλόγου Δυνητικών Δικαιούχων και Καταλόγου Απορριφθεισών πράξεων της Δράσης «ΚΕΝΤΡΑ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ» (ΑΔΑ: ΨΩΠ1465Θ1Ω-ΑΦΤ).

Λευκάδα, Άμφισσα και Κιάτο Κορινθίας (Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/stoicheia-epikoinonias-kentron-stirixis-foreon-k-al-o-epikairoroiimena/>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020). Οι βασικές τους λειτουργίες είναι η ενημέρωση και η συμβουλευτική υποστήριξη για τις διαδικασίες ίδρυσης κοινωνικής επιχείρησης και εκπόνησης επιχειρηματικού σχεδίου, η διενέργεια ημερίδων κ.α.

Ωστόσο, καθότι η προβλεπόμενη διάρκεια χρηματοδότησής τους είναι 30 μήνες και δεν υπάρχει συγκεκριμένος σχεδιασμός για τη βιωσιμότητά τους μετά το πέρας του ανωτέρω χρονικού διαστήματος, εγείρει προβληματισμό η δυνατότητα συνέχειάς τους.

3.2.7 Υποστήριξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων από την Τοπική Αυτοδιοίκηση

Με σκοπό την υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων από τους φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, σύμφωνα με το άρθρο 196 του ν. 4555/2018 (Α'133), όπως τροποποίησε και εξειδίκευσε την παρ. 3 του άρθρου 5 του ν. 4430/2016, προβλέπεται για τους Δήμους η δυνατότητα δωρεάν παραχώρησης προς χρήση κινητών αντικειμένων και δημοτικού ακινήτου σε φορέα Κ.ΑΛ.Ο. με απόφαση της απόλυτης πλειοψηφίας του συνόλου των μελών του δημοτικού συμβουλίου για χρονικό διάστημα μέχρι πέντε έτη. Μετά το πέρας της πενταετίας, επιτρέπεται η απευθείας εκμίσθωση του συγκεκριμένου ακινήτου στον φορέα. Στο άρθρο 281, παρέχεται η ίδια δυνατότητα στις περιφέρειες για ιδιόκτητη κινητή και ακίνητη περιουσία. Σύμφωνα με ενημέρωση από στελέχη της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο., οι ανωτέρω διατάξεις έχουν εφαρμοστεί σε ορισμένες περιπτώσεις.

3.2.8 Φορείς Συλλογικής Εκπροσώπησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Για την εκπροσώπηση των κοινωνικών επιχειρήσεων, προβλέπεται στο άρθρο 9 του ν. 4430/2016 η δυνατότητα σύστασης Ένωσης Φορέων Κ.ΑΛ.Ο. από δέκα τουλάχιστον φορείς για την προαγωγή και διάδοση των δραστηριοτήτων συλλογικής και κοινωνικής ωφέλειας των μελών της, και την ανάπτυξη των αρχών της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Πέραν της Π.Ο.Κοι.Σ.Π.Ε., υπάρχουν πέντε Δευτεροβάθμιες Ενώσεις Κοινωνικής & Αλληλέγγυας Οικονομίας, εκπροσωπώντας φορείς ισάριθμων Περιφερειών («ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΕΝΩΣΗ» 2020, <https://socialcoop.gr/>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020), και είναι υπό διαδικασία ίδρυσης Πανελλήνια Ομοσπονδία Φορέων Κοινωνικής και

Αλληλέγγυας Οικονομίας με διακριτικό τίτλο Π.Ο.Κοιν.Σ.Επ. (ΠΟΚοινΣΕπ 2020, <https://pokoinsep.org/>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020).

3.2.9 Εθελοντική Υποστήριξη των Δραστηριοτήτων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Το πλαίσιο της εθελοντικής υποστήριξης των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων από μη μέλη, ρυθμίζεται στα άρθρα 3 παρ. 3, και 8 του ν. 4430/2016, ωστόσο η προβλεπόμενη Υ.Α. του άρθρου 3 σχετικά με την υποχρέωση τήρησης Μητρώου Εθελοντών από τους φορείς δεν έχει εκδοθεί επί της παρούσης. Επιπλέον, δίνεται η δυνατότητα της αμισθί παροχής υπηρεσιών και από μέλη – μη εργαζομένους, αλλά τίθενται ως ανώτατο όριο οι 16 ώρες εβδομαδιαίως (Άρθρο 17).

3.2.10 Εκπαίδευση και Δικτύωση στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Με σκοπό την εκπαίδευση και κατάρτιση στην Κ.ΑΛ.Ο., έχει διενεργηθεί διημερίδα για τα Κέντρα Στήριξης, κατά την οποία παρουσιάστηκε εκπαιδευτικό υλικό που έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο του προγράμματος Τεχνικής Βοήθειας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που δέχεται η Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. (Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/yliko-diimeridas-8-9-apriliou-2019-gia-ta-kentra-stirixis-k-al-o/>, τελευταία επίσκεψη 7/9/2020), και έχει υπογραφεί Σύμφωνο συνεργασίας με το Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (Ε.Α.Π.) για την από κοινού υλοποίηση δράσεων, ερευνών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων σε μέλη και εργαζομένους φορέων Κ.ΑΛ.Ο. (Ε.Α.Π. 2020, <https://www.eap.gr/el/anakoinwseis/274-trechouses/7001-symfono-synergasias-eap-kai-ypourgeiou-ergasias-gia-tin-proothisi-tis-kalo>, τελευταία επίσκεψη 7/9/2020).

Αναφορικά με τη δικτύωση και ενημέρωση για την Κ.ΑΛ.Ο., έχουν πραγματοποιηθεί από τη Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. δύο εκθέσεις τα έτη 2017 και 2018 με τίτλο Κ.ΑΛ.Ο. ATHENS EXPO, όπου κοινωνικές επιχειρήσεις από όλη την Ελλάδα σύστησαν τα προϊόντα και τις υπηρεσίες τους στο κοινό και πραγματοποιήθηκαν θεματικές συζητήσεις, εργαστήρια κ.α. (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018 και Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/kalo-athens-expo-18/>, τελευταία επίσκεψη 7/9/2020).

3.3 Το ΕΣΠΑ 2014 – 2020 στο πλαίσιο του Σχεδίου Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Ο. 2017-2023

Οι πόροι για την υλοποίηση του Σχεδίου Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.Α.Ο. 2017-2023 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018) προέρχονται κυρίως από το Ελληνικό Εταιρικό Σύμφωνο για το Πλαίσιο Ανάπτυξης (Ε.Σ.Π.Α. 2014-2020) μέσω τριών επιλογών:

- το Τομεακό Ε.Π. Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα, Καινοτομία: ΕΠΑνΕΚ. Στον Άξονα Προτεραιότητας 1 «Ανάπτυξη επιχειρηματικότητας με Τομεακές προτεραιότητες» και ειδικότερα στο Θεματικό Στόχο 3 «Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των μικρομεσαίων επιχειρήσεων», Επενδυτική Προτεραιότητα 3c «Στήριξη της δημιουργίας και της επέκτασης προηγμένων ικανοτήτων για την ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών», προβλέπεται η Δράση 01-3c-1.4-09 «Ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας υφιστάμενων και νεοϊδρυόμενων Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων (Κοιν.Σ.Επ.)», με διαθέσιμο προϋπολογισμό 25.000.000,00 ευρώ.
- το Τομεακό Ε.Π. Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού και Δια Βίου Μάθηση: ΕΠΑνΑΔ – ΔΒΜ. Στον Άξονα Προτεραιότητας 2 «Βελτίωση Προοπτικών Απασχόλησης και Ανάπτυξης Δεξιοτήτων Ανθρώπινου Δυναμικού» εντάσσεται η Επενδυτική προτεραιότητα «9.ν Προώθηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της επαγγελματικής ενσωμάτωσης σε κοινωνικές επιχειρήσεις και της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, ώστε να διευκολυνθεί η πρόσβαση στην απασχόληση». Ο Ειδικός Στόχος 1 της συγκεκριμένης Επενδυτικής προτεραιότητας προβλέπει την «Ενίσχυση της απασχόλησης μέσω της ενίσχυσης της σύστασης και λειτουργίας Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας». Ο διαθέσιμος προϋπολογισμός ανέρχεται στα 57.322.635,00 ευρώ.
- Τα 13 Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα (Π.Ε.Π.) των οποίων οι πόροι για τις δράσεις της Κ.Α.Ο. περνάνε μέσα από την επενδυτική προτεραιότητα 9.ν, με διαθέσιμο προϋπολογισμό τα 82.189.472,00 ευρώ.

Το σύνολο των 164.512.107,00¹¹ ευρώ των διαθέσιμων πόρων των επιχειρησιακών προγραμμάτων εξειδικεύτηκε σε δράσεις:

- Υποστήριξης, με προϋπολογισμό 11.303.000,00 ευρώ για την ίδρυση των Κέντρων Στήριξης, από τα οποία έχει αξιοποιηθεί μόνο 1.904.882,39 ευρώ, και 39.799.984,5 ευρώ για τη σύσταση ενώσεων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. σε όλες τις Περιφέρειες, με μέλη τους τα Κέντρα Στήριξης, με σκοπό την ενημέρωση των υπηρεσιών του δημοσίου τομέα, την παροχή υπηρεσιών θερμοκοιτίδας με κοινή θεσμική, διοικητική και λογιστική υποδομή κ.α., τα οποία δεν έχουν αξιοποιηθεί.
- Άμεσων επιχορηγήσεων υφιστάμενων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. από το ΕΠΑΝΑΔ – ΔΒΜ και τα Π.Ε.Π. Αττικής και Νοτίου Αιγαίου, καθώς και νέων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. από τα 13 Π.Ε.Π., συνολικής αξίας 66.752.119,00 ευρώ, τα οποία δεν έχουν αξιοποιηθεί, αν και σχεδιαζόταν η έκδοση των σχετικών προσκλήσεων πριν από το τέλος του 2018, και η επενδυτική προτεραιότητα 9.ν περιλαμβάνεται σε όλα τα Π.Ε.Π.

Εξαιρέση αποτελεί η έκδοση πρόσκλησης¹² στις 7/8/2020 στο πλαίσιο του Π.Ε.Π. Ήπειρος 2014-2020, για επιχορήγηση υφιστάμενων φορέων Κ.ΑΛ.Ο., συνολικού ύψους 500.000 ευρώ και για χρονικό διάστημα 18 μηνών (Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης Ε.Π. Περιφέρειας Ηπείρου 2020, <http://reproe.gr/>, τελευταία επίσκεψη 3/9/2020).

- Χρηματοδοτικών εργαλείων αξίας 46.657.003,50 ευρώ, στα οποία συμπεριλαμβάνονται το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας για τη χορήγηση μικροπιστώσεων έως 25.000 ευρώ, και η διενέργεια Συστημικής Παρέμβασης για τη μεταρρύθμιση και λειτουργική ολοκλήρωση των θεσμών, φορέων και μηχανισμών σχεδιασμού, υλοποίησης και αξιολόγησης των δράσεων των Ε.Π., τα οποία επίσης δεν έχουν αξιοποιηθεί.

Ειδικότερα για τους Κοι.Σ.Π.Ε., στην παρούσα φάση η Π.Ο.Κοι.Σ.Π.Ε. υλοποιεί ολοκληρωμένο πρόγραμμα παρέμβασης για τη βελτίωση της διοικητικής και διαχειριστικής τους ικανότητας, στο πλαίσιο του Ε.Π. «Μεταρρύθμιση Δημόσιου Τομέα

¹¹ Προκειμένου να γίνει ορθολογική κατανομή των διατιθέμενων πόρων στους τρεις πυλώνες δηλαδή: (α) Υποστήριξη ανάπτυξης του οικοσυστήματος του Τομέα Κ.ΑΛ.Ο., (β) Άμεσες Επιχορηγήσεις στους Φορείς Κ.ΑΛ.Ο. και (γ) Διάθεση Χρηματοδοτικών Εργαλείων για την ανάπτυξη του Τομέα Κ.ΑΛ.Ο., χρησιμοποιήθηκε αρχικά το σχήμα: Υποστήριξη 30%, Άμεσες επιχορηγήσεις 40% και Χρηματοδοτικά εργαλεία 30%, το οποίο εν συνεχεία διαφοροποιήθηκε ελαφρώς και προσαρμόστηκε στις απαιτήσεις των προγραμμάτων (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2018, σελ. 285).

¹² Απόφαση Αρ. Πρωτ.: 1949/7-8-2020 του Περιφερειάρχη Ηπείρου «Πρόσκληση υποβολής προτάσεων επιχορήγησης Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ήπειρος 2014 – 2020» (ΑΔΑ: 6Φ867Λ9-5ΥΘ).

2014-2020», συνολικού ποσού 696.640,00 ευρώ. Η πράξη στοχεύει στην κατηγορία των μελών με ψυχοκοινωνικά προβλήματα, και περιλαμβάνει τα υποέργα της ανάπτυξης εργαλείων αυτό-εκπροσώπησης και υποστήριξης ηγετικών ικανοτήτων μελών Δ.Σ. Κοι.Σ.Π.Ε, της ανάπτυξης, προτυποποίησης και εφαρμογής εργαλείων υποστηριζόμενης απασχόλησης, κι ενίσχυσης της επάρκειας και της διοικητικής και διαχειριστικής ικανότητας των Κοι.Σ.Π.Ε., και αξιολόγησης του έργου και των αποτελεσμάτων του (Π.Ο.Κοι.Σ.Π.Ε. 2020, <http://pokoispe.gr/praxi.html>, τελευταία επίσκεψη 4/9/2020).

Κεφάλαιο 4^ο Χαρτογράφηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στην Ελλάδα

Στο παρόν κεφάλαιο αρχικά παρουσιάζεται συνοπτικά η εικόνα των κοινωνικών επιχειρήσεων οι οποίες είναι εγγεγραμμένες στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.) της Διεύθυνσης Κ.Α.Λ.Ο. μέχρι τις 30/7/2020, και ακολούθως παρουσιάζεται αναλυτικότερα η εικόνα για όσους από τους εγγεγραμμένους φορείς έχουν υποβάλει απολογιστικά στοιχεία προηγούμενου έτους (Ενεργές Κοινωνικές Επιχειρήσεις), βάσει των τελευταίων διαθέσιμων στοιχείων που παρασχέθηκαν προς επεξεργασία από τη Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. και αφορούν το φορολογικό έτος 2018. Σημειώνεται ότι ο αριθμός των ενεργών φορέων υπολείπεται του αριθμού των εγγεγραμμένων φορέων, καθώς κάποιοι φορείς ενώ είναι εγγεγραμμένοι στο Μ.Κ.Ε., δεν έχουν υποβάλει απολογιστικά στοιχεία προηγούμενου έτους.

Ακόμη, προκειμένου να δοθεί μία εικόνα για τη διαχρονική εξέλιξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, πραγματοποιείται σύγκριση με προηγούμενα έτη. Τα στοιχεία των εγγεγραμμένων φορέων του έτους 2020 συγκρίνονται με τα αντίστοιχα προηγούμενων ετών, βάσει της Παρουσίασης της Υφιστάμενης Κατάστασης της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα, που δημοσιεύθηκε τον Μάιο του 2019 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, <https://kalo.gov.gr/category/nea/page/2/>, τελευταία επίσκεψη 12/9/2020), ενώ για τη σύγκριση των στοιχείων των ενεργών φορέων με προγενέστερα, χρησιμοποιούνται επιπλέον της ανωτέρω Παρουσίασης, στοιχεία της Ετήσιας Έκθεσης 2018 (Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, <https://kalo.gov.gr/category/vivliothiki/ekthesis/>, τελευταία επίσκεψη 12/9/2020), και στοιχεία που παρασχέθηκαν προς επεξεργασία από το Μ.Κ.Ε., για το φορολογικό έτος 2017.

Η τελευταία ενότητα του Κεφαλαίου αφιερώνεται στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της κοινωνικής φροντίδας.

4.1 Η εικόνα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων βάσει του Μητρώου Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (Μ.Κ.Ε.)

Ο συνολικός αριθμός των εγγεγραμμένων στο Μ.Κ.Ε. κοινωνικών επιχειρήσεων είναι 1.479 φορείς, εκ των οποίων η συντριπτική πλειοψηφία είναι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας (1.395 φορείς), ενώ ακολουθούν οι Κοι.Σ.Π.Ε. (29 φορείς), οι

Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων (26 φορείς), οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (20 φορείς) και οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων (9 φορείς) (Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020, <https://kalo.gov.gr/i-grammatia/>, τελευταία επίσκεψη 8/9/2020).

Ειδικότερα στον κλάδο της κοινωνικής φροντίδας (Κ.Α.Δ. Υπηρεσίες Κοινωνικής Μέριμνας) είναι εγγεγραμμένες 57 κοινωνικές επιχειρήσεις εκ των οποίων οι 52 δραστηριοποιούνται σε υπηρεσίες φροντίδας χωρίς παροχή καταλύματος και οι 5 σε υπηρεσίες φροντίδας με παροχή καταλύματος.

Συγκριτικά με το προηγούμενο έτος, έχει σημειωθεί αύξηση των εγγεγραμμένων φορέων, καθώς μέχρι 31/5/2019, ήταν εγγεγραμμένες 1.393 κοινωνικές επιχειρήσεις, και συγκεκριμένα: 1.307 Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, 28 Κοι.Σ.Π.Ε, 28 Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, 25 Συνεταιρισμοί Εργαζομένων και 5 Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων.

Επιπλέον, ο σημερινός αριθμός εγγεγραμμένων φορέων (1.479) είναι σχεδόν τριπλάσιος σε σύγκριση με τον αριθμό όσων ολοκλήρωσαν με επιτυχία τη διαδικασία μετάπτωσης από το Μητρώο του ν. 4019/2011 στο νέο ηλεκτρονικό Μητρώο του ν. 4033/2016 (566 φορείς).

Ωστόσο, ο αριθμός των εγγεγραμμένων επιχειρήσεων δεν αποτυπώνει με ακρίβεια την πραγματική κατάσταση στο πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, καθώς από τον συνολικό αριθμό των 1.479 εγγεγραμμένων επιχειρήσεων το 2020, μόνο οι 624 είναι ενεργές το φορολογικό έτος 2018. Η διάσταση μεταξύ εγγεγραμμένων και ενεργών φορέων προκύπτει από το γεγονός ότι κάποιοι από τους εγγεγραμμένους φορείς δεν έχουν υποβάλει απολογιστικά στοιχεία για τουλάχιστον ένα έτος, γεγονός που προκαλεί προβληματισμό για την οικονομική τους κατάσταση και εν γένει για τη συνέχιση της λειτουργίας τους.

4.2 Η εικόνα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων βάσει των Ετήσιων Απολογιστικών Στοιχείων

Ακολούθως, παρουσιάζονται σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο τα βασικά μεγέθη των ενεργών κοινωνικών επιχειρήσεων, ήτοι ο αριθμός φορέων, ο κύκλος εργασιών (έσοδα), κέρδη και ζημίες, η συμβολή τους στην απασχόληση του συνολικού πληθυσμού και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων σε Ετήσιες Μονάδες Εργασίας (ΕΜΕ και ΕΜΕ Ευάλ.), καθώς και οι κλάδοι οικονομικών δραστηριοτήτων με τα υψηλότερα βασικά μεγέθη. Στη

συνέχεια παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας από το 2011 κι έπειτα.

4.2.1 Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων σε Εθνικό Επίπεδο

Τα βασικά μεγέθη των ενεργών κοινωνικών επιχειρήσεων για το φορολογικό έτος 2018 παρουσιάζονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 1: Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτος 2018)

Νομική Μορφή	Αριθμός Φορέων	ΕΜΕ	ΕΜΕ Ευάλ.	Κύκλος Εργασιών (Ευρώ)	Κέρδη (Ευρώ)	Ζημίες (Ευρώ)
Κοι.Σ.Π.Ε.	18	347,5	190,6	6.976.418	147.206	192.574
Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας	579	340,1	30,5	13.054.111	507.817	1.872.637
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων	13	47,0	26,2	599.184	45.659	90.510
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων	4	0,0	0,0	42.783	1.113	395
Συν.Εργ.	10	37,4	9,5	621.322	25.098	97.263
Σύνολο	624	772	256,8	21.293.818	726.894	2.253.378

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. 2020

Η συντριπτική πλειοψηφία είναι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας (579 φορείς), ενώ ακολουθούν οι Κοι.Σ.Π.Ε (18 φορείς), οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων (13 φορείς), οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων (10 φορείς) και οι Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων με μόλις 4 φορείς.

Το σύνολο του κύκλου εργασιών του τομέα ανέρχεται σε 21.293.818 ευρώ, με 125 φορείς να παρουσιάζουν μηδενικά έσοδα. Οι περισσότεροι φορείς είναι ζημιογόνοι, καθώς 367 φορείς παρουσιάζουν ζημίες αξίας 2.253.378 ευρώ, έναντι 215 επιχειρήσεων με καθαρά κέρδη αξίας 726.894 ευρώ, ενώ 42 φορείς παρουσιάζουν ισοσκελισμένο απολογισμό. Το

ύψος των ζημιών και κερδών για την πλειοψηφία των αντίστοιχων φορέων είναι μέχρι 5.000 ευρώ.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι Κοι.Σ.Π.Ε αναδεκνούνται σε πρωταθλητές, καθώς με μόλις 18 φορείς παρουσιάζουν κύκλο εργασιών 6.976.418 ευρώ, ενώ οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας με πολλαπλάσιο αριθμό φορέων αγγίζουν μόλις τον διπλάσιο (13.054.111 ευρώ). Ο μικρότερος κύκλος εργασιών αντιστοιχεί στις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων (42.783 ευρώ).

Αναφορικά με τον αντίκτυπο στην απασχόληση, οι κοινωνικές επιχειρήσεις παρουσιάζουν συνολικά 772 Ετήσιες Μονάδες Εργασίας (ΕΜΕ) από τις οποίες οι 256,8, δηλαδή το 1/3, αντιστοιχούν σε ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων. Κυριαρχούν οι 18 Κοι.Σ.Π.Ε με 347,5 ΕΜΕ και 190,6 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων, έναντι των 579 Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας με 340,1 ΕΜΕ και μόλις 30,5 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων. Αξιοσημείωτο είναι ότι κάποιες επιχειρήσεις παρουσιάζουν μηδενικές ΕΜΕ¹³.

4.2.2 Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων ανά Περιφέρεια

Η περιφερειακή κατανομή των ενεργών κοινωνικών επιχειρήσεων και τα βασικά μεγέθη ανά περιφέρεια παρουσιάζονται στον κατωτέρω πίνακα:

Πίνακας 2: Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων ανά Περιφέρεια (Έτος 2018)

Περιφέρεια	Αριθμός Φορέων	ΕΜΕ	ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων	Κύκλος Εργασιών (Ευρώ)
ΑΤΤΙΚΗΣ	261	356,1	131,6	8.641.567
ΑΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ & ΘΡΑΚΗΣ	35	10,4	0,1	504.931
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	5	4,3	0,0	230.237
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	31	40,7	19,7	972.253
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	7	8,0	4,0	11.856
ΗΠΕΙΡΟΥ	14	18,8	2,2	382.844
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	45	25,7	3,7	767.713

¹³ 336 Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας, 5 Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων, 1 Συν.Εργ., και το σύνολο των Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων.

ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	10	55,1	33,3	1.031.984
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	85	159,7	47,9	4.291.283
ΚΡΗΤΗΣ	37	47,3	5,2	999.486
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	21	14,8	3,7	678.470
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	46	14,4	3,1	530.763
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	27	16,5	2,5	2.250.430
Σύνολο	624	772	256,8	21.293.818

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.

Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020

Παρατηρείται ότι η γεωγραφική κατανομή των κοινωνικών επιχειρήσεων χαρακτηρίζεται από υψηλό βαθμό συγκέντρωσης στην Αττική (261 φορείς) και με ορισμένες αποκλίσεις ακολουθεί την κατανομή του πληθυσμού και του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (Α.Ε.Π.). Ο δεύτερος υψηλότερος αριθμός εντοπίζεται στην Κεντρική Μακεδονία (85 φορείς), ενώ ακολουθούν οι Περιφέρειες Πελοποννήσου (46 φορείς), Θεσσαλίας (45 φορείς), Κρήτης (37 φορείς), Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης (35 φορείς), Δυτικής Ελλάδας (31 φορείς), Στερεάς Ελλάδας (27 φορείς) και Νοτίου Αιγαίου (21 φορείς). Μικρότερη συμμετοχή έχουν οι Περιφέρειες Ηπείρου (14 φορείς), Ιονίων Νήσων (10 φορείς), Δυτικής Μακεδονίας (7 φορείς) και Βορείου Αιγαίου (5 φορείς).

Με εξαίρεση τις Περιφέρειες Αττικής και Κεντρικής Μακεδονίας, που έχουν τον 1^ο και 2^ο υψηλότερο κύκλο εργασιών (8.641.567 ευρώ και 4.291.283 ευρώ αντιστοίχως) ο κύκλος εργασιών του τομέα δε συναρτάται με το πλήθος των φορέων ανά περιφέρεια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, η οποία με 27 φορείς έχει τον 3^ο υψηλότερο κύκλο (2.250.430 ευρώ) και η Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, η οποία αν και διαθέτει μόνο 10 φορείς έχει τον 4^ο υψηλότερο κύκλο (1.031.984 ευρώ).

Οι τρεις Περιφέρειες με τον υψηλότερο δείκτη απασχόλησης είναι η Αττική (356,1 ΕΜΕ και 131,6 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων), η Κεντρική Μακεδονία (159,7 ΕΜΕ και 47,9 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων) και οι Ιόνιοι Νήσοι (55,1 ΕΜΕ και 33,3 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων), ενώ ακολουθούν η Κρήτη ως προς τις ΕΜΕ (47,3) και η Δυτική Ελλάδα (40,7 ΕΜΕ και 19,7 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων).

4.2.3 Οι Κλάδοι Οικονομικών Δραστηριοτήτων με τα υψηλότερα Βασικά Μεγέθη

Οι οικονομικές δραστηριότητες των κοινωνικών επιχειρήσεων αφορούν σε 56 κλάδους, ενώ εκτιμάται ότι υψηλότερη συγκέντρωση παρουσιάζεται σε περίπου 15 από αυτούς. Οι κλάδοι με τον μεγαλύτερο αριθμό κοινωνικών επιχειρήσεων είναι η εκπαίδευση (63 φορείς), οι υπηρεσίες εστίασης (60 φορείς), το λιανικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών (42 φορείς), το χονδρικό εμπόριο, εκτός από το εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών (40 φορείς), και οι υπηρεσίες υγείας (39 φορείς).

Ο υψηλότερος κύκλος εργασιών παρουσιάζεται στον κλάδο της εστίασης (7.004.760 ευρώ), ακολουθούν οι δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους (2.622.277 ευρώ), οι δραστηριότητες οργανώσεων (2.257.161 ευρώ), η εκπαίδευση (1.062.015 ευρώ) και το χονδρικό εμπόριο (1.033.352 ευρώ).

Αξίζει να επισημανθεί ότι δεύτερος και τρίτος κλάδος σε κύκλο εργασιών έχουν μικρό αριθμό φορέων, μόλις 17 και 32 φορείς αντίστοιχα.

Οι πιο κερδοφόροι κλάδοι είναι η διαφήμιση και έρευνα αγοράς (24.578 ευρώ), αν και με μόλις 9 φορείς, ενώ ακολουθούν οι τηλεπικοινωνίες (14.887 ευρώ) με έναν μοναδικό Συνεταιρισμό Εργαζομένων στην Κρήτη, οι δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους (11.105 ευρώ), η εκπαίδευση (11.047 ευρώ) και η παραγωγή κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο και τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεων και μουσικών εκδόσεων (9.740 ευρώ) με 12 φορείς.

Στον αντίποδα, τις υψηλότερες ζημίες εμφανίζουν η εστίαση (722.889 ευρώ), το λιανικό εμπόριο (163.795 ευρώ), οι δραστηριότητες οργανώσεων (147.893 ευρώ), το χονδρικό εμπόριο (119.919 ευρώ) και η υγεία (87.707 ευρώ).

Αξιοσημείωτο είναι πως παρά το ότι η εστίαση, οι δραστηριότητες οργανώσεων και το χονδρικό εμπόριο ανήκουν στους κλάδους με τον υψηλότερο κύκλο εργασιών, εντάσσονται ταυτόχρονα και στους πιο ζημιογόνους κλάδους, γεγονός που προκαλεί προβληματισμό, καθώς τα υψηλά τους έσοδα δεν επαρκούν για να υπερκεράσουν ή έστω να ισοσκελίσουν τα έξοδα, υπονομεύοντας τη βιωσιμότητά τους.

Τον υψηλότερο αντίκτυπο στην απασχόληση έχουν η εστίαση (302,8 EME και 111,7 EME Ευάλωτων Ομάδων) και η παροχή υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους

(153,4 ΕΜΕ και 93 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων), ενώ έπονται οι δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών (54,2 ΕΜΕ και 17,7 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων), η εκπαίδευση (42,9 ΕΜΕ) και η υγεία (25,4 ΕΜΕ).

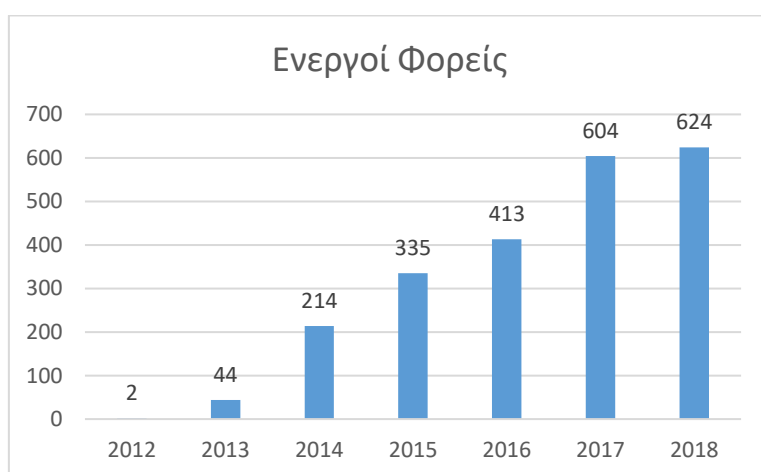
Ειδικότερα, οι ευάλωτες ομάδες συγκεντρώνονται πρωτίστως στους κλάδους της εστίασης και των υπηρεσιών σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους, και ακολούθως στις προσωπικές υπηρεσίες και στο λιανικό εμπόριο (8,1 ΕΜΕ Ευάλωτων Ομάδων).

Επιχειρώντας μία συνοπτική σύγκριση με τα στοιχεία για το φορολογικό έτος 2016 της Ετήσιας Έκθεσης 2018, παρατηρείται σε γενικές γραμμές σταθερότητα στους κλάδους που παρουσιάζουν τα υψηλότερα μεγέθη, με εξαίρεση των κλάδων της υγείας και των προσωπικών υπηρεσιών που αναδείχθηκαν το 2018.

4.2.4 Η Διαχρονική Εξέλιξη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων ως προς τα Βασικά Μεγέθη

Βάσει της Ετήσιας Έκθεσης 2018, που περιλαμβάνει δεδομένα για τους ενεργούς φορείς από το έτος 2012 μέχρι και το έτος 2016, και της Παρουσίασης της Υφιστάμενης Κατάστασης της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα (2019), η οποία παρουσιάζει επικαιροποιημένα στοιχεία για το έτος 2016 και το έτος 2017, διαχρονικά υπάρχει αυξητική τάση τόσο στον αριθμό των φορέων όσο και στον κύκλο εργασιών, όπως αποτυπώνεται στα ακόλουθα διαγράμματα:

Διάγραμμα 1: Αριθμός Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2012-2018)

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.

Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020

Διάγραμμα 2: Σύνολο Κύκλου Εργασιών (Ευρώ) Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2013-2018)

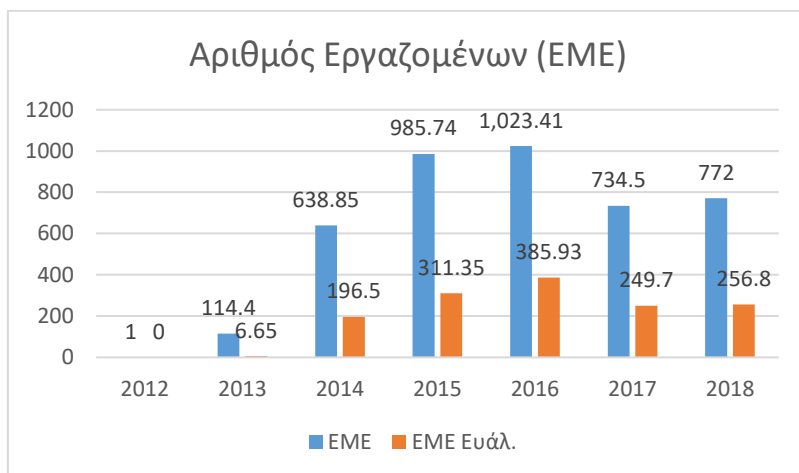

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. 2020

Αναφορικά με τον δείκτη απασχόλησης, παρουσιάζεται αύξηση μεταξύ των ετών 2013-2016, η οποία ανακόπτεται τα έτη 2017 και 2018, όπως παρουσιάζεται ακολούθως:

Διάγραμμα 3: Αριθμός Εργαζομένων (ΕΜΕ) Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Έτη: 2013-2018)

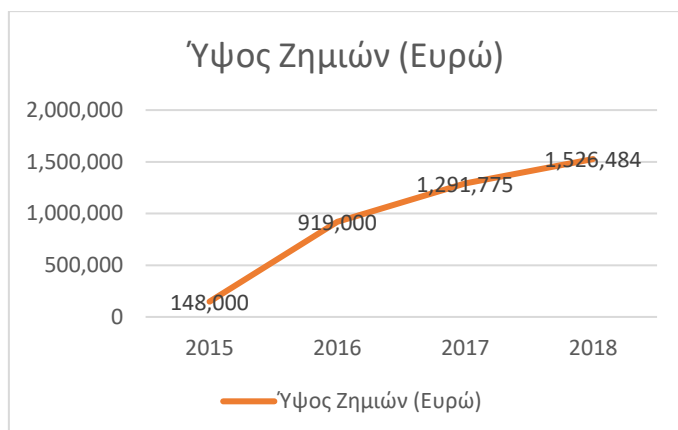

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο.

Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. 2020

Επιπροσθέτως, οι φορείς φαίνεται διαχρονικά να αντιμετωπίζουν προβλήματα βιωσιμότητας, καθώς παρουσιάζουν διαδοχικές ζημιές, οι οποίες αποτυπώνονται στο κατωτέρω διάγραμμα:

Διάγραμμα 4: Ύψος Ζημιών (Ευρώ) Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Ετη: 2015-2018)

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.

Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020

Τα βασικά μεγέθη για τα έτη 2016 και 2017 παρουσιάζονται αναλυτικότερα στον κατωτέρω πίνακα:

Πίνακας 3: Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Ετη 2016, 2017)

Νομική Μορφή	Ενεργοί Φορείς		ΕΜΕ	ΕΜΕ Ευάλ.	Κύκλος Εργασιών (Ευρώ)	
	2016	2017	2017	2017	2016	2017
Κοι.Σ.Π.Ε.	15	19	246,0	140,3	2.268.045	4.257.238
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ειδικών Ομάδων	1	1	0,0	0,0	38.859	138.120
Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης Ευάλωτων Ομάδων	7	8	32,5	45,4	318.434	502.929
Κοιν.Σ.Επ Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας	369	566	447,6	59,0	8.399.263	13.334.683
Συν.Εργ.	6	10	8,4	5	279.803	339.522
Κοιν.Σ.Επ. ν.4019/2011¹⁴	15	-	-	-	262.677	-
Σύνολο	413	604	734,5	249,7	11.567.081	18.572.492

¹⁴ Με τη διαδικασία της μετάπτωσης εντάχθηκαν στο Μητρώο του ν.4430/2016

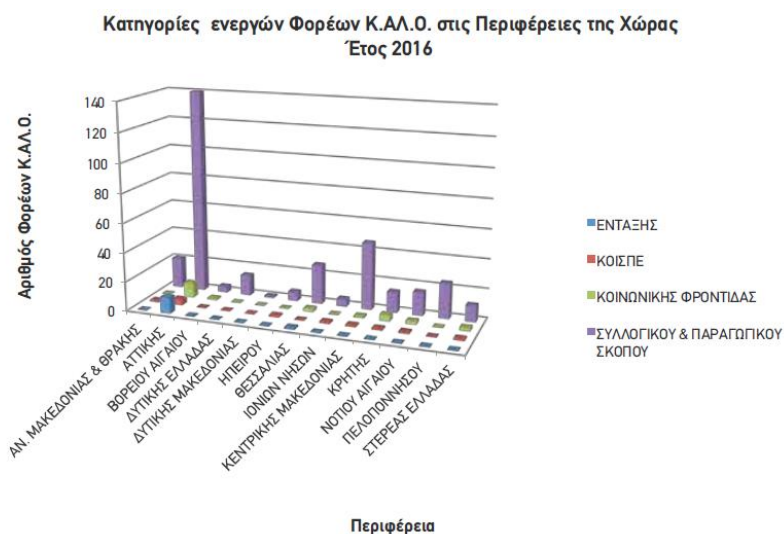
Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, 2019

Συγκρίνοντας με τα μεγέθη του πίνακα 1 για το έτος 2018, παρατηρείται ότι η αύξηση του αριθμού των φορέων και του κύκλου εργασιών μεταξύ των ετών 2016 και 2017 είναι πιο σημαντική από την αύξηση των αντίστοιχων μεγεθών μεταξύ των ετών 2017 και 2018, καθώς από 413 φορείς το έτος 2016 αυξήθηκαν σε 604 φορείς το έτος 2017, και ο κύκλος εργασιών από 11.567.081 ευρώ το 2016 αυξήθηκε σε 18.572.492 ευρώ το 2017. Σχετικά με τις νομικές μορφές, κυριαρχούν, επίσης, οι Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας και οι Κοι.Σ.Π.Ε σε όλα τα βασικά μεγέθη.

Ως προς την περιφερειακή κατανομή, όπως παρουσιάζεται στο ακόλουθο διάγραμμα της Ετήσιας Έκθεσης 2018 με βάση την κατηγοριοποίηση των νομικών μορφών του ν. 4019/2011, διαχρονικά η πλειοψηφία των ενεργών φορέων συγκεντρώνεται στην Αττική και ακολούθως στην Κεντρική Μακεδονία:

Διάγραμμα 5: Κατανομή των Ενεργών Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. ανά Κατηγορία στις Περιφέρειες της Χώρας για το Έτος 2016

Κατανομή των ενεργών φορέων Κ.Α.Λ.Ο. ανά κατηγορία στις περιφέρειες της χώρας για το έτος 2016

Πηγή: Ετήσια Έκθεση 2018, σελ. 111

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

4.3 Βασικά Μεγέθη των Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων στο Πεδίο της Κοινωνικής Φροντίδας

Κατά το φορολογικό έτος 2018, στο πεδίο της κοινωνικής φροντίδας (Κ.Α.Δ. Υπηρεσίες Κοινωνικής Μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος και Δραστηριότητες Βοήθειας Με παροχή καταλύματος) δραστηριοποιούνται 21 Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας.

4.3.1 Η Κατηγορία των Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος

Ειδικότερα, στην κοινωνική μέριμνα χωρίς παροχή καταλύματος δραστηριοποιούνται 19 φορείς με μικρό σχετικά κύκλο εργασιών (222.066 ευρώ) και ζημιογόνες κατά 41.822 ευρώ. Η συμβολή τους στην απασχόληση είναι μικρή (12,5 ΕΜΕ), ενώ δεν απασχολούν καθόλου ευάλωτες ομάδες.

Αναφορικά με τη γεωγραφική τους κατανομή, παρουσιάζεται υψηλή συγκέντρωση στην Αττική με 11 φορείς, ενώ μόλις από 2 φορείς στην Ήπειρο και την Κρήτη, και από 1 φορέας στην Ανατολική Μακεδονία-Θράκη, τη Θεσσαλία, την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα.

Ο υψηλότερος κύκλος εργασιών εντοπίζεται στην Αττική (116.223 ευρώ), και ακολουθούν η Κρήτη (68.132 ευρώ), η Ανατολική Μακεδονία-Θράκη (16.197 ευρώ), η Στερεά Ελλάδα (11.124 ευρώ), η Ήπειρος (9.987 ευρώ), η Θεσσαλία (404 ευρώ), ενώ η Πελοπόννησος παρουσιάζει μηδενικά έσοδα.

Ο μεγαλύτερος αντίκτυπος στην απασχόληση εντοπίζεται στους φορείς της Κρήτης (5,7 ΕΜΕ) και της Αττικής (4,97 ΕΜΕ), ενώ οι φορείς των λοιπών Περιφερειών εμφανίζουν σχεδόν μηδενική απασχόληση.

Στον κατωτέρω πίνακα παρουσιάζονται τα βασικά μεγέθη της κατηγορίας Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος για το φορολογικό έτος 2018:

Πίνακας 4: Βασικά Μεγέθη των Δραστηριοτήτων των Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος (Έτος 2018)

Δραστηριότητες	Περιφέρεια	Αριθμός Φορέων	ΕΜΕ	Κύκλος Εργασιών (Ευρώ)	Κέρδη (Ευρώ)	Ζημιές (Ευρώ)
Άλλες δραστηριότητες κοινωνικής μέριμνας π.δ.κ.α	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0	1.605	-	2.579
Δραστηριότητες κοινωνικής μέριμνας για ηλικιωμένους και ΑμεΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	3	4	73.828	389,12	-
Υπηρεσίες επαγγελματικής αποκατάστασης για ανέργους	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0	2.753	-	9,51
Υπηρεσίες επαγγελματικής αποκατάστασης για ΑμεΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0,5	32.891	-	781,7
Υπηρεσίες επίσκεψης και παροχής υποστήριξης σε ηλικιωμένους	ΑΤΤΙΚΗΣ, ΗΠΕΙΡΟΥ, ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	3	0,8	9.971	-	4.080,32
Υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά	ΑΝ. ΜΑΚ.- ΘΡΑΚΗΣ, ΣΤΕΡ.ΕΛ.	2	0,9	27.320,6	-	2.489,86
Υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά και νέους με αναπηρία	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0	0	-	1.000
Υπηρεσίες καθοδήγησης ατόμων με κοινωνικά προβλήματα	ΗΠΕΙΡΟΥ, ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	2	0,1	420,13	-	4.098,48
Υπηρεσίες κέντρων ημερήσιας	ΚΡΗΤΗΣ	1	1,1	0	-	8.415

φροντίδας ενηλίκων με αναπηρίες						
Υπηρεσίες κοινωνικής αρωγής σε θύματα θεομηνιών, πρόσφυγες, μετανάστες κ.λπ.	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0	0	-	150
Υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας για ηλικιωμένους και ΑμεΑ	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0	4.240	-	1.611
Υπηρεσίες παιδικού και βρεφονηπιακού σταθμού	ΚΡΗΤΗΣ	1	4,6	68.132	3.071	-
Υπηρεσίες φύλαξης μικρών παιδιών	ΑΤΤΙΚΗΣ	1	0,5	905	-	20.067
Σύνολο	-	19	12,5	222.066	3.460	45.282

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Α.Ο.

Διεύθυνση Κ.Α.Α.Ο. 2020

Όπως παρατηρείται ο μεγαλύτερος αριθμός φορέων δραστηριοποιείται σε υπηρεσίες φροντίδας για ηλικιωμένους και ΑμεΑ (3 φορείς στην Αττική), στις υπηρεσίες επίσκεψης και παροχής υποστήριξης σε ηλικιωμένους (3 φορείς σε Αττική, Ήπειρο και Πελοπόννησο), στις υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά (2 φορείς σε Ανατολική Μακεδονία-Θράκη και Στερεά Ελλάδα) και στις υπηρεσίες καθοδήγησης ατόμων με κοινωνικά προβλήματα (2 φορείς σε Ήπειρο και Θεσσαλία), ενώ στις λοιπές υπηρεσίες δραστηριοποιείται από ένας φορέας.

Τον υψηλότερο κύκλο εργασιών έχουν οι δραστηριότητες για ηλικιωμένους και ΑμεΑ (73.828 ευρώ), οι υπηρεσίες παιδικού και βρεφονηπιακού σταθμού (68.132 ευρώ), οι υπηρεσίες επαγγελματικής αποκατάστασης για ΑμεΑ (32.891 ευρώ), οι υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά (27.321 ευρώ) και οι υπηρεσίες επίσκεψης και παροχής υποστήριξης σε ηλικιωμένους (9.971 ευρώ).

Κέρδη και υψηλότερη συμβολή στην απασχόληση εμφανίζουν μόνο οι υπηρεσίες παιδικού και βρεφονηπιακού σταθμού (3.071 ευρώ και 4,6 ΕΜΕ) με μία επιχείρηση στην Κρήτη, και η φροντίδα ηλικιωμένων και ΑμεΑ (389 ευρώ και 4 ΕΜΕ) με 3 επιχειρήσεις στην Αττική.

4.3.2 Η Κατηγορία των Δραστηριοτήτων Βοήθειας Με Παροχή Καταλύματος

Οι δραστηριότητες βοήθειας με παροχή καταλύματος παρέχονται από δύο μόνο Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας στη Δυτική Μακεδονία και Αττική.

Ο φορέας της Δυτικής Μακεδονίας δραστηριοποιείται στις υπηρεσίες φροντίδας για ηλικιωμένους και ΑμεΑ, ενώ παρουσιάζει μηδενικό κύκλο εργασιών και ΕΜΕ, και ζημίες 5.010 ευρώ, ενώ για τον φορέα της Αττικής δε διευκρινίζεται το είδος των υπηρεσιών φροντίδας που παρέχει, παρουσιάζει κύκλο εργασιών 4.739 ευρώ, κέρδη 2.344 ευρώ, και μηδενικές ΕΜΕ.

4.3.3 Η Διαχρονική Εξέλιξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στο Πεδίο της Κοινωνικής Φροντίδας

Τα βασικά μεγέθη στο πεδίο των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας για τα έτη 2016, 2017 και 2018 συγκεντρώνονται στον ακόλουθο πίνακα:

Πίνακας 5: Βασικά Μεγέθη των Υπηρεσιών Κοινωνικής Μέριμνας Χωρίς Παροχή Καταλύματος (Έτη 2016, 2017, 2018)

Βασικά Μεγέθη	Έτη		
	2016	2017	2018
Αριθμός Φορέων	12	28	19
ΕΜΕ	39	20,2	12,4
ΕΜΕ Ευάλ.	0	4,4	0
Κύκλος Εργασιών (Ευρώ)	294.547	328.115	222.066
Κέρδη (Ευρώ)	-	-	-
Ζημίες (Ευρώ)	73.031	97.225	41.822

Πηγή: Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο.

Διεύθυνση Κ.Α.Λ.Ο. 2020

Παρατηρείται ότι στις υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος ο μικρότερος αριθμός επιχειρήσεων συναντάται το έτος 2016 (12 φορείς), ενώ

υπερδιπλασιάζεται το έτος 2017 (28 φορείς) για να μειωθεί το έτος 2018 σε 19 φορείς. Ο υψηλότερος κύκλος εργασιών παρουσιάζεται το έτος 2017 (328.115 ευρώ), ενώ το έτος 2016, αν και με λιγότερους φορείς, ήταν υψηλότερος (294.547 ευρώ) συγκριτικά με το έτος 2018 (222.066 ευρώ). Ωστόσο και τα τρία έτη οι φορείς είναι ζημιογόνοι, με το έτος 2018 να εμφανίζει τις χαμηλότερες ζημίες (41.822 ευρώ).

Η συμβολή στην απασχόληση βαίνει μειούμενη, καθώς το έτος 2016 παρουσιάζει την υψηλότερη τιμή (39 EME), ενώ το έτος 2018 σημειώνεται η χαμηλότερη τιμή (12,5). Η απασχόληση εύλωτων ομάδων πέραν του έτους 2017 (4,4 EME Ευάλ.), τα λοιπά δύο έτη είναι μηδενική.

Επιπλέον, βάσει των στοιχείων του Μ.Κ.Ε., και τα έτη 2016 και 2017 παρατηρείται γεωγραφικά υψηλή συγκέντρωση στην Αττική, όπου το έτος 2017 δραστηριοποιούνται οι 17 από τους 28 φορείς, ενώ το έτος 2016 εδρεύουν οι 6 εκ των 12 φορέων.

Αναφορικά με τα βασικά μεγέθη των επιμέρους τομέων, οι δραστηριότητες και οι υπηρεσίες για ηλικιωμένους και ΑμεΑ συγκεντρώνουν διαχρονικά τον μεγαλύτερο αριθμό φορέων, και μαζί με τις υπηρεσίες παιδικού και βρεφονηπιακού σταθμού διαθέτουν τον υψηλότερο κύκλο εργασιών και την υψηλότερη συμβολή στην απασχόληση.

Ωστόσο, για το έτος 2017 η μόνη κερδοφόρα δραστηριότητα είναι οι υπηρεσίες επαγγελματικής αποκατάστασης για ΑμεΑ (443 ευρώ), ενώ οι λοιπές είναι ζημιογόνες με τις υψηλότερες ζημίες στις δραστηριότητες για ηλικιωμένους και ΑμεΑ (42.844 ευρώ).

Αναφορικά με τις δραστηριότητες βοήθειας με παροχή καταλύματος, το έτος 2016 κανένας φορέας δε δραστηριοποιείται σε αυτές, ενώ το έτος 2017 παρέχονται από 2 φορείς στη Δυτική Μακεδονία και στην Αττική, όπως και το έτος 2018.

Ο φορέας της Δυτικής Μακεδονίας και τα δύο έτη δραστηριοποιείται στις υπηρεσίες φροντίδας για ηλικιωμένους και ΑμεΑ, και παρουσιάζει μηδενικά βασικά μεγέθη, εκτός από το έτος 2018 (ζημίες 5.010 ευρώ).

Ο φορέας της Αττικής για το έτος 2017 δραστηριοποιείται στις υπηρεσίες κοινωνικής αρωγής σε θύματα θεομηνιών, πρόσφυγες, μετανάστες κ.λπ., και παρουσιάζει πολύ υψηλότερο κύκλο εργασιών (1.458.455 ευρώ) και EME Ευάλ. (6,0) συγκριτικά με το 2018, αλλά είναι ζημιογόνος κατά 50.089 ευρώ.

5^ο Κεφάλαιο Συμπεράσματα και Προτάσεις για την Ανάπτυξη του Τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Παρά την αυξητική τάση του αριθμού των κοινωνικών επιχειρήσεων, διαχρονικά οι ενεργοί φορείς είναι αρκετά λιγότεροι συγκριτικά με τους συνολικά εγγεγραμμένους στο Μ.Κ.Ε., αντιμετωπίζουν προβλήματα χρηματοδότησης και βιωσιμότητας, χαμηλής αναγνωρισιμότητας από τη Δημόσια Διοίκηση και το ευρύτερο κοινό, αλλά και έλλειψη βασικών γνώσεων και δεξιοτήτων στο αντικείμενο της επιχειρηματικότητας. Παράλληλα, το νέο θεσμικό πλαίσιο που τέθηκε σε ισχύ με τον ν. 4430/2016, παρά τις υψηλές προσδοκίες, δε φαίνεται να βελτίωσε ιδιαίτερα την κατάσταση, δημιουργώντας, αντιθέτως, ένα ασφυκτικό πλαίσιο λειτουργίας το οποίο συνδυαστικά με το έλλειμμα υλοποίησης των προβλεπόμενων πολιτικών, συντηρεί έναν ασθενικό τομέα κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Υπό το πρίσμα αυτό, η αναθεώρηση ορισμένων δημόσιων πολιτικών και η ενεργοποίηση μίας σειράς υποστηρικτικών μέτρων είναι ζωτικής σημασίας για τη βιωσιμότητα και την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.

5.1 Θεσμικό Πλαίσιο

5.1.1 Θεσμική Οριοθέτηση της Έννοιας της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Ένα από τα κρίσιμα ελλείμματα του ν. 4430/2016 είναι η απουσία ορισμού της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και η έμμεση ταύτισή της με συγκεκριμένες νομικές μορφές. Λόγω του κενού ρύθμισης αποκλείονται από υποστηρικτικά μέτρα φορείς που ασκούν *de facto* κοινωνική επιχειρηματικότητα ή θα μπορούσαν να ασκήσουν τροποποιώντας καταλλήλως το καταστατικό τους. Η θέσπιση ειδικών νομικών μορφών που διευκολύνουν την άσκηση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, όπως συμβαίνει σε πολλά κράτη μέλη της Ε.Ε., είναι θεμιτή, αλλά δεν πρέπει να οδηγεί σε πλήρη αποκλεισμό του δικαιώματος του κοινωνικού επιχειρείν υπό οποιαδήποτε άλλη νομική μορφή (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

Στο πλαίσιο μίας ολιστικής προσέγγισης, είναι σκόπιμη η εισαγωγή ενός θεσμικού ορισμού της έννοιας «κοινωνική επιχείρηση», ο οποίος θα την οριοθετεί με δυναμικό τρόπο, βάσει των τριών διαστάσεων που αναπτύχθηκαν στο 1^ο Κεφάλαιο, ήτοι την

άσκηση εμπορικής / επιχειρηματικής δραστηριότητας, την κατά προτεραιότητα εξυπηρέτηση κοινωνικού σκοπού, και τη συμμετοχικότητα στη διακυβέρνηση και την ιδιοκτησία, συμπεριλαμβανομένης της ύπαρξης καταστατικών κανόνων για τον περιορισμό της διανομής κερδών (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

5.1.2 Άρση Περιοριστικών Διατάξεων και Ενεργοποίηση Υποστηρικτικών Μέτρων

Αν και σύμφωνα με το άρθρο 1 του ν. 4430/2016, ένας από τους σκοπούς του νόμου είναι η ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τα διοικητικά βάρη και οι υποχρεώσεις που θεσπίζει φαίνεται να λειτουργούν ανασταλτικά ως προς την επίτευξή του. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από τα ερευνητικά δεδομένα της Έκθεσης του Βρετανικού Συμβουλίου για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα (Temple et al, 2017), σύμφωνα με την οποία κάποιοι φορείς, ενώ πληρούν τις προϋποθέσεις, δεν επιδιώκουν την εγγραφή τους στο Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.ΑΛ.Ο., καθώς θεωρούν ότι οι ποσοτώσεις που τίθενται όχι μόνο είναι δύσκολο να επιτευχθούν, αλλά ενδέχεται και να θέσουν σε κίνδυνο τη βιωσιμότητα του επιχειρηματικού τους μοντέλου. Γενικότερα, διαφαίνεται ότι ο νομοθέτης στην προσπάθειά του να προβλέψει όλες τις πιθανές παραβιάσεις των αρχών της Κ.ΑΛ.Ο., οριοθετεί ένα ασφυκτικό πλαίσιο λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Ειδικότερα, η υποχρέωση το ποσοστό των εργαζομένων - μη μελών να μην υπερβαίνει το 40% του συνόλου των εργαζομένων για τις Κοιν.Σ.Επ., και το 25% για τους Συν.Εργ., αν και στοχεύει στη διατήρηση του συνεταιριστικού χαρακτήρα των κοινωνικών επιχειρήσεων, όχι μόνο συνιστά παρέμβαση στον τρόπο λειτουργίας τους και περιορίζει την ευελιξία τους, αλλά σύμφωνα με το Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (https://seforum.gr/wp-content/uploads/2017/06/BEL_145x210.pdf, τελευταία επίσκεψη 15/9/2020) παραβιάζει μία από τις βασικές αρχές της Κ.ΑΛ.Ο. για ελεύθερη και συνειδητή επιλογή συμμετοχής, καθώς υπάρχουν περιπτώσεις όπου οι εργαζόμενοι/ες δεν επιθυμούν να ενταχθούν ως μέλη για να μην επωμιστούν υποχρεώσεις και ευθύνες ή οι δραστηριότητες έχουν εποχικό χαρακτήρα. Επιπλέον, ειδικά για τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης που ο πρωταρχικός σκοπός τους εκπληρώνεται με την ένταξη στην αγορά εργασίας των ατόμων ευάλωτων και ειδικών ομάδων, η συγκεκριμένη υποχρέωση είναι άστοχη και δυσλειτουργική.

Ακόμη, η υποχρέωση ετήσιας δαπάνης μισθοδοσίας τουλάχιστον ίσης με το 25% του κύκλου εργασιών της προηγούμενης χρήσης, παρόλο που αποσκοπεί στη δημιουργία θέσεων εργασίας, καθώς θεσπίστηκε σε περίοδο υψηλού ποσοστού ανεργίας στην Ελλάδα, είναι δυσβάστακτη, ιδιαίτερα αν συνυπολογιστούν οι δυσχερείς συνθήκες του ελληνικού οικονομικού περιβάλλοντος και το ότι οι περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις είναι ζημιογόνες, ενώ συνιστά διάκριση σε βάρος τους έναντι των συμβατικών επιχειρήσεων στις οποίες δεν επιβάλλεται αντίστοιχη υποχρέωση.

Ο περιορισμός, επίσης, του ποσοστού 65% ως ανώτατου ορίου εσόδων σε τριετή βάση από Ν.Π.Δ.Δ. και Ο.Τ.Α., αν και αποτρέπει την υπερβολική εξάρτηση των κοινωνικών επιχειρήσεων από το Δημόσιο, υπονομείει τη σύμπραξη των Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής Ωφέλειας με τους δημόσιους φορείς, και ειδικά όσων δραστηριοποιούνται στις υγειονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες, οι οποίες θα μπορούσαν να γίνουν συστηματικοί πάροχοι του δημοσίου τομέα, εξυπηρετώντας τόσο το δημόσιο συμφέρον όσο και διασφαλίζοντας τη βιωσιμότητά τους. Σύμφωνα με το Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2020), η εν λόγω διάταξη ενδέχεται να δημιουργήσει πρόβλημα σε κοινωνικές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες το κόστος των οποίων καλύπτεται από τα ασφαλιστικά ταμεία (π.χ. λογοθεραπεία).

Αντίστοιχα, όπως επισημαίνεται από το Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2020), οι ανωτέρω δεσμεύσεις καθιστούν τις προγραμματικές συμβάσεις μη εφικτή και βιώσιμη επιλογή, ιδιαίτερα για τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες γενικού συμφέροντος.

Επιπροσθέτως, η προσωπική ευθύνη των μελών των κοινωνικών επιχειρήσεων για τα χρέη προς το Δημόσιο λειτουργεί ως σοβαρό αντικίνητρο, αποθαρρύνοντας την ανάληψη επιχειρηματικής πρωτοβουλίας και δράσης.

Ένας επιπλέον περιοριστικός παράγοντας είναι η ανελαστικότητα του ρυθμιστικού πλαισίου ως προς την υποχρέωση διάθεσης του υπολοίπου των κερδών, μετά τον σχηματισμό αποθεματικού και της απόδοσης μεριδίου στους εργαζομένους, για τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τη διεύρυνση της παραγωγικής δραστηριότητας, καθώς περιορίζει την οικονομική ελευθερία των φορέων, αλλά και την αποτελεσματικότητα ως προς τον κοινωνικό τους σκοπό, καθότι θα μπορούσαν να το διαθέτουν σε δράσεις για την προώθησή του, όπως ευαισθητοποίησης, εκπαίδευσης, δικτύωσης κ.α.

Τέλος, περιοριστικό ως προς την ελευθερία λειτουργίας είναι και το όριο των 16 ωρών εβδομαδιαίως της αμισθί παροχής υπηρεσιών από μέλη – μη εργαζομένους.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, κρίνεται σκόπιμη η άρση των προαναφερθέντων δεσμεύσεων, για τη διευκόλυνση της βιωσιμότητας και της καλλιέργειας γόνιμου εδάφους για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Ειδικά για τις Κοιν.Σ.Επ. Κοινωνικής και Συλλογικής Ωφέλειας, είναι αναγκαία η άρση της διάταξης της παρ. 5 του άρθρου 14 (ν. 4430/2016), σύμφωνα με την οποία με εξαίρεση τις Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, απαγορεύεται στους Ο.Τ.Α. και στα υπαγόμενα σε αυτούς Ν.Π.Δ.Δ να συμμετέχουν ως μέλη σε κοινωνικές επιχειρήσεις. Ο εν λόγω περιορισμός υπονομεύει τη σύμπραξη της τοπικής αυτοδιοίκησης με τις Κοιν.Σ.Επ. που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της κοινωνικής φροντίδας, για την από κοινού παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο και την απαραίτητη διασφάλιση της βιωσιμότητάς τους.

Παράλληλα, θα πρέπει να ενεργοποιηθούν συγκεκριμένες διατάξεις του νόμου. Η ίδρυση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας (Άρθρο 10) είναι υψίστης σημασίας για την πρόσβαση των κοινωνικών επιχειρήσεων σε στοχευμένη χρηματοδότηση.

Θα πρέπει, ακόμη, να συγκροτηθεί η Συντονιστική Επιτροπή για την Κ.Α.Λ.Ο. (Άρθρο 13), με σκοπό την προώθηση του κυβερνητικού συντονισμού για την υλοποίηση της Εθνικής Στρατηγικής για την Κ.Α.Λ.Ο., ενώ πριν από τη λήψη σοβαρών αποφάσεων σε ανώτατο θεσμικό επίπεδο και τη θεσμοθέτηση ρυθμίσεων, θα πρέπει να επιδιώκεται ουσιαστική διαβούλευση με τους φορείς του πεδίου.

Αναγκαία είναι, επίσης, η έκδοση των προβλεπόμενων κανονιστικών διοικητικών πράξεων, ήτοι της Υπουργικής Απόφασης για την εφαρμογή του Εργαλείου Μέτρησης Κοινωνικού Αντικτύπου, το οποίο θα ενισχύσει τη θέση των κοινωνικών επιχειρήσεων στη διεκδίκηση δημοσίων συμβάσεων και θα διευκολύνει την πρόσβασή τους στη χρηματοδότηση, καθώς και της Υπουργικής Απόφασης για την τήρηση από τους φορείς Μητρώου Εθελοντών.

5.2 Διαμόρφωση Δημόσιων Πολιτικών για την Ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας

Για τη χάραξη υποστηρικτικών πολιτικών για την Κ.ΑΛ.Ο., προβλέπεται η σύσταση της Εθνικής Επιτροπής για την Κ.ΑΛ.Ο. (Άρθρο 12), όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο. Ωστόσο, έχει ασκηθεί κριτική ότι πρόκειται για πολύπλοκο και κορπορατιστικό όργανο, καθώς προβλέπει τη συμμετοχή πληθώρας θεσμικών εκπροσώπων σε ανώτατο επίπεδο, χωρίς να τεκμαίρεται η συνάφειά τους με το πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο., ενώ απουσιάζει οποιαδήποτε διαβούλευση σε περιφερειακό επίπεδο (Αδάμ και συν., 2018; Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, 2020). Κρίνεται σκόπιμη, επομένως, η εξέταση της θεσμοθέτησης ενός διαφορετικού σχήματος για τη διαμόρφωση δημόσιων πολιτικών ενίσχυσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Επιπροσθέτως, είναι αναγκαία η ενδιάμεση αξιολόγηση του Σχεδίου Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κ.ΑΛ.Ο. 2017-2023, ώστε να ανατροφοδοτηθεί με τον εντοπισμό των ελλειμμάτων υλοποίησης και των σημείων που χρήζουν τροποποίησης, αλλά και να επικαιροποιηθεί με γνώμονα τις σημερινές κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες και ανάγκες του τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, στη βάση μίας εθνικής στρατηγικής για την κοινωνική επιχειρηματικότητα με συγκεκριμένο όραμα, στόχους, προτεραιότητες και άξονες δράσης.

5.3 Πρόσβαση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων στη Χρηματοδότηση

Όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι κοινωνικές επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν δυσκολίες χρηματοδότησης, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από ερευνητικά δεδομένα (European Commission, 2015; Temple et al, 2017). Υπό αυτό το πρίσμα, είναι αναγκαία η ανάπτυξη ποικίλων χρηματοδοτικών εργαλείων για την υποστήριξη του πεδίου.

Σε συνδυασμό με την ίδρυση του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, θα πρέπει να ενεργοποιηθούν οι επιχορηγήσεις τόσο νέων όσο και υφιστάμενων κοινωνικών επιχειρήσεων. Συγκεκριμένα, η επιχορήγηση του σταδίου προ της ίδρυσης μίας κοινωνικής επιχείρησης (social enterprise pre-start grant fund) είναι σημαντική ώστε να συμβάλει στην εκκίνηση και πιλοτική λειτουργία των εγχειρημάτων (Temple et al, 2017).

Η ένταξη των κοινωνικών επιχειρήσεων στον ν. 4701/2020 (Α'128) για τις μικροχρηματοδοτήσεις είναι ενθαρρυντική, ωστόσο θα πρέπει να διευκολυνθεί η εγγυοδοτική τους ικανότητα, π.χ. μέσω μερικής εγγύησης δανείων, η εξυπηρέτηση των δανείων τους, π.χ. μέσω επιδότησης επιτοκίου, καθώς και να εξεταστεί η δυνατότητα εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης που αξιοποιούνται στο εξωτερικό, όπως ο πληθοπορισμός (συμμετοχική χρηματοδότηση/crowdfunding), οι κοινοτικές μετοχές (community shares), οι επιστρεπτές επιχορηγήσεις (repayable grants), τα κοινωνικά ομόλογα, οι κοινωνικοί άγγελοι, ήτοι ατομικοί επενδυτές τόσο από τη διασπορά όσο και από την Ελλάδα, και η θέσπιση ρυθμίσεων περί εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, ώστε οι μεγάλες ιδιωτικές επιχειρήσεις να επενδύουν ένα μέρος από τα κέρδη τους σε προγράμματα με κοινωνικό αντίκτυπο (Temple et al, 2017).

Επιπροσθέτως, η χρηματοδότηση θα πρέπει να γίνεται κατόπιν ανάλυσης των χρηματοδοτικών κενών και αναγκών των φορέων, μέσω της συνεργασίας των δημόσιων οργάνων με το πεδίο (τους ίδιους τους φορείς και τις ενώσεις τους) και τα ενδιαφερόμενα μέρη (πανεπιστήμια, κοινωφελή ιδρύματα κ.λπ.). Παράλληλα, η σύνδεση της χρηματοδότησης με τις ανάγκες συγκρότησης ολοκληρωμένων και σαφών επιχειρηματικών σχεδίων, ανάπτυξης κοινωνικής καινοτομίας και βελτίωσης της οργανωτικής δομής και της τεχνογνωσίας των φορέων, θα μπορούσε να συμβάλει στην ωρίμανσή τους (Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, 2020). Περαιτέρω, θα ήταν χρήσιμη η εξέταση της παροχής φορολογικών διευκολύνσεων για τη μείωση των ζημιών των φορέων.

5.4 Προώθηση των Δημοσίων Συμβάσεων Κοινωνικής Αναφοράς

Όπως επισημάνθηκε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η πρόοδος υλοποίησης των συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς είναι αργή και οι αναθέτουσες αρχές είναι ελλιπώς ενημερωμένες. Η Διεύθυνση Κ.ΑΛ.Ο. έχει προτείνει κάποιες τροποποιήσεις στον ν. 4412/2016 ώστε να καταστεί φιλικότερος και πιο εύχρηστος για τους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο., κι έχει επισημάνει την αναγκαιότητα έκδοσης του π.δ. του άρθρου 20 του προαναφερθέντος νόμου, για την ενεργοποίηση των κατ' αποκλειστικότητα ανατιθέμενων συμβάσεων (Ειδική Γραμματεία Κ.ΑΛ.Ο., 2018). Είναι αναγκαία, επίσης, η έκδοση του προβλεπόμενου π.δ. του άρθρου 110, αλλά και η τροποποίηση του εν λόγω άρθρου, ώστε οι κατ' αποκλειστικότητα ανατιθέμενες συμβάσεις για παροχή υγειονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών υπηρεσιών να απευθύνονται σε Κοιν.Σ.Επ. Συλλογικής και Κοινωνικής

Ωφέλειας, παρά σε Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης, καθώς οι πρώτες είναι οι συστηματικοί πάροχοι των οικείων υπηρεσιών (Αμίτσης και Μαρίνη, 2015).

Είναι σκόπιμη, ακόμη, η εκπόνηση και υλοποίηση σχεδίου ενσωμάτωσης πολιτικών δημοσίων συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς, με κεντρικό άξονα τη συμβουλευτική υποστήριξη τόσο των αναθετουσών αρχών σχετικά με τις διαδικασίες ανάθεσης όσο και των κοινωνικών επιχειρήσεων σχετικά με την πρόσβασή τους στις δημόσιες αγορές. Θα ήταν χρήσιμη, επίσης, η σύνταξη ενός σχετικού οδηγού για παροχή κατευθύνσεων.

5.5 Δομές Υποστήριξης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Τα ερευνητικά δεδομένα αναδεικνύουν την ανωριμότητα και απειρία του πεδίου της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, που οφείλεται στην έλλειψη κατάρτισης και δεξιοτήτων ενός σχετικά μεγάλου μέρους των υποψήφιων ή/και υφιστάμενων μελών των φορέων σε μία σειρά από τομείς, καθώς και τη χαμηλή ενημέρωση/ευαισθητοποίηση του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου σχετικά με την Κ.ΑΛ.Ο. (Temple et al, 2017), γεγονότα που επιβεβαιώθηκαν και από στελέχη της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο., σύμφωνα με την πληροφόρηση που δέχονται από τα νεοϊδρυθέντα Κέντρα Στήριξης.

Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι παρά το γεγονός ότι οι φορείς διαθέτουν σε υψηλό βαθμό αρχές και αξίες, υπολείπονται τόσο σε γενικές επιχειρηματικές και διαχειριστικές γνώσεις και δεξιότητες, όπως η εκπόνηση και εφαρμογή επιχειρηματικού σχεδίου, όσο και σε εσωτερικές επικοινωνιακές δεξιότητες, όπως η λήψη αποφάσεων και η επίλυση διαφορών. Παράλληλα, αν και έχει σημειωθεί αύξηση τα τελευταία έτη στο οικοσύστημα υποστηρικτικών δομών για τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. (π.χ. θερμοκοιτίδες επιχειρήσεων, καθοδήγηση - mentoring, ειδικά δίκτυα ή εξειδικευμένη χρηματοδότηση και νομική υποστήριξη), εξακολουθούν να υπάρχουν κενά. Επιπλέον, είναι κρίσιμης σημασίας η ευαισθητοποίηση του κοινού, η οποία θα συμβάλει στην αύξηση της ζήτησης των προϊόντων και υπηρεσιών των κοινωνικών επιχειρήσεων, ενισχύοντας τη βιωσιμότητά τους (Temple et al, 2017).

Η ίδρυση των 11 Κέντρων Στήριξης είναι μεν θετικό βήμα προς την κατεύθυνση της συμβουλευτικής υποστήριξης των ενδιαφερόμενων και της ενημέρωσης των τοπικών κοινωνιών, ωστόσο ο αριθμός τους είναι μικρός, η γεωγραφική τους κατανομή είναι ανεπαρκής, και δεδομένου ότι δεν υπάρχει κάποιος σχεδιασμός σε μακροπρόθεσμο ορίζοντα για τη συνέχειά τους, η βιωσιμότητά τους είναι αμφίβολη.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, θα ήταν χρήσιμη η συγκρότηση επιτροπής εμπειρογνομόνων η οποία θα διεξάγει μελέτη βιωσιμότητας για την ίδρυση υποστηρικτικών κέντρων με επαρκή γεωγραφική κατανομή, τα οποία μακροχρονίως θα είναι βιώσιμα.

Οι βασικές λειτουργίες θα περιλαμβάνουν την υποστήριξη των ενδιαφερομένων τόσο στο στάδιο προ της ίδρυσης της κοινωνικής επιχείρησης, μέσω ενημέρωσης για την έννοια, τις βασικές αρχές και το θεσμικό πλαίσιο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τις διαδικασίες ίδρυσης, τα χρηματοδοτικά εργαλεία, την κατάρτιση στην εκπόνηση επιχειρηματικού σχεδίου, όσο και κατά τη λειτουργία των φορέων, μέσω εκπαίδευσης και κατάρτισης των μελών σε ζητήματα επιχειρηματικότητας, κοινωνικής καινοτομίας και μέτρησης του κοινωνικού αντικτύπου, καλλιέργειας διοικητικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων, παροχής υπηρεσιών θερμοκοιτίδας, δικτύωσης, διαβούλευσης κ.α. Παράλληλα, θα υλοποιούν δράσεις ευαισθητοποίησης, όπως τοπικές εκθέσεις, ημερίδες, επιμορφωτικά σεμινάρια κ.α.

Επιπλέον, το είδος και το περιεχόμενο των παρεχόμενων υπηρεσιών θα πρέπει να διαφοροποιείται ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες της κάθε περιοχής (π.χ. αστική, αγροτική, συγκριτικά πλεονεκτήματα, επίπεδο ανεργίας κ.α.), καθώς και με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του τοπικού πληθυσμού (π.χ. φύλο, ηλικία, εκπαιδευτικό επίπεδο, πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κ.λπ.).

Επιπροσθέτως, δεδομένου ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις συνδέονται διεθνώς με δράσεις κοινωνικής καινοτομίας, με την έννοια της απόδοσης νέων λύσεων σε κοινωνικές ανάγκες ή της αντιμετώπισης κοινωνικών προκλήσεων, τα τοπικά υποστηρικτικά κέντρα μπορούν να διαδραματίσουν κομβικό ρόλο στην προώθησή της όχι μόνο μέσω της ευαισθητοποίησης και της εκπαίδευσης, αλλά και μέσω της συνεργασίας με τις Περιφέρειες και τους Δήμους για την ανάπτυξη στρατηγικών κοινωνικής καινοτομίας μέσω δικτύωσης με κοινωνικές επιχειρήσεις.

Θα μπορούσε, επίσης, να διερευνηθεί η δυνατότητα ίδρυσης ενός εθνικού κέντρου για την Κ.Α.Ο., με την υποστήριξη της κεντρικής διοίκησης στην αρχή, αλλά με μακροπρόθεσμη προοπτική τη διοίκησή του από τον ίδιο τον τομέα, στα πρότυπα μεταξύ άλλων, των Social Enterprise United Kingdom (S.E.U.K.) και Social Enterprise Alliance στις Η.Π.Α., η δομή του οποίου έχει περισσότερο ομοσπονδιακό χαρακτήρα από ότι το

μοντέλο του Ηνωμένου Βασιλείου, με τοπικά παραρτήματα που έχουν μεγαλύτερη αυτονομία και λόγο στις υποθέσεις τους (Temple et al, 2017).

Βασικές του δράσεις θα είναι η διεξαγωγή ερευνών, ο συντονισμός και η διοργάνωση συνεδρίων, εκδηλώσεων και εκθέσεων, η πληροφόρηση και κατάρτιση των φορέων κοινωνικής επιχειρηματικότητας σε όλα τα στάδια, η υποστήριξη των τοπικών κοιτίδων επιχειρηματικότητας (hubs) και των τοπικών υποστηρικτικών κέντρων, καθώς και η εκπροσώπηση του τομέα της Κ.ΑΛ.Ο. ως θεσμικού συνομιλητή (Temple et al, 2017).

5.6 Ευαισθητοποίηση των Φορέων της Δημόσιας Διοίκησης και Συνεργασία με Εκπαιδευτικά Ιδρύματα

Τα ερευνητικά δεδομένα (Temple et al, 2017), καθώς και το ίδιο το πεδίο με επιστολή της Δικτύωσης Κοιν.Σ.Επ. στους Έλληνες ευρωβουλευτές, όπως αναφέρθηκε στο 3^ο Κεφάλαιο, έχουν αναδείξει την έλλειψη ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης μεταξύ των φορέων της δημόσιας διοίκησης σχετικά με το πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, που οδηγεί σε έλλειψη συντονισμένης προσέγγισης και σε ανακολουθίες μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων διακυβέρνησης. Επομένως, είναι υψίστης σημασίας η ενημέρωση και επιμόρφωση των στελεχών του ευρύτερου δημοσίου τομέα, ώστε να αναγνωρίζεται το θεσμικό πλαίσιο για την κοινωνική επιχειρηματικότητα σε οριζόντιο επίπεδο, με τη συμπερίληψή τους ως φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στις κανονιστικές πράξεις του συνόλου των δημοσίων υπηρεσιών.

Επιπλέον, για τη διάχυση των αρχών της Κ.ΑΛ.Ο. στο κοινωνικό σύνολο, και την εκπαίδευση σε βασικές έννοιες και δεξιότητες, θα ήταν χρήσιμη η συνεργασία των φορέων του πεδίου και της διοίκησης με ιδρύματα τριτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ώστε να ενταχθεί η Κ.ΑΛ.Ο. σε διάφορα προγράμματα σπουδών/μαθημάτων (Temple et al, 2017).

Στις ανωτέρω δράσεις ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης θα μπορούσαν να συμβάλουν και οι υποστηρικτικές δομές κεντρικού και περιφερειακού επιπέδου διακυβέρνησης.

5.7 Αξιοποίηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στα Πεδία της Ενεργοποίησης Ευάλωτων Ανέργων και Καινοτομικής Κοινωνικής Φροντίδας

Η ισχύουσα Εθνική Στρατηγική για την Κοινωνική Ένταξη (ΕΣΚΕ 2014) προβλέπει την επένδυση στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας ως μοχλού ενεργοποίησης ευάλωτων ανέργων, καθότι δημιουργεί ευκαιρίες επιχειρηματικότητας και νέες θέσεις εργασίας ειδικά για ευάλωτους ανέργους, καθώς και την επένδυση στην ανάπτυξη της κοινωνικής καινοτομίας, η οποία στα πεδία των υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας και των υπηρεσιών της ενεργοποίησης ανέργων, χαρακτηρίζεται από διπλή υπεραξία, καθώς συντελεί στην αποτελεσματικότερη κάλυψη των ευπαθών ομάδων, αναπτύσσοντας νέες υπηρεσίες ή/και νέους τρόπους οργάνωσης και παροχής των υπηρεσιών, καταπολεμώντας ταυτόχρονα την ανεργία.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι σημαντικό εργαλείο για την επίτευξη των δύο ανωτέρω προτεραιοτήτων της ΕΣΚΕ. Είναι σκόπιμη προς αυτήν την κατεύθυνση η παροχή κινήτρων και υποστηρικτικών μέτρων για την ίδρυση ή συμμετοχή ευπαθών ομάδων σε φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας, π.χ. προώθηση από τον Ο.Α.Ε.Δ. της ένταξης των δικαιούχων του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος σε κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς και η ανάπτυξη Περιφερειακών Δικτύων Κοινωνικής Καινοτομίας μεταξύ δημόσιων φορέων και κοινωνικών επιχειρήσεων με στόχο τη βελτίωση της προσβασιμότητας και της ποιότητας των διαθέσιμων υπηρεσιών ενεργοποίησης ευάλωτων ανέργων και κοινωνικής φροντίδας ευπαθών ομάδων του πληθυσμού.

Επίλογος

Αν και το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο αποσκοπεί στη διάχυση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας σε όλους τους δυνατούς τομείς οικονομικής δραστηριότητας, και στην ενίσχυση της συλλογικής κοινωνικής επιχειρηματικότητας, θεσπίζοντας νέους μηχανισμούς παρακολούθησης και σχεδιασμού πολιτικών για τον τομέα, με βασικό άξονα την ίδρυση διακριτής διοικητικής μονάδας, της Διεύθυνσης Κ.ΑΛ.Ο., το ασφυκτικό πλαίσιο του ν. 4430/2016, η παράλειψη της διοίκησης να ενεργοποιήσει τα προβλεπόμενα θεσμικά και επιχειρησιακά υποστηρικτικά μέτρα, και ο ελλιπής συντονισμός μεταξύ των συναρμόδιων φορέων, έχουν λειτουργήσει ανασταλτικά για την ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Στα ανωτέρω, βέβαια, προστίθενται το δυσμενές οικονομικό κλίμα της Ελλάδας, αλλά και η απειρία και χαμηλή τεχνογνωσία των φορέων του πεδίου, επομένως η αναιμική ανάπτυξη του τομέα είναι πολυπαραγοντικό φαινόμενο.

Ωστόσο, θα πρέπει να επισημανθεί ότι η ελλειμματική ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στερεί τη χώρα από μία σημαντική ευκαιρία, καθώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να είναι κρίσιμοι εταίροι του δημοσίου τομέα στην επίτευξη στόχων κοινωνικής πολιτικής, όπως η καταπολέμηση της ανεργίας, η ενεργοποίηση ευάλωτων ανέργων, οι καινοτομικές υπηρεσίες φροντίδας ηλικιωμένων, παιδιών, ΑΜΕΑ κ.λπ.

Συνεπώς, οι δημόσιες πολιτικές για την ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας πρέπει να θεωρούνται επένδυση για ένα κράτος με σημαντικά κοινωνικά προβλήματα όπως η Ελλάδα. Παράλληλα, ίσως τελικά τόσο ο νομοθέτης όσο και η διοίκηση θα πρέπει στο μέλλον να σχεδιάσουν μέτρα που να λαμβάνουν περισσότερο υπόψη τις οικονομικές δυσκολίες του ελληνικού περιβάλλοντος και την απειρία ενός τομέα που ακόμη βρίσκεται σε εμβρυακό στάδιο.

Βιβλιογραφία

Ελληνική

- Αδάμ, Σ., Κορνηλάκης, Α. και Καβουλάκος Ι-Κ (2018) *Το θεσμικό πλαίσιο της Κοινωνικής Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα: η εμπειρία της δημόσιας διαβούλευσης και μια κριτική αποτίμηση του νόμου 4430/2016*. Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Χάινριχ Μπελ Ελλάδας. Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/299765/files/Adam.pdf> (Τελευταία Επίσκεψη 28/8/2020).
- Αμίτσης, Γ. και Μαρίνη, Φ. (2015) *Θεσμοί και Πολιτικές Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα*. Συνθετικό Εγχειρίδιο. Αθήνα: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα (ΤΕΙ).
- Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2020). Απολογιστικά Στοιχεία Ενεργών Κοινωνικών Επιχειρήσεων για τα Φορολογικά Έτη 2017 και 2018. Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας. Γενική Γραμματεία Εργασίας. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Αθήνα.
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2019) *Υφιστάμενη Κατάσταση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα*. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: <https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2019/07/%CE%95%CE%99%CE%9A%CE%9F%CE%9D%CE%91-%CE%A0%CE%95%CE%94%CE%99%CE%9F%CE%A5-maios-2019-1-1.pdf> (Τελευταία Επίσκεψη 15/9/2020).
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2018) *Ετήσια Έκθεση 2018*. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/09/kalo_annualreport2018.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 15/9/2020).
- Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2017) *Ετήσια Έκθεση 2017 και Σχέδιο Δράσης για την Ανάπτυξη του Οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023*. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/05/KALO_ETHSIAEKTHESI.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 15/9/2020).
- Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης ΠΕΠ Ήπειρος 2014-2020 (2020). *Απόφαση Αρ. Πρωτ.: 1949/7-8-2020 του Περιφερειάρχη Ηπείρου «Πρόσκληση υποβολής προτάσεων επιχορήγησης Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Ήπειρος 2014 – 2020» (ΑΔΑ: 6Φ867Λ9-5ΥΘ)*. Διαθέσιμο στο: <https://peproe.gr/10-el/op2020/calls/859-97-2020-4412-1> (Τελευταία Επίσκεψη 3/9/2020).
- Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης (2018). *Απόφαση Αρ. Πρωτ.: 8.11829/24-12-2018 του Υφυπουργού Εργασίας Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης «Τροποποίηση-συμπλήρωση και κατάρτιση οριστικού Καταλόγου Δυνητικών Δικαιούχων και Καταλόγου*

Απορριφθεισών πράξεων της Δράσης «ΚΕΝΤΡΑ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ» (ΑΔΑ: ΨΩΠ1465ΘΙΩ-ΑΦΤ). Διαθέσιμο στο: <https://diavgeia.gov.gr/doc/%CE%A8%CE%A9%CE%A01465%CE%981%CE%A9-%CE%91%CE%A6%CE%A4?inline=true> (Τελευταία Επίσκεψη 4/9/2020).

Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Οικονομίας & Ανάπτυξης (2018). Απόφαση Αρ. Πρωτ.: 4304/31-7-2018 του Αναπληρωτή Υπουργού Οικονομίας & Ανάπτυξης «Πρόσκληση υποβολής αιτήσεων χρηματοδότησης πράξεων για τη δράση «Κέντρα Στήριξης της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας» του ΕΠ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», ΕΣΠΑ 2014-2020 (ΑΔΑ: ΩΣΥΟ465ΧΙ8-ΜΘ4). Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/Lists/Proclamations/Attachments/4009/%CE%A9%CE%A3%CE%A5%CE%9F465%CE%A7%CE%998-%CE%9C%CE%984_PROSKL_KALO.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 4/9/2020).

Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2014) Εθνικό Στρατηγικό Πλαίσιο για την Κοινωνική Ένταξη. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://www.eydamth.gr/lib/articles/newsite/ArticleID_615/ESKE.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 15/9/2020).

Ελληνική Δημοκρατία. Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (2013) Στρατηγικό Σχέδιο για την ανάπτυξη του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://dasta.auth.gr/uploaded_files/635006205493669775.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 10/9/2020).

Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (2020) Ετήσια Εκθεση Πεπραγμένων 2019. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://www.eaadhsy.gr/images/docs/2019_Ekthesi_Pepragmenon_EAADHSY.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 2/9/2020).

Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (2018) Έκθεση Παρακολούθησης Δημοσίων Συμβάσεων στην Ελλάδα έτους 2017. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: <https://www.eaadhsy.gr/index.php> (Τελευταία Επίσκεψη 2/9/2020).

Ενιαία Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Συμβάσεων (2016) Πρόταση για την υιοθέτηση Εθνικής Στρατηγικής για τις Δημόσιες Συμβάσεις 2016-2020. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://www.eaadhsy.gr/images/docs/20160330_PublicProcurementNationalStrategy_FINAL.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 2/9/2020).

Enallaktikos.gr (2020) «SOS για την Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα - Επιστολή της Δικτύωσης Κοιν.Σ.Επ. στους Έλληνες ευρωβουλευτές», 1^η/6/2020. Διαθέσιμο στο: <https://www.enallaktikos.gr/Article/52663/sos-gia-thn-koinwnikh-oikonomia-sthn-ellada---epistolh-ths-diktywshs-koinsep-stoys-ellhnes-eyrwboyleytes> (Τελευταία Επίσκεψη 10/9/2020).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2011) Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Οικοδόμηση ενός οικοσυστήματος για την προώθηση των κοινωνικών επιχειρήσεων στο επίκεντρο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής καινοτομίας. COM (2011) 682/25.10.2011. Βρυξέλλες. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal>

[content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0682&from=EN](#) (Τελευταία Επίσκεψη 3/9/2020).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2010) *Εμβληματική Προτοβουλία στο πλαίσιο της Στρατηγικής Ευρώπη 2020. Ένωση Καινοτομίας*. COM (2010) 546/6.10.2010. Βρυξέλλες. Διαθέσιμο στο: [https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0546&from=EN)

[content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0546&from=EN](#) (Τελευταία Επίσκεψη 3/9/2020).

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2008) *Ενεργητική ένταξη των ατόμων που είναι αποκλεισμένα από την αγορά εργασίας*. COM(2008) 369/3-10-2008. Βρυξέλλες. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32008H0867&from=EN> (Τελευταία Επίσκεψη 8/9/2020).

Κυριακίδου, Ο. και Σαλαβού, Ε. (2014) *Κοινωνική Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: Rosili.

Σαρρή, Κ. και Τριχοπούλου, Α. (2017) *Επιχειρηματικότητα και κοινωνική οικονομία. Η οπτική του φύλου*. Αθήνα: Τζιόλα.

Temple, N., Βαρβαρούσης, Α., Γαλανός, Χ., Τσιτσιρίγκος, Γ., Μπεκρινάκη, Γ. (2017) *Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα*. Βρετανικό Συμβούλιο. Αθήνα. Διαθέσιμο στο: https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/03/social-solidarity-REPORT2017_GR_june18.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 15/9/2020).

Ξενόγλωσση

Adam, S. (2016) “Social enterprises, social and solidarity economy and youth: What role for policymaking?”, in Petmezidou, M., Delamonica, E., Papatheodorou, C. & Henry-Lee, Al. (eds), *Child Poverty, Youth (Un)Employment, and Social Inclusion, The Comparative Research Programme on Poverty (CROP)*, University of Bergen (UiB) / International Social Science Council (ISSC). Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/312029402_Child_Poverty_Youth_Unemployment_and_Social_Inclusion (Τελευταία Επίσκεψη 28/8/2020).

Borzaga, C. and Spear, R. (eds.) (2004) *Trends and Challenges for Co-operatives and Social Enterprises in Developed and Transition Countries*, Edizioni31, Trento. Διαθέσιμο στο: http://library.uniteddiversity.coop/Cooperatives/Trends_and_challenges_for_co-operatives_and_social_enterprises_in_developed_and_transition_countries.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 5/8/2020).

Borzaga, C. and Defourny, J. (eds) (2001) “Conclusions: Social Enterprises In Europe, A Diversity Of Initiatives And Prospects” *The Emergence of Social Enterprise*, London and New York, Routledge: 350-370. Διαθέσιμο στο: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.831&rep=rep1&type=pdf> (Τελευταία Επίσκεψη 5/8/2020).

Defourny, J., Hulgård, L. and Pestoff, V. (2014) *Social Enterprise and the Third Sector: Changing European landscapes in a comparative perspective*, Routledge, London. Διαθέσιμο στο: <https://www.routledge.com/Social-Enterprise-and-the-Third-Sector->

[Changing-European-Landscapes-in/Defourny-Hulgard-Pestoff/p/book/9780415831567](http://www.emes.net/site/wp-content/uploads/EMES-WP-12-03_Defourny-Nyssens.pdf)
(Τελευταία Επίσκεψη 5/8/2020).

- Defourny, J. and Nyssens, M. (2012) “The EMES Approach of Social Enterprise in a Comparative Perspective”, *Working Papers Series*, No. 12/03, EMES European Research Network, Liege. Διαθέσιμο στο: http://www.emes.net/site/wp-content/uploads/EMES-WP-12-03_Defourny-Nyssens.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 7/8/2020).
- Defourny, J. and Nyssens, M. (2010) “Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences”, *Journal of Social Entrepreneurship*, 1(1): 32-53.
- Defourny, J. and Nyssens, M. (2008) “Social Enterprise in Europe - Recent Trends and Developments” *Social Enterprise Journal*, 4(3): 202-228. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/235299350_Social_enterprise_in_Europe_Recent_trends_and_developments (Τελευταία Επίσκεψη 7/8/2020).
- Defourny, J., Develtere, P. and Fonteneau, B. (1999) “Origines Et Contours De L’conomie Sociale Au Nord Et Au Sud” *L’Economie sociale au Nord et au Sud*, De Boeck, Bruxelles: 25-50. Διαθέσιμο στο: https://emes.net/content/uploads/publications/Defourny.Develtere_ES_nord-sud_Chap1_FR.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 5/8/2020).
- European Commission (2020) *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report*. Borzaga, C., Galera, G., Franchini, B., Chiomento, S., Nogales, R. and Carini, C. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Διαθέσιμο στο: <https://europa.eu/!Qq64ny> (Τελευταία Επίσκεψη 28/8/2020).
- European Commission (2019) *Social enterprises and their ecosystems in Europe. Updated country report: Greece*. Varvarousis, A. and Tsitsirigkos, G. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Διαθέσιμο στο: <https://europa.eu/!Qq64ny> (Τελευταία Επίσκεψη 28/8/2020).
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (2016) *Social Enterprises and their eco-systems: developments in Europe*. Borzaga, C. and Galera, G. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=16376&langId=en> (Τελευταία Επίσκεψη 3/9/2020).
- European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion (2015) *A map of social enterprises and their eco-systems in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Διαθέσιμο στο: <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=12987&langId=en> (Τελευταία Επίσκεψη 3/9/2020).
- Hulgård, L. (2010) “Discourses of social entrepreneurship – Variations of the same theme?”, *Working Papers Series*, No. 10/01, EMES European Research Network, Liege. Διαθέσιμο στο: https://base.socioeco.org/docs/wp_10-01_hulg_rd_web.pdf (Τελευταία Επίσκεψη 7/8/2020).

- Moulaert, F. and J. Nussbaumer (2005) “Defining the Social Economy and its Governance at the Neighbourhood Level - A Methodological Reflection”, *Urban Studies*, 42 (11): 2071-2088.
- Nyssens, M. (ed.) (2006) *Social Enterprise - At the Crossroads of Market, Public Policies and Civil Society*, Routledge, London. Διαθέσιμο στο: <https://www.routledge.com/Social-Enterprise-At-the-Crossroads-of-Market-Public-Policies-and-Civil/Nyssens/p/book/9780415378796> (Τελευταία Επίσκεψη 5/8/2020).
- Varvarousis, A. and Kallis, G. (2017) “Commoning Against the Crisis”, in Manuel Castells et al. (eds), *Another Economy Is Possible. Culture and Economy in a Time of Crisis*, Cambridge: Polity Press.

Εθνικό Θεσμικό Πλαίσιο

- NOMOS 4701/2020. Πλαίσιο χορήγησης μικροχρηματοδοτήσεων, ρυθμίσεις χρηματοπιστωτικού τομέα και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 128/Α/30-6-2020).
- NOMOS 4635/2019. Επενδύω στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 167/Α/30-10-2019).
- NOMOS 4633/2019. Σύσταση Εθνικού Οργανισμού Δημόσιας Υγείας (ΕΟΔΥ), ρυθμίσεις για τα προϊόντα καπνού, άλλα ζητήματα του Υπουργείου Υγείας και λοιπές διατάξεις. (ΦΕΚ 161/Α/16-10-2019).
- NOMOS 4600/2019. Εκσυγχρονισμός και Αναμόρφωση Θεσμικού Πλαισίου Ιδιωτικών Κλινικών, Σύσταση Εθνικού Οργανισμού Δημόσιας Υγείας, Σύσταση Εθνικού Ινστιτούτου Νεοπλασιών και λοιπές διατάξεις. (ΦΕΚ 43/Α/9-3-2019).
- NOMOS 4577/2018. Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2016/1148/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με μέτρα για υψηλό κοινό επίπεδο ασφάλειας συστημάτων δικτύου και πληροφοριών σε ολόκληρη την Ένωση και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 199/Α/3-12-2018).
- NOMOS 4555/2018. Μεταρρύθμιση του θεσμικού πλαισίου της Τοπικής Αυτοδιοίκησης - Εμβάθυνση της Δημοκρατίας - Ενίσχυση της Συμμετοχής - Βελτίωση της οικονομικής και αναπτυξιακής λειτουργίας των Ο.Τ.Α. [Πρόγραμμα «ΚΛΕΙΣΘΕΝΗΣ Ι»] - Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των ΦΟΔΣΑ - Ρυθμίσεις για την αποτελεσματικότερη, ταχύτερη και ενιαία άσκηση των αρμοδιοτήτων σχετικά με την απονομή ιθαγένειας και την πολιτογράφηση - Λοιπές διατάξεις αρμοδιότητας Υπουργείου Εσωτερικών και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 133/Α/19-7-2018).
- NOMOS 4554/2018. Ασφαλιστικές και συνταξιοδοτικές ρυθμίσεις - Αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας - Ενίσχυση της προστασίας των εργαζομένων - Επιτροπεία ασυνόδευτων ανηλίκων και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 130/Α/18-7-2018).
- NOMOS 4483/2017. Ρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό του θεσμικού πλαισίου οργάνωσης και λειτουργίας των Δημοτικών Επιχειρήσεων Ύδρευσης Αποχέτευσης (Δ.Ε.Υ.Α.) - Ρυθμίσεις σχετικές με την οργάνωση, τη λειτουργία, τα οικονομικά και το προσωπικό

των Ο.Τ.Α. - Ευρωπαϊκοί Όμιλοι Εδαφικής Συνεργασίας - Μητρώο Πολιτών και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 107/Α/31-7-2017).

ΝΟΜΟΣ 4447/2016. Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 241/Α/23-12-2016).

ΝΟΜΟΣ 4430/2016. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 205/Α/31-10-2016).

ΝΟΜΟΣ 4412/2016. Δημόσιες Συμβάσεις Έργων, Προμηθειών και Υπηρεσιών (προσαρμογή στις Οδηγίες 2014/24/ΕΕ και 2014/25/ΕΕ). (ΦΕΚ 147/Α/8-8-2016).

ΝΟΜΟΣ 4399/2016. Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας - Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 117/Α/22-6-2016).

ΝΟΜΟΣ 4172/2013. Φορολογία εισοδήματος, επείγοντα μέτρα εφαρμογής του ν. 4046/2012, του ν. 4093/2012 και του ν. 4127/2013 και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 167/Α/23-7-2013).

ΝΟΜΟΣ 4139/2013. Νόμος περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 74/Α/20-3-2013).

ΝΟΜΟΣ 4110/2013. Ρυθμίσεις στη φορολογία εισοδήματος, ρυθμίσεις θεμάτων αρμοδιότητας Υπουργείου Οικονομικών και λοιπές διατάξεις. (ΦΕΚ 17/Α/23-1-2013).

ΝΟΜΟΣ 4019/2011. Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις. (ΦΕΚ 216/Α/30-9-2011).

ΝΟΜΟΣ 3908/2011. Ενίσχυση Ιδιωτικών Επενδύσεων για την Οικονομική Ανάπτυξη, την Επιχειρηματικότητα και την Περιφερειακή Συνοχή. (ΦΕΚ 8/Α/1-2-2011).

ΝΟΜΟΣ 2716/1999. Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 96/Α/17-5-1999).

ΝΟΜΟΣ 1667/1986. Αστικοί συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις. (ΦΕΚ 196/Α/8-12-1986).

Προεδρικό Διάταγμα 84/2019. Σύσταση και κατάργηση Γενικών Γραμματειών και Ειδικών Γραμματειών/Ενιαίων Διοικητικών Τομέων Υπουργείων. (ΦΕΚ 123/Α/17-7-2019).

Προεδρικό Διάταγμα 81/2019. Σύσταση, συγχώνευση, μετονομασία και κατάργηση Υπουργείων και καθορισμός των αρμοδιοτήτων τους - Μεταφορά υπηρεσιών και αρμοδιοτήτων μεταξύ Υπουργείων. (ΦΕΚ 119/Α/8-7-2019).

Υπουργική Απόφαση 61986/3269 Έναρξη λειτουργίας της ειδικής διαδικτυακής πύλης για την ηλεκτρονική υποβολή αιτήσεων στο Γενικό Μητρώο Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του ν. 4430/2016. (ΦΕΚ 4757/Β/29-12-2017).

Υπουργική Απόφαση 61621/Δ5.2643 Τήρηση και λειτουργία του Γενικού Μητρώου Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας του ν. 4430/2016 (ΦΕΚ 205/Α/31.10.2016) «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ 56/Β/18-1-2017).

Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «*Εκσυγχρονισμός και Αναμόρφωση Θεσμικού Πλαισίου Ιδιωτικών Κλινικών, Σύσταση Εθνικού Οργανισμού Δημόσιας Υγείας, Σύσταση Εθνικού Ινστιτούτου Νεοπλασιών και λοιπές διατάξεις*» (2019).

Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «*Κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις*» (2016).

Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «*Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις*» (2011).

Αιτιολογική Έκθεση στο σχέδιο νόμου «*Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις*» (1999).

Ευρωπαϊκό Θεσμικό Πλαίσιο

ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 1296/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Δεκεμβρίου 2013 για τη θέσπιση προγράμματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την απασχόληση και την κοινωνική καινοτομία («EaSI») και την τροποποίηση της απόφασης αριθ. 283/2010/ΕΕ για τη δημιουργία Ευρωπαϊκού Μηχανισμού Μικροχρηματοδοτήσεων Progress για την απασχόληση και την κοινωνική ένταξη (ΕΕ L 347 της 20.12.2013). Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013R1296&from=HR> (Τελευταία Επίσκεψη 28/8/2020).

ΟΔΗΓΙΑ 2014/24/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26ης Φεβρουαρίου 2014 σχετικά με τις δημόσιες προμήθειες και την κατάργηση της οδηγίας 2004/18/ΕΚ (ΕΕ L 94 της 28.3.2014). Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0024&from=EL> (Τελευταία Επίσκεψη 8/9/2020).

Διαδικτυακοί Τόποι

Διεύθυνση Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (2020). Γενική Γραμματεία Εργασίας. Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων. Αθήνα. <https://kalo.gov.gr/> (Τελευταία Επίσκεψη 18/9/2020).

ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΕΝΩΣΗ (2020) <https://socialcoop.gr/> (Τελευταία Επίσκεψη 4/9/2020).

Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας, Ε.Ο.Π.Υ.Υ. (2020) Αθήνα. <https://www.eopyy.gov.gr/> (Τελευταία Επίσκεψη 4/9/2020).

Ηλεκτρονικός Εθνικός Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης, e-Ε.Φ.Κ.Α. (2020) Αθήνα. <https://www.efka.gov.gr/el> (Τελευταία Επίσκεψη 4/9/2020).

Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού, Ο.Α.Ε.Δ. (2020). Αθήνα. <http://www.oaed.gr/> (Τελευταία Επίσκεψη 3/9/2020).

Πανελλήνια Ομοσπονδία Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων, ΠΟΚοινΣΕπ (2020). <https://pokoinsep.org/> (Τελευταία Επίσκεψη 4/9/2020).

Πανελλήνια Ομοσπονδία των Κοι.Σ.Π.Ε., Π.Ο.Κοι.Σ.Π.Ε. (2020) <http://pokoispe.gr/index.html>
(Τελευταία Επίσκεψη 25/8/2020).

Υπουργείο Ανάπτυξης και Επενδύσεων (2020). Αθήνα. <http://www.mindev.gov.gr/> (Τελευταία
Επίσκεψη 3/9/2020).

Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (2020) [https://seforum.gr/wp-
content/uploads/2017/06/BEL_145x210.pdf](https://seforum.gr/wp-content/uploads/2017/06/BEL_145x210.pdf) (Τελευταία Επίσκεψη 15/9/2020).

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
ΙΣΤΙΑ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Ταύρος
τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr